

5 | 05

Justitiële verkenningen

Kindbeelden

verschijnt 9 maal per jaar jaargang 31 augustus

Bju | Boom Juridische uitgevers

**Wetenschappelijk Onderzoek-
en Documentatiecentrum**

Colofon

Justitiële verkenningen is een gezamenlijke uitgave van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie en Boom Juridische uitgevers. Het tijdschrift verschijnt negen keer per jaar.

Redactieraad

drs. A.C. Berghuis
dr. M. Croes
prof. dr. F.L. Leeuw
mr. dr. M. Malsch
mr. drs. M.B. Schuilenburg
mr. drs. P.J.J. van Voorst

Redactie

drs. M.P.C. Scheepmaker
mr. drs. P.B.A. ter Veer
drs. M.A.V. Klein-Meijer

Redactieadres

Ministerie van Justitie, WODC
Redactie Justitiële verkenningen
Postbus 20301
2500 EH 's-Gravenhage
tel.: 070-370 71 47
fax: 070-370 79 48
e-mail: p.ter.veer@minjus.nl

WODC-documentatie

Voor inlichtingen:
Infodesk WODC, tel.: 070-370 65 53
(09.00 uur-13.00 uur). E-mail:
wodc-informatiedesk@minjus.nl
Internet-adres: www.wodc.nl

Abonnementen

Justitiële verkenningen wordt gratis verspreid onder personen en instellingen die beleidsmatig werkzaam zijn ten behoeve van het Ministerie van Justitie. Degenen die in aanmerking denken te komen voor een gratis abonnement, kunnen zich uitsluitend schriftelijk wenden tot bovenstaand redactieadres. Andere belangstellenden kunnen zich tegen betaling abonneren. Zij dienen zich te wenden tot Boom Juridische uitgevers.
De abonnementenadministratie voor

betalende abonnees wordt verzorgd door Boom Juridische uitgevers, Postbus 85576, 2508 CG Den Haag, tel.: 070-330 70 33, fax: 070-330 70 30, e-mail: info@bju.nl, internet: www.bju.nl. De abonnementsprijs bedraagt € 78,- (inclusief BTW en verzendkosten). Prijs losse aflevering € 15,-.

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Valt de aanvang van een abonnement niet samen met het kalenderjaar, dan wordt over het resterende gedeelte van het jaar een evenredig deel van de abonnementsprijs in rekening gebracht. Het abonnement kan alleen schriftelijk tot uiterlijk 1 december van het lopende abonnementsjaar worden opgezegd. Bij niet-tijdige opzegging wordt het abonnement automatisch voor een jaar verlengd. Gratis abonnementen kunnen desgevraagd te allen tijde beëindigd worden.

Administratie

De abonnementenadministratie wordt verzorgd door Boom Juridische uitgevers, Postbus 85576, 2508 CG Den Haag, tel.: 070-33 070 33, fax: 070-33 070 30, e-mail: info@bju.nl, internet: www.bju.nl

Ontwerp

Tappan, Den Haag

Illustratie

Ton Poortvliet, Hollandse Hoogte

Opmaak

Textcetera, Den Haag

ISSN: 0167-5850

Opname van een artikel in dit tijdschrift betekent niet dat de inhoud ervan het standpunt van de minister van justitie weergeeft.

Nederlands
uitgeversverbond
Groep uitgevers voor
vak en wetenschap

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
<i>A. Baggerman en R. Dekker</i> Verlichting, revolutie en kindbeeld in Nederland; de periode rond 1800 als keerpunt	9
<i>C. Brinkgreve</i> De terugkeer van het angstaanjagende kind	24
<i>J.A. Nijboer</i> Beeldvorming over criminele kinderen en het justitiebeleid	35
<i>W. Koops en B. Orobio de Castro</i> Ontwikkelingspsychologen op zoek naar oorzaken van jeugd delinquentie; nieuwe trajecten naar kennis	49
<i>I. Weijers</i> 'Mondige kinderen'	66
<i>P. Sikkema</i> Het kind als consument	77
<i>C. van Nijnatten</i> Het kind als communicatieve partner	85
<i>J.C.M. Willems</i> Het kindbeeld in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind	94
Internetsites	113
Summaries	117
Jaarboek	121
De WODC-rapporten	129

Voorwoord

In een tijd dat de positie van kinderen in de samenleving en het gezin sterk verandert, is het niet verbazingwekkend dat de vraag wordt opgeworpen wat we eigenlijk onder kind en kindertijd verstaan. Uit publicaties en debatten van pedagogen en psychologen komt naar voren dat kindbeelden – ofwel impliciete ideeën over kinderen – vaak een grote rol spelen in de standpunten over kwesties als de bejegening van kinderen in het strafrecht, hun positie bij echtscheiding en medische behandeling, maar ook meer alledaagse dingen als televisie kijken, internetten en bijbaantjes (zie bijvoorbeeld Hemrica, 2004 en Bouw e.a., 2002). Er bestaat een zekere consensus dat zich sinds medio jaren zeventig van de vorige eeuw een emancipatie van het kind heeft voltrokken. Kinderen zijn mondig, worden meer voor vol aangezien, hun mening telt en het bedrijfsleven zorgt voor een onophoudelijke stroom van speciaal op deze doelgroep afgestemde nieuwe producten en diensten. Als bekroning van deze ontwikkeling zijn kinderen zelfs formeel dragers van rechten geworden met de ratificering van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

Pas de laatste jaren groeit het besef dat er aan deze, op het eerste gezicht positieve ontwikkeling ook aspecten zitten die het leven van (sommige) kinderen in deze tijd ingewikkeld en frustrerend maken. Zo blijkt uit ervaringen met het Studiehuis, waarin kinderen worden geacht zelfstandig aan projecten te werken en deels zelf te bepalen wat ze willen leren, dat een substantieel deel van de kinderen duidelijk onderpresteert. Ook bestaat de tendens om kinderen die ontsporen, meer verantwoordelijk te houden voor hun daden en ze strenger te straffen. Het zijn in dit themanummer met name de auteurs Nijboer en Brinkgreve die vraagtekens zetten bij deze ontwikkeling. Ook de mogelijkheid kinderen die ernstige misdrijven plegen, te berechten volgens het volwassenenstrafrecht roept vragen op: is kind zijn een gegeven bepaald door leeftijd, of is het een door de samenleving toegekende status die kan worden afgenomen als een kind zich niet overeenkomstig het heersende kindbeeld gedraagt?

In *Grootbrengen door kleinhouden* van Dasberg (1975) werden indertijd de problemen van veel adolescenten onder meer geweten aan de afscherming van de kinderwereld – 'Jeugdland' – van de volwassen wereld. Het is interessant te zien dat nu, dertig jaar later, juist het gebrek aan afscherming van de volwassen wereld in toenemende mate als probleem wordt gezien. De opkomst van televisie en internet heeft

ertoe geleid dat kinderen al jong die volwassen wereld leren kennen. Volgens sommigen is de kindertijd zelfs verdwenen (Postman, 1994). De bedoeling van dit themanummer is een beeld te geven van de veranderende positie van kinderen in de samenleving, na te gaan wat de invloed is van kindbeelden op het overheidsbeleid in het algemeen en het justitiebeleid in het bijzonder.

De eerste bijdrage is van de historici Baggerman en Dekker. Zij stellen dat de wortels van het moderne kindbeeld met zijn nadruk op spontaniteit, fantasie en irrationaliteit teruggaan tot de periode rond 1800, die een keerpunt vormde. Deze ontwikkeling maakte deel uit van een bredere culturele en politieke verandering die onder meer gestalte kreeg in de Franse en Bataafse revoluties. Kinderen werden onderwerp van staatszorg en de basis werd gelegd voor een modern onderwijsstelsel. De kindertijd werd een symbool voor politieke vernieuwing. Zo namen kinderen vaak deel aan revolutionaire festivals en rituelen. Er werden revolutionaire catechismen gepubliceerd om kinderen de idealen van vrijheid, gelijkheid en broederschap te onderwijzen. De auteurs illustreren de nieuwe opvoedingspraktijk aan de hand van een in 1701 begonnen dagboek van een tienjarige jongen, Otto van Eck. Het artikel van Brinkgreve gaat in op de huidige tijd waarin, zo beklemtoont zij, verschillende kindbeelden naast elkaar bestaan, zoals het onschuldige, onbedorven kind naast het wrede en gevaarlijke kind. In de afgelopen jaren lijkt echter weer sprake van een opkomend negatief beeld van kinderen en jongeren. Kinderen van tegenwoordig hebben vaak een groot aandeel in de beslissingen die ouders nemen. Tegelijkertijd is er een tendens kinderen op vroegere leeftijd dan voorheen verantwoordelijk te stellen voor hun daden. Aan kinderen worden hoge eisen gesteld als het gaat om gewetenskwetsies, moraal en zelfbeheersing. Sommigen kunnen aan die eisen niet voldoen, wat kan leiden tot sociale en psychische problemen. De problemen met ontsporende kinderen zijn van invloed op het kindbeeld: het moderne kind heeft zijn onschuld verloren en wordt steeds vaker gezien als een bedreiging of een schepsel dat moet worden gedisciplineerd en beteugeld.

Nijboer analyseert vervolgens hoe kindbeelden in de afgelopen twintig jaar van invloed zijn geweest op het justitieel beleid: jeugdcriminaliteit wordt tegenwoordig gezien als een serieuze bedreiging van de maatschappelijke orde en er wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen normale, rationele wetsovertreders enerzijds en veelplegers en plegers van ernstige geweldsdelicten anderzijds. Tegelijkertijd kunnen twee verschillende reacties op deze situatie worden onderscheiden: enerzijds een trend om jeugdige delictplegers en hun ouders aansprakelijk te stellen,

anderzijds een nadruk op preventie van ernstige jeugdcriminaliteit door het zo vroeg mogelijk identificeren van risicogroepen en het aanbieden van ondersteuningsprogramma's voor ouders. De auteur meent dat er een justitiële pedagogiek aan het ontstaan is met een sterke nadruk op vroeg, snel en consistent straffen. Deze benadering verwaarloost echter het belang van een morele opvoeding waarin jongeren kritische vragen worden gesteld over hun (criminele) gedrag, hun houding en hun identiteit.

Koops en Orobio de Castro stellen dat het onderzoek naar de ontwikkeling van agressief en delinquent gedrag lange tijd beperkt is door de vooronderstelling dat kinderen onschuldig worden geboren en dat antisociaal gedrag wordt aangeleerd. Pas heel recent heeft onderzoek uitgewezen dat agressieve en antisociale gedragingen duidelijk al aanwezig zijn bij zeer jonge kinderen. Het lijkt er eerder op dat agressief gedrag door de meeste kinderen in de loop van de kindertijd juist wordt afgeleerd – in plaats van aangeleerd door sommigen. Een andere factor die het onderzoek beperkte, was dat het vooral beschreef hoe individuele verschillen in agressief en delinquent gedrag zich in de tijd ontwikkelen. Maar wat precies de causale mechanismen zijn, is door dergelijk onderzoek niet veel duidelijker geworden. Recente vooruitgang in theorievorming en methodologie zou het mogelijk kunnen maken deze beperkingen te boven te komen door middel van longitudinaal-experimenteel onderzoek naar ontwikkelingstrajecten vanaf de vroege kindertijd.

In de bijdrage van Weijers staat het concept van het mondige kind centraal. Dit is een tegenstrijdig begrip, omdat opvoeding betekent dat kinderen worden begeleid naar mondigheid. Het begrip mondigheid verschijnt in de geschriften van Montaigne, Locke, Rousseau en Kant alsmede in het twintigste-eeuwse werk van de Nederlandse pedagoog Langeveld en de kritische socioloog Adorno. Medio jaren zeventig verandert het begrip. Mondigheid wordt niet langer gezien als een opvoedkundig doel, maar als een sociaal gegeven: moderne kinderen zijn mondig. Deze ontwikkeling kan grotendeels worden verklaard doordat de markt het kind als consument ontdekte, zo stelt de auteur. Kinderen zijn een nieuwe interessante doelgroep voor producten geworden. De auteur bepleit dat de staat een houding van verlicht paternalisme aanneemt om tegenwicht te bieden aan deze ontwikkeling en zo ouders te helpen bij de opvoeding.

Sikkema constateert dat de belangstelling van het bedrijfsleven voor kinderen van 4 tot 12 jaar sterk is toegenomen. Bedrijven ontwikkelen steeds meer producten, diensten en campagnes voor kinderen.

Kinderen worden gezien als opgroeiende consumenten die op jonge leeftijd al veel leren over producten en merken. Kinderen hebben een belangrijke stem in het gezin als het gaat om de aankoop van producten. Ze pikken snel vernieuwingen op en zorgen voor de verspreiding ervan, ook onder volwassenen. Onder druk van de overheid en consumentenorganisaties stemmen bedrijven momenteel hun reclame en producten beter af op de belangen van kinderen en hun ouders. Dit gaat niet van harte, maar als we bijvoorbeeld kijken naar het groeiend aantal te dikke kinderen is dit hard nodig.

Van Nijnatten belicht een heel ander aspect van de communicatie met kinderen: wat zeg je wel en niet tegen kinderen die een traumatische gebeurtenis hebben meegemaakt? Hij stelt dat ouders en hulpverleners vaak vermijden met kinderen over deze gebeurtenissen te praten. De auteur meent dat dit stilzwijgen het voor kinderen moeilijker maakt de gebeurtenis te verwerken omdat zij niet worden geholpen hun ervaringen in woorden uit te drukken.

De laatste bijdrage van Willems gaat in op het kindbeeld van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Uitgaande van een Trias Pedagogica van kinderen, ouders en de staat beredeneert de auteur dat de staat twee soorten plichten heeft op basis van het verdrag. Ten eerste zijn dat plichten ten aanzien van opvoeding, onderwijs en kindbescherming. Ten tweede gaat het om plichten ten aanzien van ouders. Er kan onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds de plicht tot responsabilisering van ouders, 'wat de maatschappij van ouders mag verwachten' en anderzijds een plicht tot empowerment van ouders, 'wat ouders mogen verwachten van de maatschappij'. Kinderrechten zijn een lege huls als de staat deze plichten niet nakomt. In veel staten, waaronder Nederland, laat de vertaling van de in het verdrag genoemde rechten in wetten en concreet beleid nog op zich wachten.

M.P.C. Scheepmaker

Literatuur

Bouw, C. e.a. (red.)
Het onuitstaanbare kind
Amsterdam, Siswo, 2002

Hemrica, J.C.
Kind zijn tussen opvoeding en recht; een grondslagenonderzoek naar kindbeelden in discussies op het grensvlak van opvoeding en recht
Antwerpen/Apeldoorn, Garant, 2004

Dasberg, L.
Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel
Amsterdam, Boom, 1975

Postman, N.
The disappearance of childhood
New York, Vintage Books, 1994

Verlichting, revolutie en kindbeeld in Nederland

De periode rond 1800 als keerpunt

*A. Baggerman en R. Dekker**

De stelling dat het kind een geschiedenis heeft, veroorzaakte een halve eeuw geleden nogal wat opschudding onder historici. Als er iets universeel menselijk en van alle tijden is, dan was dat immers wel de jeugd als levensfase. Aan die aanname maakten twee boeken een radicaal einde. Het eerste was geschreven door J.H. van den Berg en verscheen in 1956, het tweede, door Philippe Ariès, volgde vier jaar later (Van den Berg, 1956; Ariès, 1960/1987). Beiden betoogden dat het kind, althans wat wij daaronder verstaan, een product was van de negentiende eeuw, met wortels in Nederland ten tijde van de Gouden Eeuw, de eerste burgerlijke en minder hiërarchische samenleving, die er de voedingsbodem voor vormde. In de eeuwen daarvoor vormden kinderen volgens deze auteurs amper een aparte sociale categorie, behalve dat ze net als dienstpersoneel en gehuwde vrouwen onmondig waren. Kinderen werden vaak al vanaf hun zesde jaar ingeschakeld bij het arbeidsproces, en stapten daarmee de wereld van de volwassenen binnen. Dat kinderen een eigen karakter hadden, dat ze in een eigen, beperkte wereld leefden, werd niet beseft. In de meeste opzichten werden ze ook niet apart behandeld, en het is typerend dat hun kleding niet of nauwelijks afweek van die van volwassenen, behalve in maat. Met enige overdrijving zouden kinderen van het Ancien Regime beschouwd kunnen worden als onvolkomen miniatuurvolwassenen. Historici, zoals Lawrence Stone en Lloyd deMause, die de stelling van Van den Berg en Ariès verder uitwerkten, maakten hiervan echter soms een karikatuur, waarbij zelfs moederliefde een uitvinding van de burgerlijke negentiende eeuw zou zijn geweest (Stone, 1977; DeMause, 1974). Met de reacties die daar weer op kwamen van historici als Linda Pollock en Alan Macfarlane is er enkele decennia later een meer genuanceerd beeld ontstaan (Macfarlane, 1970; Pollock,

* De auteurs zijn beiden verbonden aan de Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen van de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

1983). Dat de ideeën over wat een kind is veranderden, evenals de dagelijkse praktijk van opvoeding en onderwijs, is thans geen punt van discussie meer, evenmin als de samenhang met de grote sociale veranderingen rond 1800, het verdwijnen van de standensamenleving en de komst van een minder hiërarchische, burgerlijke maatschappij. Over wat er veranderde weten we door het onderzoek dat inmiddels verricht is, veel meer, ook voor Nederland.¹

Van oudsher is de meeste belangstelling uitgegaan naar de theorie en praktijk van opvoeding en onderwijs, van Cats tot Beatrijs Ritsema, van Comenius tot Maria Montessori, en van de eerste onderwijswet van 1806 tot de introductie van het studiehuis enkele jaren geleden. Op deze gebieden zijn de bronnen relatief overvloedig, zoals opvoedkundige adviesboeken, wetgeving en institutionele archieven van scholen, weeshuizen en overheidsinstanties.

Veel minder weten we van de culturele en mentaliteitshistorische aspecten van de geschiedenis van het kind. Duidelijk is echter dat in het moderne kindbeeld de nadruk kwam te liggen op de irrationele, spontane en fantasievolle aspecten. Dat nieuwe beeld is niet alleen terug te vinden in de literatuur, maar ook in de schilderkunst, en meer recent fotografie en film. Hoe kinderen daadwerkelijk voelden en dachten, is echter bijzonder moeilijk te reconstrueren. Datzelfde geldt voor de houding van ouders tegenover hun kinderen. Op grond van egodocumenten uit het verleden is hier wel een begin mee gemaakt (Röling, 2004). Ook hebben historici, geïnspireerd door de antropologie, oog gekregen voor de fundamentele spanningen die inherent zijn aan de verhouding tussen ouderen en jongeren, en aan de overgang naar van jeugd naar volwassenheid. De laatste tijd is bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de achttiende-eeuwse hype van wilde kinderen die overal in Europa – ook in Nederland – opdoken, of voor de kinderen die tijdens de laatmiddeleeuwse heksenjachten op de brandstapel belandden. Ook zijn mythes als die van de bloedkaros (een Dracula-achtige prinses die kinderen ontvoerde om hun bloed te drinken) en andere angsten van kinderen en ouders uit het verleden thans eveneens object van studie geworden (Dekker en Röling, 2003). En hoe verhouden de angsten uit het verleden zich tot die uit onze eigen tijd, zoals die voor computerspelletjes, pedofielen en nieuwe kinderziekten als ADHD, die van kinderen kleine monsters maken?

¹ Een specifieke geschiedenis van het Nederlandse kind ontbreekt. Zie wel Damsma, 1995 en daarin genoemde literatuur.

Dit zijn gebieden waarvan de verkenning amper begonnen is, maar waarvoor Marina Warner in *Managing monsters* een voorzet heeft gegeven (Warner, 1994).

De grote lijnen van de historische ontwikkelingen van de geschiedenis van het kind zijn ondertussen wel duidelijk: in de opvoedkunde kwam het individuele kind meer centraal te staan. Het desnoods met lijfstraffen drillen van het met erfzonde beladen kleine kind maakte plaats voor allerlei varianten op de natuurlijke opvoeding, bepleit door Jean-Jacques Rousseau in zijn *Emile* (1762), waarbij door terughoudendheid de in elk kind aanwezige ontplooiingsmogelijkheden ruim baan moesten krijgen. De ontwikkeling in het onderwijs wordt gekenmerkt door een steeds grotere overheidsbemoediging vanaf de eerste schoolwet uit 1806 met de invoering van de leerplicht in 1901 als belangrijkste mijlpaal. De nadruk op het eigen karakter van het kind en het – ook fysiek – apart zetten van kinderen op scholen, was een uiting van de nieuwe opvattingen over het kind, die daarmee tevens werden bevestigd en verbreid. De kloof tussen de wereld van de volwassenen en die van de kinderen werd allengs groter, al lijkt de komst van de televisie daar sinds kort een andere wending aan te hebben gegeven, omdat dit medium van beeld en gesproken woord een belangrijke barrière tussen (kleine) kinderen en ouderen heeft geslecht, de beheersing van het schrift, van oudsher het belangrijkste doel van de educatie. Met andere recente ontwikkelingen, zoals de komst van het internet, hebben velen het gevoel weer een periode van radicale verandering te zijn binnengetreden, waarin het begrip kind opnieuw gedefinieerd gaat worden.

Dat de verschijning van Rousseau's *Emile* in 1762 zo'n periode van snelle verandering heeft ingeluid, is thans een algemeen geaccepteerd idee. Zeker is dat in Nederland de jaren rond 1800 een keerpunt vormden, en dat toen ook hier de overtuiging postvatte dat kinderen wezenlijk verschillen van volwassenen. Al in de tijd zelf was men zich bewust van het ontstaan van nieuwe opvattingen. De predikant Willem Ockerse, bijvoorbeeld, schreef in zijn autobiografie uit 1823 over de 'verandering welke sedert ongeveer een halve eeuw bij ons en elders is doorgedrongen' (Dekker, 1995, p. 11). Op deze cruciale wending zal in deze bijdrage nader worden ingegaan, want ondanks alles wat er over het onderwerp is gezegd en geschreven in de negentiende en twintigste eeuw, ligt daar nog altijd de kern van het huidige kindbeeld. We worden daartoe in staat gesteld door gebruik te maken van een bron die nog niet eerder door historici werd benut: een kinder-

dagboek uit de late achttiende eeuw. Historici van het kind hebben zich tot nu altijd gebaseerd op geschriften van volwassenen. De stem van het kind zelf klinkt daarin niet of hoogstens vervormd door. In de sociale geschiedenis heeft de benadering van onderaf, of het nu om vrouwen, arbeiders of etnische minderheden gaat, thans algemeen ingang gevonden, en het is nu de hoogste tijd om ook kinderen zelf aan het woord te laten komen, zoals in deze case study.

Verlichting en pedagogie

'Alles is goed zoals het uit handen van de Schepper komt, alles raakt verdorven in handen van de mens.' Jean-Jacques Rousseau vatte al in de openingszin van *Emile ou de l'éducation* de boodschap van zijn opvoedkundige roman samen: minder is meer (Baggerman en Dekker, 2005, p. 61 e.v.). Het boek dat in 1762 uitkwam, propageerde een geheel nieuwe manier om kinderen op te voeden – of dat juist niet te doen – en zoals alle publicaties van Rousseau sloeg het boek in als een bom. Dat is begrijpelijk want hij had de traditionele ideeën over kinderopvoeding op zijn kop gezet, inclusief het meest fundamentele uitgangspunt. Kinderen moesten niet langer worden gezien als in wezen slecht, want beladen met de erfzonde, maar juist als per definitie goed, want direct ontsproten aan de natuur.

Rousseau's uitgangspunt was dat een opvoeder eerst het individuele kind moest leren kennen alvorens met de opvoeding te beginnen. Hij maande pedagogen hun leerlingen 'beter te bestuderen'. Er was maar één voorganger die tot op zekere hoogte zijn goedkeuring kreeg: de Engelse filosoof John Locke, een wegbereider van de Verlichting, die in 1693 een verhandeling over de opvoeding gepubliceerd had, *Some thoughts concerning education*. Locke had reeds afstand genomen van vroegere pedagogen. Hij stelde dat een kind ter wereld kwam als een onbeschreven blad, of met de Latijnse term, als een *tabula rasa*. Kinderen ontwikkelden zich in de praktijk, door confrontaties met hun omgeving, kortom empirisch. Deze laatste gedachte nam Rousseau over, al zag hij het kind niet als een onbeschreven blad, maar als een reservoir gevuld met aangeboren capaciteiten en potenties, als een zaadje dat slechts hoefde te ontkiemen om tot volle wasdom te kunnen komen.

Emile riep onmiddellijk ofwel instemming ofwel tegenstand op. Slechts weinig lezers kwamen tot een subtieler oordeel, zoals de

schrijfster Belle van Zuylen. Zij sprak van 'hersenschimmige plannen' voor een 'onmogelijke opvoeding', en vond het boek een fantasie over 'een natuur die nergens bestaat en waarvan niemand weet of zij ooit bestaan heeft'. Maar hoewel ze te realistisch was om in de verwerking ervan te kunnen geloven, juichte ze het dromen hierover toe en beschouwde ze Rousseau als een dichtelijke ziener.

Emile arriveerde precies op het goede moment, juist toen de traditionele opvoedingsmethoden alom in Europa ter discussie werden gesteld. In Nederland en elders verschenen in de jaren zestig van de achttiende eeuw meer pedagogische verhandelingen dan in de gehele daaraan voorafgaande honderd jaar. Deze hausse aan adviesliteratuur was het gevolg van een veranderend beeld van het kind, en versterkte tevens het tempo waarin deze omslag zich voltrok. Het nieuwe, verlichte kindbeeld week fundamenteel af van het traditionele, christelijke kindbeeld (Baggerman en Dekker, 2003).

Rousseau was misschien wel de eerste die de nieuwe pedagogische visie op een overtuigende wijze verwoord had, maar de toepassing in de praktijk moest wachten totdat een nieuwe generatie pedagogen diens ideeën praktisch toepasbaar had gemaakt. Dat was vooral het werk van een aantal Duitse pedagogen, de filantropijnen. Zij schreven adviesboeken die opvoeders daadwerkelijk konden helpen, gaven tijdschriften uit, stichtten scholen waarin met Rousseau's ideeën werd geëxperimenteerd en richtten uitgeverijen en boekhandels op met een eigen fonds van filantropijnse school-, advies- en kinderboeken die zij distribueerden op een ogenschijnlijk onverzadigbare markt.

Johann Bernard Basedow stond aan de wieg van de beweging met zijn in 1768 verschenen boek *Vorstellung an Menschenfreunde und vermögende Männer über Schulen und Studien*. Dit pleidooi om de jeugd op een verlichte wijze op te voeden en te scholen was gericht aan 'mensenvrienden', vandaar de benaming 'filantropijnen' voor deze pedagogische stroming. Het woord 'paedagogik' was in 1771 in de Duitse taal geïntroduceerd en niet veel later werd aan de universiteit van Halle de eerste leerstoel in dit vak ingesteld. Naast Basedow kregen nog twee andere voormannen van de beweging in Nederland grote bekendheid, Joachim Heinrich Campe en Christoph Gottlob Salzmann. De filantropijnen ontwikkelden opvoedkundige stelsels die allemaal verlicht en progressief waren, maar in uitwerking vrij veel van elkaar verschilden. Veel van hun vernieuwingen zijn in het huidige onderwijs nog altijd terug te vinden, zoals gymlessen. Zelfs de daarbij gebruikte toestellen – de bok, het paard en andere turntoestellen – werden door hen uitgevonden.

De door Campe gemaakte bewerking van *Emile* is illustratief voor de gedaanteverwisseling die het gedachtegoed van Rousseau onder invloed van zijn nieuwe filantropijnse mentoren onderging. De vertaling was beladen met voetnoten en commentaren, die de oorspronkelijke gedachten overwoekerden met waarschuwingen en kritiek, geput uit de werken van verschillende Duitse pedagogen, van wie Campe zelf nog de meest welwillende was. Al in de eerste voetnoot bij Rousseaus openingszin wordt de basis van diens pedagogie – natuur gaat boven cultuur – onderuitgehaald: ‘Men zou in tegenstelling even goed beweren kunnen dat vele voorwerpen ontaarden, wanneer zij aan de natuur alleen blijven overgelaten en door geene menselijke vlijt geholpen worden’ (Rousseau, 1790, p. 18). Tevens wordt in deze voetnoot het programma van deze revisionisten samengevat: natuur is mooi, maar menselijk ingrijpen blijft onmisbaar. Van deze Duitse *Emile* verscheen in 1790 een Nederlandse vertaling. Van Campe, Basedow en enkele andere auteurs werd bijna het gehele oeuvre in het Nederlands vertaald. Deze Duitse pedagogen oefenden tot ver in de negentiende eeuw invloed uit, evenals hun directe opvolgers onder wie Pestalozzi en Fröbel.

Kinderen en de revoluties van de achttiende eeuw

Bijna overal in Europa vonden tussen 1780 en 1800 democratische revoluties plaats. De mislukte revolutie van de Nederlandse Patriotten in 1787 was daarvan een vroeg voorbeeld. De Franse revolutie die zich twee jaar later voltrok, werd het archetypische voorbeeld ook voor de Bataafse revolutie van 1795, die een eind maakte aan de Republiek der Verenigde Nederlanden. Deze revoluties verschilden fundamenteel van eerdere politieke omwentelingen. Deze revoluties werden gezien als een definitieve breuk met het Ancien Regime, en de deelnemers waren er meer dan ooit van overtuigd vernieuwing en verjonging te brengen. Veel revolutionairen waren relatief jong, en de jeugd was een belangrijke doelgroep om de nieuwe idealen bij uit te dragen. Wie de jeugd had, had de toekomst (Baggerman en Dekker, 2005, p. 445 e.v.). De kernpunten van de Franse Revolutie hadden in 1789 hun neerslag gevonden in de Verklaring van de rechten van de mens. Gewapend met deze beknopte formulering meende men dat de politieke opvoeding van de jeugd efficiënt kon worden aangepakt. Voor het overdragen van revolutionaire idealen greep men echter terug op een

beproefde retoriek: die van de catechismus, met reeksen van vragen en de gewenste antwoorden. De eerste Nederlandstalige varianten verschenen al vóór de Bataafse Revolutie. Populair was de vertaling van een Frans specimen, de *Fransche republikeinsche catechismus voor de jeugd*, uit 1793. Een jaar later verscheen er een die was toegespitst op de Nederlandse situatie, de *Catechismus der egaliteit en der rechten van den mensch*. Veiligheidshalve vermeldt de titelpagina slechts 'gedrukt in Nederland', zonder naam van drukker of uitgever. In het 'eerste jaar der Bataafsche Vrijheid', zoals vermeld op de omslag, verscheen bij de progressieve Amsterdamse uitgever W. Holtrop de *Republikijnse catechismus en eerste grondregelen van republikijnse zedenkunde voor de opvoeding der jeugd van beiderlei geslacht in de huisgezinnen en in de scholen*. Boven aan de titelpagina stond de leus 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' afgedrukt, geflankeerd door een portret van Pieter Paulus als de 'wijze stuurman' van het Nederlandse schip van staat, 'groot beide in naam en daad'. Op de volgende bladzijde vindt men het devies: 'Kinderen! Gij zijt het, die de ervenisse der vrijheid aan de nakomelingschap zult overbrengen!' Het voorwoord belooft 'vaderlandsche ouders en onderwijzers' een toename van de 'nationale deugden' en de 'oud-Nederlandsche-Republikeinsche zeden', mits men zijn pupillen 'slechts met dit boekje zoekt eigen te maken'.

Niet meer dan 44 bladzijden waren voldoende voor een grondige politieke indoctrinatie, met vragen als 'Wat is de beste regeeringsvorm?' waarop het antwoord luidt: 'Die waarin het volk op zijne plaats is:

de Republikaansche'. [...] En wat moet er gebeuren wanneer de burgers onderdrukt worden? 'De opstand is alsdan, en voor het volk en voor ieder gedeelte van hetzelfde, het geheiligste der rechten en de onvermijdelijkste der plichten.' Over het thema godsdienst is deze catechismus veel korter van stof. Zes vragen volstaan, de antwoorden dragen een sterk seculier karakter. Bij de vraag wat er onder godsdienst verstaan moet worden, luidt het antwoord 'het verheven denkbeeld, welk de mensch van zijn bestaan heeft' en de 'erkendnis, die hij aan het Opperwezen verschuldigd is'. De voornaamste godsdienstige plicht is 'een eerlijk man' te zijn. De openbare eredienst bestaat uit: 'De arbeid, want ledigheid is van alle de ondeugden, die welke het Opperwezen het meest mishagt.' De vraag naar het bewijs voor het bestaan van God krijgt als antwoord: de twijfelaar moet 'de ogen wenden naar de hemel, naar de aarde, naar de zee, naar alles, wat hem omringt'. Het geheel wordt besloten met de constatering dat alle godsdiensten gelijk zijn, mits ze in overeenstemming zijn met de wetten van de staat. Er verschenen veel meer van zulke werkjes, wat laat zien hoe populair dit genre ook in Nederland was.²

Feesten en rechten

Naar aanleiding van de Franse en de Bataafse Revolutie werden er tal van feesten en ceremonieën georganiseerd met rituelen die verwezen naar vernieuwing en wedergeboorte. Het planten van vrijheidsbomen is hiervan het bekendste voorbeeld. Kinderen kregen tijdens deze rituelen niet toevallig een hoofdrol toebedeeld (Baggerman en Dekker, 2005, p. 458 e.v.). De al eerder genoemde pedagogische connectie tussen kinderen en bomen krijgt hier een nieuwe, revolutionaire lading. Tijdens een Frans revolutionair feest in 1797 sprak een zestienjarige jongen plechtig de volgende woorden uit: 'Bomen, mijn vrienden, zijn het embleem van onze jeugd; zij groeien en wij groeien tesamen.'

² *De Fransche catechismus of beginselen van republikeinsche zedekunde, in vaersen gevolgd, naar het Fransche van La Chaubeaussire in de vertaling van Anna Catharina Brinkman* (Amsterdam, M. Schalekamp, 1796), de *Catechismus over de algemeene plichten van den mensch* (Utrecht, J. van der Schroeff Gz., 1795) en de *Patriotsche Catechismus der zedeneere voor de burgeren van het Bataafsche gemeenebest door Wabe Kamp* (Amsterdam, s.n., 1795). Een variant zonder het woord catechismus in de titel is: [Cornelius Rogge], *De regten van den mensch en burger en de pligten daaruit voortvloeiende voor de Vaderlandsche jeugd* (Leiden, s.n., 1795).

Bij die gelegenheid plantten vierhonderd kinderen even zovele bomen (Bosseno, 1990, p. 214; Ozouf, 1976).

Vanaf 1795 werden ook in Nederland heel wat vrijheidsbomen geplant, wat met soortgelijke feestelijkheden gepaard ging. De eerste keer gebeurde dat op 6 februari 1795 in Den Haag. De twaalf burgers die de boom zouden planten werden elk geflankeerd door 'een Bataafsche maagd, beneden de 14 jaaren oud'.³ Er zijn verschillende prenten van zulke boomplantingen bewaard gebleven. Op een afbeelding van de vrijheidsboom in Zaandam zien we ter zijde een moeder staan die haar zoontje uitleg geeft over de symbolische betekenis van dit ritueel. Tijdens het 'burgerfeest', twee dagen na de opening van de Nationale Vergadering op 3 maart 1796, was er in Den Haag een optocht, waarin twintig jongelingen 'vaderlandse liederen' zingend meeliepen alsook twintig jongedochters en twaalf moeders met kinderen met een banier waarop stond 'Wij zullen nimmer ophouden deezen dag aan ons kroost te verkondigen, opdat zij die op haar nageslacht kunnen overbrengen', gevolgd door enkele arme weeskinderen die een spandoek droegen met de leus 'gelijkheid'.⁴

Hoewel kinderen moesten opdraven bij allerhande revolutionaire feesten en de revolutionaire ideologie hun met de paplepel werd ingegoten, werden ze in de Verklaringen van de rechten van de mens genegeerd. Hadden deze kinderen van de revolutie eigenlijk wel rechten? Kinderen behoorden net als slaven, vrouwen, joden, niet-blanken, dienstpersoneel, armen, doofstommen en gehandicapten tot degenen voor wie gelijkheid in de rechten van de mens en de burger niet vanzelfsprekend was. De ruime formulering van deze rechten gaf echter wel een nieuwe impuls aan de discussie over achtergestelde groepen in de samenleving. Verlichting was emancipatie, maar schrijvers die zich bogen over de vraag voor wie – anders dan uiteraard mannelijke burgers – de mensenrechten golden, hielden zich eerder met slaven en vrouwen bezig dan met kinderen.

3 *Het planten van den eersten vryheidsboom in s' Haage den 6 februari deezes jaars 1795* (s.l, s.n., s.a.).

4 *Nieuwe Nederlandse Jaarboeken* (1796), p. 911, vergelijk p. 897.

De hausse in pedagogische geschriften in de laatste decennia van de achttiende eeuw duidt er wel op dat ook kinderen meer dan tevoren serieus werden genomen. In de *Vaderlandsche Letteroefeningen* werd regelmatig aandacht besteed aan pedagogische onderwerpen. Niet alleen adviesboeken, maar ook kinderboeken werden erin besproken, zoals *Adèle en Theodore* van Madame de Genlis, dat werd aangeprezen als 'een reeks uitmuntende lessen over de opvoeding'. Feddersens *Voorbeelden van wijsheid en deugd* werd goedkeurend beschreven als het werk van een 'ernstige schrijver, die het erop toelegt om de jeugd goede leefregels in te prenten [met] uitmuntende voorbeelden van een verstandig gedrag'.⁵ Een theoretische discussie over de rechten van kinderen, vergelijkbaar met die welke over de rechten van vrouwen en slaven werd gevoerd, bleef uit, maar wel veranderde er een en ander in de praktijk. Het belangrijkste is dat het onderwijs sinds de Bataafse revolutie als taak van de overheid werd beschouwd. De plannen die hier werden ontwikkeld gingen zelfs verder dan die van de Franse revolutionairen. Lang niet alles werd verwezenlijkt, maar toch was er sprake van grote vooruitgang, inclusief een eigen departement en onderwijsinspectie.

In juridisch opzicht veranderde er niet veel, maar wel werd de scheidslijn tussen minder- en meerderjarigheid herzien. In Frankrijk was in 1792 de stemgerechtigde leeftijd van 25 jaar verlaagd tot 18 jaar. In Nederland werd vijf jaar later het stemrecht verlaagd van

⁵ *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1783), p. 91 en p. 469 en *Vaderlandsche Letteroefeningen* (1787), p. 133.

25 jaar naar 20 jaar.⁶ Verder werden de verregaande rechten die ouders over hun kinderen uitoefenden, ingeperkt. Zo was ouderlijke toestemming niet langer vereist wanneer volwassen kinderen een huwelijk sloten. Het erfrecht werd iets gunstiger, in die zin dat het niet langer mogelijk was om kinderen geheel te onterven, voorheen een effectief dreigmiddel. In elk geval werden in de Frans-Bataafse tijd de kiemen gelegd voor latere wetgeving die de positie van het kind moest verbeteren, hoewel de invoering van leerplicht en de eerste wet op de kinderarbeid nog lang op zich lieten wachten.

De stem van een kind

Terwijl er niet veel over kinderen werd geschreven, en vrijwel niets over de rechten van kinderen, is het des te opmerkelijker dat we wel de stem van een Nederlands kind uit deze tijd kunnen horen (Baggerman en Dekker, 2005, p. 463 e.v.). Het is die van Otto van Eck, die in 1791, toen elf jaar oud, een dagboek begon bij te houden. Zijn vader, Lambert van Eck, was in 1787 een aanhanger van de Patriotten geweest en leidde in eigen persoon de Bataafse Revolutie in Den Haag. Bovendien was Otto's lievelingsoom de meest vooraanstaande politicus van zijn tijd, Pieter Paulus, die de eerste president van de Nationale Vergadering werd.

Otto kreeg een moderne opvoeding, aan de hand van de geschriften van de filantropijnen. Het schrijven van zijn dagboek maakte deel uit van deze opvoeding, want het werd door zijn ouders gelezen om hun zootje beter te leren kennen, geheel volgens het hierboven genoemde principe van Rousseau. Otto schrijft in zijn dagboek over tal van onderwerpen, onder meer over de boeken die hij las, waaronder bijvoorbeeld *Adèle en Theodore* en Feddersens *Voorbeelden van wijsheid en deugd*, en hij leverde daar commentaar op.

Hij bestudeerde ook grondig een boek dat zijn oom Paulus in 1793 had gepubliceerd, diens *Verhandeling over de vrage: In welke zin kunnen de menschen gezegd worden gelijk te zijn? In welke zin de regten en pligten, die daaruit voortvloeien?* Het kan gezien worden als een

⁶ *Ontwerp van Constitutie voor het Bataafsche volk door de Nationale Vergadering ter goed- of afkeuring aan hetzelfde volk voorgedragen* (Den Haag, 's Lands Drukkerij, 1797), p. 9 (fotomechanische herdruk in De Gou, *Het Ontwerp van Constitutie van 1797*, III). De leeftijd van 20 jaar was voldoende voor degenen die een jaar onder de wapenen waren geweest, voor anderen gold de leeftijd van 22 jaar.

blauwdruk voor de Nederlandse verklaring van de rechten van de mens die in 1795 door een commissie onder voorzitterschap van Paulus zou worden geformuleerd. Otto vermeldt het werk voor het eerst op zaterdag 7 september 1793: 'Thuis gekomen zijnde, heb ik den verderen avond doorgebracht met wat te lezen in een boek waarvan oom Paulus den autheur is en 'twelk handelt over de gelijkheid der menschen.' Eerder die ochtend was hij thuisgekomen van een logeerpunt bij zijn oom, misschien had hij het boek, dat toen juist van de persen was gerold, van hem meegekregen. Het bleef lange tijd verplichte lectuur, die Otto, zoals hij op 4 augustus 1794 schreef, 'gezonde begrippen' moest aanleren 'in godsdienstige waarheid én in politieke zaken'. In het eerste jaar van de Bataafse vrijheid werd het boek wederom op Otto's leeslijst gezet, een herhalingsoefening opnieuw onder leiding van zijn vader.

Het dagboek geeft eveneens een beeld van de wijze waarop ook andere literatuur door zijn ouders werd ingezet om hun kind een Patriotse versie van het verleden voor te schotelen. Zo las Otto op 29 oktober 1791 in Jan Wagenaars *Vaderlandsche historie* 'over de broeders De Witt welke in Den Haag door het gemeen gruwelijk gehandeld zijn en naderhand hunne dode lichamen door de straten gesleept, hoewel zij den lande grote dienst gedaan hadden'. Ook de oude Batavieren, patriotten *avant la lettre*, blijken een belangrijk referentiepunt. Op 28 mei 1794 schrijft Otto met zijn vader en zijn oudste zusje te hebben gelezen 'over onze eerste voorvaders de Batavieren, hoe zij dapper waren in den oorlog en voor de vrijheid streden'. Ditzelfde beeld komt naar voren in andere kinderliteratuur uit die tijd, bijvoorbeeld in het *Lettergeschenk voor de Nederlandsche jeugd* uit 1790. De Bataafse voorvaderen waren een voorbeeld: 'Zulk een heldhaftig volk bewoonde ons land – zorgt, kinderen! dat gij hunne geschiedenis leert, gij zult dan een onverschrokken volk beminnen welks deugden en vrijheidsliefde gij na moet volgen.'⁷

Otto las daarnaast veel drukwerk waarin rechtstreeks op de actualiteit werd ingegaan. Op 16 januari 1795 schreef hij met zijn vader wat te hebben gelezen in 'een boekje, waarin een bedorven gemeenebest (zoals het onze) zeer net is afgeschilderd'.⁸ Regelmatig las hij ook de krant, bijvoorbeeld op 15 april 1794: 'Op het dessert wat voor papa

⁷ *Lettergeschenk voor de Nederlandsche jeugd* (Haarlem, A. Loosjes, 1790).

gelezen in de nieuwspapieren, hoe er tegenwoordig de zaken in Vrankrijk bij staan.'

Otto las niet alleen over de revolutie maar was er ook ooggetuige van. In januari 1795 zag hij de Franse soldaten voorbijtrekken richting Den Haag en hij noteerde dat het 'ruige dagen' waren. Op 24 januari 1795 noteert Otto dat hij alleen thuis was met zijn zusjes en de kinderjufvrouw, en dat ze telkens werden 'genquietteerd door voorbijtrekkende Fransche vrijwilligers' en dat was 'vooral zeer lastig en naar, dewijl papa en mama niet thuis waren en wij alleen met hen omspringen moesten'. Toen de rust was teruggekeerd woonde Otto af en toe het ceremonieel bij waarmee de revolutie gepaard ging, zoals het planten van een vrijheidsboom in Den Haag: 'Gister zijn wij allen daar ook geweest om de vrijheidsboom te zien planten, welke plechtigheid met zeer schoon muziek vergezeld ging.' Later blijkt deze plechtigheid een van de belangrijkste politieke leiders van dat moment noodlottig te zijn geworden. Otto's oom Pieter Paulus vatte kou en stierf enkele dagen later. Voor Otto zelf wachtte evenmin een verdere politieke of bestuurlijke loopbaan, hoezeer dat ook in de lijn der verwachting had gelegen voor een zontje van een familie die weliswaar moderne idealen had omarmd, maar voortkwam uit het oude regentenpatriciaat. Enkele jaren later zou hij sterven aan tuberculose. Maar ook dat einde zou een politieke statement inhouden: hij werd begraven op de Schevingse begraafplaats Ter Navolging, door zijn vader mede gesticht om de hygiënische wijze van het begraven buiten de steden te propageren.

Conclusie

De opvoeding van Otto van Eck was een verlicht experiment. Daar waren zijn ouders zich van bewust, en Otto zelf, zo blijkt uit zijn dagboek, soms ook. Maar hij was zeker niet het enige kind dat volgens de nieuwe pedagogische inzichten werd opgevoed, dat blijkt alleen al uit de populariteit van de werken van filantropijnse schrijvers. Dat de kindertijd van Otto's leeftijdgenoten fundamenteel verschilde van die

8 Mogelijk: *De mislukte bedoeling der heerszucht; of de verkorte geschiedenis van een Gemeenebest op de maan* (Amsterdam, J. Weege, 1786), p. 6. Het is een parallelvertelling over een volk op de maan dat zich eerst vrij heeft gevochten, maar uiteindelijk toch weer in de klauwen wordt geslagen door een vorst, die onder invloed staat van een verkeerde voogd: 'Dit was aldaar ook het lot van een gemeenebest, van een klein maar aangenaam Gewest'.

in eerdere eeuwen, blijkt uit memoires van zijn generatiegenoten. Rond 1780 geboren autobiografen zijn de eersten die uitgebreid terugblikten op hun jeugd en zij vonden dat tijdperk belangrijker dan eerdere schrijvers, die hun eerste jaren vaak afdeden als zonder belang, een tijd waarin ze slechts speelden en nog weinig wisten. De meeste autobiografen die rond het midden van de negentiende eeuw de pen opnamen, hadden zelf trouwens een meer traditionele opvoeding gehad. Ze klaagden over lijfstraffen, thuis en op school, of over onbegrip van ouderen voor het typisch kinderlijke, zoals Johannes Wilkens, geboren in hetzelfde jaar als Otto, die zich er achteraf over verbaast dat hij als achtjarige in het zwart gekleed en met een driekantig rouw-hoedje op moest meelopen in de stoet die zijn grootvader ten grave droeg. De kloof tussen kind en volwassene was in een generatie veel groter geworden. Nicolaas Beets schreef in zijn *Camera obscura* dat iemand van boven de dertig niet meer kon weten wat hij als kind 'dacht, voelde, besepte en smaakte' (Dekker, 1995, p. 193).

In het dagboek van Otto van Eck kondigden zich nieuwe ideeën over het kind aan, evenals nieuwe trends in de kinderopvoeding. Het kinderdagboek zelf werd steeds vaker als pedagogisch hulpmiddel ingezet, en zelfs op school geïntroduceerd. Kinderboeken, een noviteit in Otto's tijd, ontwikkelden zich tot een apart literair genre. De filantropijnse auteurs van de adviesboeken die zijn ouders lazen zijn thans vergeten, maar hun ideeën werkten van een volgende generatie pedagogen, onder wie Pestalozzi en Fröbel, door tot in onze tijd. De periode rond 1800 was in heel Europa in veel opzichten revolutionair, en dat geldt ook voor de opvattingen over het kind. Terwijl er sindsdien meer dan ooit over het kind en de opvoeding werd geschreven, bleef echter een discussie over de rechten van het kind uit, met als gevolg dat het ouderlijk recht om kinderen te slaan thans nog een laatste restant is van de opvoedkundige principes van het oude regime. Kinderen worden toch nog altijd te vaak over het hoofd gezien – ook door historici. En het kan zeker geen kwaad om meer naar kinderen te luisteren, ook naar kinderen uit het verleden.

Literatuur

<p>Ariès, Ph.
<i>L'enfant et la vie familiale sous
l'Ancien Régime</i> [De ontdekking</p> | <p><i>van het kind; sociale geschiedenis
van school en gezin]</i>
Parijs, 1960/Amsterdam, 1987</p> |
|---|--|

- Baggerman, A., R. Dekker**
Children and the Enlightenment
In: P.S. Fass (red.), *Encyclopedia of children and childhood in history and society*, New York, 2003, deel I, p. 321-324
- Baggerman, A., R. Dekker**
Kind van de toekomst; de wonderwereld van Otto van Eck (1790-1798)
Amsterdam, 2005
- Berg, J.H. van den**
Metabetica of leer der veranderingen; beginselen van een historische psychologie
Nijkerk, 1956
- Bosseo, Chr.-M.**
L'enfant et la jeunesse dans les fêtes révolutionnaires
In: M.-F. Levy, *L'enfant, la famille et la Révolution française*, Paris, Olivier Orban, 1990
- Damsma, D.**
Het Hollandse huisgezin (1560-heden)
Utrecht, 1995
- DeMause, L.**
The history of childhood
New York, 1974
- Dekker, R.**
Uit de schaduw in 't grote licht; kinderen in egodocumenten van de gouden eeuw tot de romantiek
Amsterdam, 1995
- Dekker, R., H. Röling**
Fears
In: P.S. Fass (red.), *Encyclopedia of children and childhood in history and society*, New York, 2003, deel II, p. 353-356
- Macfarlane, A.**
The family life of Ralph Josselin, a seventeenth-century clergyman; an essay in historical anthropology
Cambridge, 1970
- Pollock, L.A.**
Forgotten children; parent-child relations from 1500-1900
Cambridge, 1983
- Ozouf, M.**
La fête révolutionnaire 1789-1799
Paris, Gallimard, 1976
- Rousseau, J.-J.**
Emile of verhandeling over de opvoeding
Kampen, J.A. de Chalmot, 1790, p. 18
- Röling, H.**
'Anders als mijn tijdgenootjes, anders dan gij allen?'; kinderlijk zelfbewustzijn in negentiende- en twintigste-eeuwse jeugdherinneringen uit Nederland en Vlaanderen
In: A. Baggerman en R. Dekker (red.), *Egodocumenten; nieuwe wegen en benaderingen*, Amsterdam, 2004, p. 120-145
- Stone, L.**
The family; sex and marriage in England 1500-1800
London, 1977
- Warner, M.**
Managing monsters; six myths of our time
Londen, 1994

De terugkeer van het angstaanjagende kind

C. Brinkgreve*

Over 'kinderen' en het 'kinderlijke bestaan' in deze tijd uiteenlopende beelden. Het beeld van het onschuldige kind, nog argeloos en onbedorven, nog niet aangetast door de corrupte en corrumperende volwassen wereld, staat tegenover het beeld waarin het onbeheerste van kinderen wordt benadrukt, het vieze, onaangepaste, het wrede. In dit artikel laat ik zien dat er in de huidige tijd contrasterende visies op het kind en de kindertijd naast elkaar bestaan. Ingegaan wordt op de maatschappelijke factoren die ten grondslag liggen aan de recente ervaring van een negatief beeld van kinderen en jongeren. Ten slotte plaats ik enkele kritische kanttekeningen bij de trend van strengere straffen, disciplinerende en de nadruk op het belang van grenzen stellen.

Schatten en monsters

Er zijn steeds twee reacties als ze mensen vertelt over haar onderzoek naar kinderen, schrijft de antropologe Suzanne Kuik in *Het onuitstaanbare kind* (Kuik, 2002, p. 85-92). Er zijn mensen die de onschuld van kinderen benadrukken, het schattige, het lieve en naïeve, en er komen verhalen waarin de gemeenheid van kinderen naar voren komt.

De verheerlijking van het kind en het kinderlijke is geen nieuw verschijnsel. Zo schrijft de Neerlandicus Herman Pleij in datzelfde boek: 'Sinds de late Middeleeuwen heerst er een verheerlijking van de kinderlijke staat in termen van primitivisme en irrationaliteit. Het onnozele kind is bij de geboorte zuiver, onbezoedeld, spontaan en natuurlijk. Pas bij de puberteit begint daar de klad in te komen, en dan glijdt het af naar een volwassenheid die zich kenmerkt door corruptie, arrogantie en waanwijsheid' (Pleij, 2002, p. 50). Deze opvatting leeft voort tot op de dag van vandaag, in ideeën over de puurheid van kinderen,

* De auteur is hoogleraar sociale wetenschappen aan de Universiteit Utrecht.

nog niet in aanraking gekomen met de slechtheid van de mensen. Maar daarnaast bestaan er andere voorstellingen, waarin het kind wild en primitief is en opvoeding eruit bestaat de wilde te temmen en beschaving bij te brengen.

Dit beeld van het boosaardige, schuldige kind leeft voort in allerlei angst- en schrikbeelden over monsterachtige kinderen, bedreigend, tiranniek, onhandelbaar. De antropoloog Verrips analyseerde angstbeelden over kinderen zoals verbeeld in films, en verdeelde deze in angsten omtrent de procreatie (het baren van fysieke monsters, afwijkingen als gevolg van softenon en gif) en socialisatie: ontremde kinderen die niet door ouders in de hand te houden zijn, psycho- en sociopaten, kinderen als onbeheersbare projectielen. Vooral de laatste angstbeelden – voor kinderen als onbeheerste en onbeheersbare wezens – zijn de laatste jaren sterker geworden: de angst voor ontremde kinderen die een gebrekkige gewetensvorming aan de dag leggen, die hun impulsen niet goed kunnen bedwingen. Hier heeft de opvoeding gefaald, hier schiet de samenleving tekort.

Ook over de manier waarop kinderen in deze tijd behandeld worden bestaan strijdige visies. De opvatting dat kinderen worden verwend staat naast de gedachte dat ze worden verwaarloosd. Kinderen worden hoog gewaardeerd, aanbeden, op een voetstuk geplaatst, wordt beweerd, maar volgens anderen worden de belangen van kinderen in deze tijd juist veronachtzaamd en worden zij geminacht – zie de titel van het veelgelezen boek van Guus Kuijer, *Het geminachte kind*. Ouders hebben geen tijd meer voor hun kinderen, is een veelgehoorde klacht, en ook dat wordt als een vorm van verwaarlozing gezien. Ook in andere opzichten is de ruimte voor kinderen ingeperkt: de openbare ruimte is voor het verkeer en niet voor het spelen. Het moderne leven is, kortom, niet op kinderen ingesteld. Maar daarnaast, en niet minder krachtig, is er de gedachte dat kinderen het nog nooit zo goed hebben gehad: leuk, gezellig, welvarend, afwisselend, vrij, niet die verveling, niet dat keurslijf van vroeger.

Achter menig opvoedingsdebat gaat een kindbeeld verscholen. Zo speelt op de achtergrond van het schuldgevoel van werkende moeders de gedachte dat hun kinderen hierdoor wellicht tekort komen, omdat het kind voortdurend de moeder nodig zou hebben en deze haar persoonlijke of financiële behoeften geen voorrang mag geven. Groot was dan ook de opluchting toen onderzoek uitwees dat kinderen van werkende ouders niet ongelukkiger zijn dan van de thuisblijfmoeders (SCP, 2005).

En dan, ten slotte, lopen de meningen uiteen over hoe het gaat met de jeugd. Sombere geluiden, vaak gebaseerd op incidenten van overlast en geweld of praktijkdrukken van artsen en psychiaters, staan tegenover de bevindingen uit bevolkingsonderzoek die aanmerkelijk positiever zijn (SCP, 2005; Vollebergh, 2004: met 90 tot 95% van de kinderen gaat het goed, met 5 tot 10% niet, en daar stapelen de problemen zich veelal op). Ook hier is sprake van een uiteenlopend kindbeeld: zorg om een ontsporende jeugd staat tegenover een positief beeld van overwegend tevreden en gelukkige Nederlandse jongeren waar weinig mee aan de hand is en waar we niet zo zorgelijk over hoeven te doen.

Vroeg mondig, laat volwassen

Naast verschillende kindbeelden bestaan er contrasterende visies op de kindertijd als geheel: de opvatting dat kinderen te vroeg groot zijn staat tegenover de opvatting dat ze juist te lang klein worden gehouden. Beide denkbeelden bestaan naast elkaar, en beide worden met grote stelligheid naar voren gebracht.

De bekendste vertolker van de laatste visie is Lea Dasberg, wier boek *Grootbrengen door kleinhouden* een grote populariteit heeft gekend (meest verkochte pedagogische boek in ons land). Vroeger was dat anders, betoogt Dasberg, maar sinds het midden van de achttiende eeuw, de tijd van de Verlichting en de Industriële Revolutie, ontstond wat zij 'jeugdland' noemt: een eigen domein van kinderen dat losstaat van de volwassen wereld; vrij van zorgen en verantwoordelijkheden, het rijk van spel en leren. Dasberg vindt dit een zorgelijke ontwikkeling, en ziet hierin een bron van de spanningen en turbulenties waarmee de adolescentie in de moderne tijd gepaard gaat.

Haar boek maakt deel uit van de inmiddels klassieke controverse over de kindertijd, waarbij de ene visie luidt dat de kindertijd historisch gezien een recente uitvinding is – kinderen werden vóór de Moderne Tijd als 'volwassenen in zakformaat' beschouwd (Ariès, Van den Berg) – en de andere dat er ook vóór die tijd wel degelijk aandacht was voor de eigenheid van kinderen en oog voor hun specifieke eigenschappen (Peeters).

Dasbergs beeld van de kindertijd als een eigen domein los van de volwassen wereld is niet verdwenen, maar de visie dat kinderen meer dan vroeger deelnemen aan het volwassen leven wint aan kracht.

En ook dat wordt beschouwd als een zorgelijke ontwikkeling, omdat kinderen dan niet meer beschermd worden voor informatie en beelden die voor volwassenen bestemd zijn. De volwassen wereld kent geen geheimen meer, de scheidslijnen tussen beide werelden zijn verdwenen. En dit heeft tot gevolg, zo stelt de Amerikaanse mediasocioloog Neil Postman, dat de kindertijd is verdwenen.

In zijn boek *The disappearance of childhood* werkt hij de gedachte uit dat de boekdrukkunst leidde tot een scheidslijn tussen kindertijd en volwassenheid, omdat hiermee een wereld werd geschapen waartoe kinderen geen toegang hadden. De opkomst van de moderne media – van televisie en internet – hebben deze scheidslijn weer teniet gedaan, waardoor de kinderwereld is verdwenen.

Deze gedachte is recent uitgewerkt door ontwikkelingspsycholoog Willem Koops. Het feit dat ouders niet langer controle hebben over wat kinderen te zien krijgen heeft naar zijn idee verstrekkende gevolgen. Een daarvan – en hiermee volgt hij Postman – is het verdwijnen van de kindertijd. Voor Koops is dit een zorgelijke gedachte.

Via de media zien kinderen beelden uit de volwassen wereld – en dan gaat het meestal over seks en agressie – die niet voor hen bestemd zijn, en die ze – dat is de angst – niet goed kunnen begrijpen en verwerken. De sociaal en psychisch kwetsbare kinderen kunnen denken dat het zo hoort en hun woede en frustraties op de zo verbeelde manier uitleven. Dit is de angst, en hiervan bestaan ook alarmerende voorbeelden: schoolkinderen die nadoen wat ze op tv en videoclips hebben gezien, en elkaar beschieten.

De discussie over de gevaren is doortrokken van angstbeelden: de angst voor het onhanteerbare en onbedwingbare geweld van kinderen, en de angst van ouders dat ze niet meer onder controle hebben wat hun kinderen te zien krijgen.

Is de kindertijd hiermee verdwenen, en zijn kinderen kleine volwassenen geworden? Ik denk het niet, al zijn de grenzen tussen kindertijd en volwassenheid wel verschoven, soms verdwenen, in elk geval poreuzer geworden. Deze stelling heb ik uitgewerkt in mijn boek *Vroegmondig, laat volwassen*. Zo gold lange tijd dat kinderen naar school gingen en volwassenen werkten, maar deze demarcatielijn heeft zijn helderheid verloren: veel jongeren werken, naast school, en menig volwassene is bezig met her- of bijscholing. En ook echtscheiding – een op de drie huwelijken eindigt in een scheiding – heeft gevolgen voor de verhouding tussen ouders en kinderen en tussen de wereld van volwassenen en de kinderwereld. Kinderen worden bij een

scheiding veelal vroeg in het leven van volwassenen getrokken. Dat kan ze vroeg wijs maken, vroeg volwassen; of bezorgder geformuleerd: ze verliezen hun onschuld, argeloosheid, en vertrouwen – kenmerken van de kindertijd.

Jongeren blijven langer thuis wonen, in die zin duurt hun kindertijd weer langer. Ze zijn langer economisch afhankelijk, maar in hun seksuele leven mogen zij zich eerder als volwassenen gedragen. Ze krijgen meer te zeggen, maar ze hebben ook meer plichten en ze worden minder beschermd. Ze worden eerder aangesproken op een eigen verantwoordelijkheid, en in dat opzicht worden ze 'minder kind'. Zo zijn jeugdsancties verzwaard: de maximumduur van jeugddetentie is verlengd, en de meerderjarigheidsgrens is verlaagd. In sommige opzichten zijn ze dus langer kind, en tegelijk is er sprake van een afkalving van de beschermde kinderstatus.

Individualisering

Hoe hangen deze ontwikkelingen nu samen, maken ze deel uit van hetzelfde proces, en met welke bredere ontwikkelingen zijn ze in verband te brengen? Verschillende ontwikkelingen spelen op de achtergrond mee. De overgang van een agrarisch-ambachtelijke naar een industriële en postindustriële samenleving vraagt om andere kennis en langere scholing, en dit laatste werd mogelijk door de economische groei en welvaartsvergroting. Processen van secularisatie, emancipatie en individualisering hebben de invloed van lot en traditie verminderd en de ruimte voor de eigen wil doen toenemen. De samenleving is ingewikkelder geworden, en veel van de traditionele houvasten zijn verzwakt of verdwenen. Oude gezagsverhoudingen hebben plaatsgemaakt voor democratischer verhoudingen, waarin het meer aankomt op overleg en onderhandeling en minder op gehoorzaamheid. Dit speelt zowel op het werk als binnenshuis, in de verhouding tussen ouders en kinderen, wat niet alleen het beeld van de ouder heeft veranderd maar ook dat van het kind. Het kind moet zich kunnen ontplooiën, weerbaar worden en zijn weg vinden, niet via strenge straffen of strenge opvoedingsregels die hem inbinden maar door zachte dwang en verlokking: kinderen moeten gestimuleerd worden en de dingen die ze doen leuk vinden. De motor is niet langer taak en plicht maar leuk en eigen keuze. Autonomie scoort hoog bij de opvoedingsdoelen. Op dit punt bestaan er verschillen tussen etnische groepen.

Zo worden gehoorzaamheid en conformiteit bij Chinese, Turkse en Marokkaanse kinderen beduidend hoger aangeslagen. Maar de tendens is – zeker bij tweede generaties – om de waarden die horen bij een meer geïndividualiseerde cultuur, zoals autonomie en individuele ontplooiing, belangrijker te gaan vinden. Meer individualistische opvoedingswaarden winnen terrein op de meer collectivistische. Deze zijn geënt op verschillende kindbeelden: het kind als unieke persoonlijkheid dat zich individueel moet ontplooien staat hier tegenover de opvatting dat het kind gekneed moet worden naar een ideaal, en daarbij gehoorzaam moet zijn aan zijn of haar ouders (Pels, 2000, 2004). Het doordringen van meer individualistische opvoedingswaarden betekent dat kinderen als eigen individuen worden gezien, een ontwikkeling die ook in de sociale wetenschappen tot uiting komt. Sinds enige tijd bestaan er aparte Childstudies, het aantal themanummers gewijd aan kinderen neemt toe – dit nummer maakt deel uit van deze trend. Kinderen worden hierbij niet meer als onderdeel van een familie gezien of als verlengstuk van ouders, niet meer als wezens-in-wording op weg naar volwassenheid, maar als personen op zichzelf, met een eigen stem, eigen gevoelens en eigen belangen. En dat is belangrijk, omdat het gevaar altijd bestaat dat ouders voor hun kinderen spreken, en denken dat hun belangen samenvallen met die van hun kinderen. Gezinsvoogden en -begeleiders kunnen met het probleem kampen wiens stem en belang voorgaat, van het kind of de moeder/ouders, – dat werd recentelijk weer duidelijk in de zaak Savanna. Dan is het belangrijk om deze op zijn minst te kunnen onderscheiden, en om oog te krijgen voor de belangen van kinderen, die anders kunnen liggen dan die van ouders.

Een krachtig pleitbezorger voor de belangen en de positie van kinderen is de psychiater Van Dantzig. Hij neemt sinds jaar en dag stelling tegen de manier waarop privacy-argumenten gebruikt worden om de belangen van ouders te beschermen. Hij richt zich in zijn acties (via de door hem opgerichte stichting RAAK) niet op ontsprende kinderen maar op ontsprende ouders, die door middel van ouderbegeleiding hulp en ondersteuning moeten krijgen bij het opvoeden van hun kinderen, een taak waar ze niet goed tegen opgewassen zijn.

Het maatschappelijk debat gaat de laatste tijd veelal over de kwestie van de verantwoordelijkheid van ouders. Deze worden, ook door leraren op school, weer sterker aansprakelijk gesteld voor het gedrag van hun kinderen. Tal van projecten voor ouderbegeleiding worden opgezet, om ouders te helpen hun kinderen op te voeden, meer oog te

krijgen voor wat ze nodig hebben, en om krachtiger paal en perk te stellen aan hun gedrag. Want nog sterker dan het schrikbeeld van de incompetente ouder is er de angst voor de losgeslagen jeugd, die de vrijheid niet aankan en niet geleerd heeft de eigen impulsen adequaat te beheersen.

Dat kinderen gezien worden als aparte wezens met een eigen stem en eigen behoeften is een aspect van het proces van individualisering: na de vrouwen zijn nu de kinderen aan de beurt. Dat ze gezien worden als gevaarlijke wezens die beter aan banden moeten worden gelegd hangt samen met een ander aspect van deze tijd: de toegenomen gewelddadigheid, ook op school, of het zichtbaar worden van andere manieren van conflictbeheersing dan we gewend zijn. Een van de stellingen die de socioloog Kees Schuyt formuleerde bij de aanvaarding van de Van Praagprijs op 11 mei jl. heeft hierop betrekking: 'Het constructief omgaan met conflicten, in het bijzonder interpersoonlijke en interculturele conflicten, is aan te leren en moet meer geoefend worden in opvoeding en onderwijs'.

Nederland kent een lange traditie van een omgang met conflicten via het woord; geen conflictbeslechting via het principe oog om oog, tand om tand, maar via discussie en debat, wat leidt tot een pragmatische besluitvorming en een pragmatische tolerantie. Dit model van conflict-hantering lijkt in diskrediet te raken, afgaand op de hoon jegens de overlegcultuur van Paars en de verharding van de publieke toon, waarin neergekeken wordt op alles wat als soft overleg wordt gezien en lafhartige hang naar consensus. Een waardevol cultuurgoed dreigt hiermee te verdwijnen (zie ook Pleij, 2005), en een veel destructievere manier van omgaan met spanningen en conflicten lijkt hiervoor in de plaats te komen. Dit geldt voor volwassenen, maar ook voor kinderen, die van volwassenen moeten leren hoe zich te gedragen en dat conflicten hier met woorden beslecht moeten worden en niet met geweld. Het is de kern van de democratie, en een sinds eeuwen gekoesterd beschavingsideaal, dat een zelfbeheersing vraagt die van jongsaf aan geleerd moet worden, omdat mensen dat niet vanzelf en uit zichzelf kunnen.

Zelfbeheersing

Deze discussie betreft het gedrag van volwassenen, maar werkt ook door op het beeld van het kind: op de gevoelde noodzaak hen beheer-

sing bij te brengen, zelfbeheersing. Het is geen tijd waarin het beeld van het onschuldige kind floreert, eerder het tegenbeeld van het tot wildheid geneigde wezen dat aan banden moet worden gelegd, die de vrijheid niet aankan. Die grenzen behoeft, omdat het anders uit de band springt en gewelddadig wordt. Dit door Verrips beschreven angstbeeld wint, is mijn indruk, de laatste tijd aan kracht. Het kind verliest in de verbeelding van volwassenen zijn argeloosheid, het idee van opvoeden als een proces van het temmen van gevaarlijke driften is weer sterker aan het worden.

Kinderen behoeven zorg en gezag, liefde en discipline: dat zijn de steeds terugkerende kernelementen in de opvoeding, zoals van oudsher gesteld wordt in pedagogische geschriften. Maar het idee over wat ze vooral nodig hebben verschilt, en vertoont een schommelbeweging. De beweging nu is naar meer discipline, uit bezorgdheid voor een 'doorgeschoten tolerantie' en de elastische grenzen van de onderhandelingscultuur. De roep is dan ook om meer sancties, strengere straffen en scherpere regels. Want driften en neigingen van kinderen moeten worden ingetoomd, en niet vrijgelaten, zo is een sterker wordend geluid, want kinderen hebben structuur en houvast nodig. Dat laatste is waar, denk ook ik, kind van mijn tijd, maar ik denk dat een ander soort houvast belangrijker is dan strengere straffen. Kinderen hebben een liefdevolle en beschermende omgeving nodig en goede voorbeelden. Ze moeten leren hun impulsen te beheersen en hun gedrag af te stemmen op dat van anderen. Ze moeten zich de gouden grondregel van de moraal eigen maken: wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Maar hoezeer kinderen ook een eigen stem hebben en eigen behoeften en belangen, ze zijn nog in ontwikkeling: de vorming van hun oordeelsvermogen en geweten is nog in gang, de beheersing van hun impulsen is vaak nog gebrekkig. Hoe mondig kinderen ook zijn, behandel ze niet als volwassenen, niet in de rechtspraak, zoals ook Weijers (2005) betoogt, maar ook niet in het dagelijks verkeer. Ze moeten zich oriënteren in een ingewikkelde wereld, waarin veel traditionele houvasten – op grond van klasse, sekse, religie, dit laatste vormgegeven in het overzichtelijke systeem van de verzuiling – verloren zijn geraakt. Ze moeten begeleid worden bij de problemen van oriëntatie en keuze in een ingewikkeld woud van mogelijkheden.

De eisen van zelfsturing in een ingewikkelde wereld met een overvloed aan informatie en een verlies van traditionele ordeningen vragen veel van jongeren. Deze moeten over het vermogen beschikken

om de weelde van de vrijheid aan te kunnen: het vermogen om te weten wat je wilt en wat je waard bent, wat je mogelijkheden zijn en je beperkingen, het vermogen om contacten te leggen en maat te houden. Dat is veel gevraagd, je moet daartoe sterk in je schoenen staan, en de kans om te ontsporen is groot. Het gaat om vermogens die zowel cultureel, sociaal als emotioneel kapitaal behelzen, en die sociaal ongelijk verdeeld zijn (Brinkgreve, 2004). Voor sommige jongeren zijn de eisen die de wereld stelt te hoog gegrepen, wat kan leiden tot problemen van agressie en zelfbeheersing.

Liefde en discipline

De conflicterende kindbeelden leiden tot een verschillende visie op wat er met kinderen en opvoeding zou moeten gebeuren. Beide beelden zijn herkenbaar in de opinies op jeugd en opvoeding van nu. De repressieve, waarin strenger moet worden opgetreden tegen ontsporende jeugd – een extreem voorbeeld hiervan is de aanpak van Glenn Mills –, tegenover de idealistische, waarin kinderen zoveel mogelijk hun eigen ontwikkeling moeten volgen en op die manier tot bloei kunnen komen.

Het beeld van het argeloze schattige kind bestaat nog steeds, maar begint overvleugeld te raken door het beeld van het angstaanjagende kind, gebaseerd op een uitvergroting van incidenten met gewelddadige kinderen en passend in een cultuuromslag waarin de nadruk op vrijheid en het overschrijden van grenzen plaatsmaakt voor een angstiger beeld waarin grenzen gesteld moeten worden, impulsen bedwongen, regels nageleefd (zie ook Wouters, 1999). Ook het kind heeft hierbij zijn onschuld verloren en moet getemd worden. Maar ook aandacht en begrip zijn onmisbaar, zoals Kees Beekmans zo mooi laat zien in zijn verhalen over de school waar hij les geeft.

Het behoort tot de misverstanden van deze tijd dat kinderen vrijheid zouden aankunnen zonder structuur, maar een niet minder groot misverstand is het om te denken dat kinderen goed kunnen opgroeien zonder liefde en erkenning, zonder plaats en perspectief. Op dit punt behoeft het aan kracht winnende dreigende kindbeeld duidelijk bijstelling en aanvulling.

Literatuur

- Beekmans, K.**
Eén hand kan niet klapt en andere verhalen uit de zwarte klas
Utrecht, 2004
- Brinkgreve, C.**
Vroeg mondig, laat volwassen
Amsterdam, 2004
- Brinkgreve, C., B. van Stolk**
Van huis uit; een onderzoek naar sociale erfenissen
Amsterdam, Meulenhoff, 1997
- Daalen, R. van**
De verdwijnende kinderstatus
0/25, nr 1, 1996, p. 32-35
- Dasberg, L.**
Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel
Amsterdam, Boom, 1975
- Koops, W.**
De slingerbeweging van de pedagogie; gemankeerde volwassenen en levensgevaarlijke kinderen
In: C. Bouw e.a. (red.), *Het onuitstaanbare kind*, Amsterdam, Siswo, 2002, p. 39-48
- Kuik, S.**
Het schuldige kind; de slechtheid die kinderen zichzelf toedichten
In: C. Bouw e.a. (red.), *Het onuitstaanbare kind*, Amsterdam, Siswo, 2002, p. 85-92
- Pels, T. (red.)**
Opvoeding en integratie; een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding en de pedagogische afstemming tussen gezin en school, Assen, 2000
- Pels, T.**
Een andere opvoedingsondersteuning voor Islamitische ouders (interview),
0/25, juni 2004, p. 18-21
- Pleij, H.**
Hurkende ouders; de voortschrijdende infantilisering van het kind en zijn onuitstaanbare ouders
In: C. Bouw e.a. (red.), *Het onuitstaanbare kind*, Amsterdam, Siswo, 2002, p. 49-60
- Pleij, H.**
Erasmus en het poldermodel
Amsterdam, Bert Bakker, 2005
- Regt, A. de, A. Komter (red.)**
The Netherlands
Journal of social sciences (speciale uitgave): Key issues in children's and adolescents' lives, 39e jrg., nr. 1, 2003
- Schuyt, C.**
Waarden, normen en de last van het gedrag
Den Haag, WRR, 2003
- Sociaal Cultureel Planbureau**
Kinderen in Nederland
Den Haag, SCP, 2005
- Verrips, J.**
Het demonische kind
In: L.C. Bouw (red.), *Het onuitstaanbare kind*, Amsterdam, Siswo, 2002, p. 93-110
- Vollebergh, W.**
Geestelijke gezondheid en adolescenten; een voorstudie
Den Haag, WRR, 2005

Weijers, I.

Geen volwassen straf voor jeugdige dader

NRC Handelsblad 24 mei 2005

Wouters, C.

Veranderingen in het patroon van sociale controle en zelfcontrole; over de stijging van criminaliteit sinds 1950 en de sociogenese van een 'derde natuur'

Tijdschrift voor criminologie, 39^e jrg., nr. 3, 1997, p. 200-216

Beeldvorming over criminele kinderen en het justitiebeleid

*J.A. Nijboer**

Binnen het strafrecht nemen kinderen een bijzondere positie in. Vóór hun twaalfde jaar zijn ze niet strafrechtelijk aansprakelijk. Vanaf achttien jaar zijn jongeren meerderjarig en worden ze ook strafrechtelijk als volwassenen behandeld. Van hun twaalfde tot hun achttiende genieten jeugdige daders zowel materieel (straffen en maatregelen), als formeel (besloten zitting) een bijzondere behandeling. Die grenzen van het jeugdstrafrecht zijn niet vanzelfsprekend (Bol, 1991). De strafrechtelijke ondergrens is in zoverre duidelijk dat er geen uitzonderingen worden gemaakt, maar de vraag of de ondergrens bij twaalf jaar moet liggen, is niet éénduidig te beantwoorden. Duitsland hanteert bijvoorbeeld een hogere ondergrens van 14 jaar en Engeland een lagere van 10 jaar. De bovengrens is minder hard. Vanaf 16 jaar kunnen jongeren op grond van de ernst en omstandigheden van het delict en/of hun persoonlijkheid volgens het volwassenenstrafrecht worden berecht (art. 77b Sr.). Van 18 tot 21 jaar jaar kan berechting ook volgens het strafrecht voor minderjarigen plaatsvinden (art. 77c Sr.). De bovengrens op zich is minder voor discussie vatbaar, maar de uitzonderingen op de regel des te meer, bijvoorbeeld in de zaak Murat D. (De Haan en Hielkema, 2005).

De bijzondere behandeling van jeugdige daders is gebaseerd op ideeën over de ontwikkeling van kinderen, zoals de mindere verantwoordelijkheid, de veronderstelde grotere mogelijkheid tot gedragsveranderingen, de gedachte dat jongeren in hun ontwikkeling beschermd moeten worden, en een zekere noodzakelijk geachte speel- en experimenteerruimte. Die ideeën over de ontwikkeling van kinderen en de noodzaak van een bijzondere behandeling van jeugdige daders moeten in een historisch perspectief worden geplaatst (Weijers, 2000). Discussies over die bijzondere behandeling worden

* De auteur is werkzaam als universitair hoofddocent bij de vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij dankt dr. M. Althoff en dr. S. Miedema hartelijk voor hun kritische lezing van de conceptversie van dit artikel.

gevoed door de beeldvorming over jeugdige daders en door de veronderstelde ontwikkelingen in aard en omvang van jeugdcriminaliteit. Veranderde opvattingen over de mondigheid van kinderen waren bijvoorbeeld mede aanleiding voor de herziening van het jeugdstrafrecht in 1995.

Veranderende beeldvorming over jeugdcriminaliteit en jeugdige daders kan de bijzondere behandeling van jeugdige daders onder druk zetten. Maar betekent dit ook dat de onderliggende ideeën waarop die bijzondere behandeling is gebaseerd, zoals opvattingen over verantwoordelijkheid van jongeren en de noodzaak van bescherming, veranderen? En als die opvattingen veranderen, hoe uit zich dat in de aanpak en wat voor consequenties heeft dat? In dit artikel worden enkele trends in de beeldvorming over jeugdcriminaliteit en jeugdige daders over de afgelopen twintig jaar beschreven. Hiervoor gebruik ik een selectie van justitiële beleidsdocumenten over jeugdcriminaliteit. Uit deze documenten zijn de op dat moment binnen het justitiebeleid geldende veronderstellingen en opvattingen over ontwikkelingen in en achtergronden van jeugdcriminaliteit af te leiden. Het gaat er niet om of deze beeldvorming juist is, maar welke invloed ze heeft gehad. De vraag waar het in dit artikel vooral om gaat, is in welke mate en in welk opzicht de verhouding tussen de pedagogische en de juridische benadering in het strafrecht verandert door verschuivingen in de beeldvorming.

Trends in de beeldvorming over jeugdcriminaliteit en jeugdige daders

De *interim-rapportage* van de commissie Roethof is het begin van een reeks beleidsdocumenten waarin meer of minder expliciet een beeld wordt geschetst van de ontwikkelingen in aard, omvang en achtergronden van jeugdcriminaliteit (Ministerie van Justitie, 1984). Uit deze rapportage spreekt ergernis over de veelvuldig voorkomende kleine criminaliteit. Het gaat daarbij vooral om (winkel)diefstal, vernieling, graffiti en inbraken, zaken die op zich niet zo bijzonder ernstig zijn, maar door de massaliteit ervan toch als maatschappelijk probleem worden ervaren. Jeugdcriminaliteit wordt in deze interim-rapportage voornamelijk gezien als een bij de leeftijd behorend, voorbijgaand verschijnsel dat, door allerlei maatschappelijke ontwikkelingen, maar vooral door een gebrek aan formele en informele sociale

controle, hinderlijke vormen heeft aangenomen. Meer functioneel toezicht wordt gezien als een belangrijk onderdeel van preventie, naast versterking van de binding van opgroeiende jongeren met de maatschappij.

Tien jaar later verschijnt *Met de neus op de feiten*, het rapport van de Commissie Jeugdcriminaliteit, onder voorzitterschap van Van Montfrans (Ministerie van Justitie, 1994). De stemming is radicaal omgeslagen. Jeugdcriminaliteit wordt niet meer gezien als een betrekkelijk onschuldig fenomeen. De 'feiten' moeten onder ogen worden gezien en die feiten liegen er niet om. In tien jaar tijd is de door jeugdcriminaliteit veroorzaakte schade fors toegenomen.

Jeugdcriminaliteit, vooral de toegenomen geweldscriminaliteit onder jongeren, leidt tot ernstige gevoelens van onveiligheid. In deze beeldvorming is er een sterke toename van geweld, criminaliteit van meisjes, criminaliteit van de zogenoemde 'harde kern' en criminaliteit van allochtone daders. Ten aanzien van de aanpak van jeugdige daders hanteert de commissie Van Montfrans de begrippen: vroegtijdig, snel en consequent. In de benadering van de commissie Van Montfrans is een verschuiving te zien naar een meer individuele aanpak, gericht op 'risicjongeren'. Jeugdcriminaliteit wordt minder dan voorheen gezien als een maatschappelijk probleem en meer als een justitieel probleem.

In de kabinetsnota *Vasthoudend en effectief* uit maart 2002,¹ wordt de door Van Montfrans uitgezette lijn verder doorgetrokken. Gesteld wordt dat de omvang en vooral de aard van de huidige jeugdcriminaliteit een serieuze bedreiging vormen voor de maatschappelijke orde. De totale jeugdcriminaliteit is weliswaar stabiel gebleven, maar de ernst van de criminele gedragingen neemt nog steeds toe, blijkend uit de toename in geweld (mishandeling, diefstal met geweld, afpersing en misdrijven tegen het leven) en seksuele delicten (aanranding en verkrachting). Het leeuwendeel van de jeugdcriminaliteit wordt in groepsverband gepleegd. In verband met de samenstelling van de populatie jeugddelinquenten wordt gewezen op het bovenproportionele aandeel van jongeren uit etnische minderheidsgroepen in de justitiële statistiek, waarbij wordt opgemerkt dat de werkelijke oververtegenwoordiging nog hoger ligt omdat alleen naar geboorteland wordt geregistreerd en jongeren van de tweede of derde generatie dus niet worden meegerekend. De stijging in het aandeel van de meisjes

¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2001–2002, 28 292, nr. 2.

in de geweldscriminaliteit (mishandeling) wordt opmerkelijk genoemd. Er wordt, hoewel harde cijfers omtrent deze ontwikkeling niet voorhanden zijn, op grond van signalen van functionarissen uit het veld, een toename gesignaleerd van het aantal jongeren met ernstige psychische stoornissen en meervoudige problematiek. Uit cijfers van het O.M. zou verder blijken dat jongeren zich op steeds jongere leeftijd schuldig maken aan strafbare feiten.

In de nota *Naar een veiliger samenleving (NEVS)* wordt dat beeld nog eens bevestigd en aangescherpt (Ministerie van Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2002). Er lijkt sprake van een verharding en verruwing en een verschuiving naar jongere daders. Bovendien komt het vaker voor dat relatief jonge kinderen (8-12 jaar) al met de politie in aanraking komen. In het actieprogramma aanpak jeugdcriminaliteit 2003-2006 *Jeugd terecht* uit december 2002,² wordt de ontwikkeling van de criminaliteit onder jongeren niet alleen in objectieve zin verontrustend genoemd. Burgers voelen zich ook onveilig. De accenten die in het actieprogramma *Jeugd terecht* worden gelegd, betreffen het belang van snel optreden, heropvoeding en een gerichte aanpak van jeugdige veelplegers en 'harde kern'-jongeren. Snel optreden en heropvoeding is van belang voor alle jongeren die crimineel verdrag vertonen, maar met name voor jongeren waarvan het risico groot is dat ze afglijden naar crimineel gedrag (risicojongeren). De reactie moet snel, doeltreffend en op maat zijn. In de vierde voortgangsnota *Naar een veiliger samenleving (NEVS4)* uit oktober 2004,³ wordt op basis van de CBS-politiestatistiek melding gemaakt van een verdere stijging van het aantal door de politie gehoorde minderjarige verdachten van 55.200 in 2002 naar 58.989 in 2003.

Uit de beleidsdocumenten blijkt dat het justitiebeleid ten aanzien van jeugdcriminaliteit een grote mate van continuïteit vertoont (zie ook *Vasthoudend en effectief*, p. 5). Binding van de jeugd aan de samenleving is bijvoorbeeld nog steeds een belangrijk doel. Die continuïteit blijkt ook uit de wetenschappelijke onderbouwing van het beleid. Dat neemt niet weg dat in twintig jaar het beeld van de jeugdcriminaliteit en van de jeugdige daders in twee opzichten sterk is veranderd. De bedreiging van de maatschappelijke orde als gevolg van een verandering in de aard van de jeugdcriminaliteit wordt verondersteld sterk te

2 Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 741, nr. 12.

3 Tweede Kamer, vergaderjaar 2004-2005, 28 684, nr. 36.

zijn toegenomen. En, daarmee samenhangend wordt een categorie 'ernstige en gevaarlijke' jeugddelinquenten onderscheiden van 'normale' daders (vergelijk Garland, 2001, p. 137).⁴

Bedreiging van de maatschappelijke orde

Vanaf *Met de neus op de feiten* wordt in beleidsdocumenten steeds weer gesteld dat – hoewel de algemene jeugdcriminaliteit (op een hoger niveau) is gestabiliseerd – de aard van de jeugdcriminaliteit (meer geweld, waaronder seksueel geweld, meer criminaliteit in groepsverband) en de samenstelling van de daderpopulatie (allochtone daders, meisjes, zeer jeugdige delinquenten, gestoorde daders) sterk verandert. Het beeld dat wordt gepresenteerd, komt er samenvattend op neer dat de jeugdcriminaliteit verhardt en dat de daders steeds jonger, gestoorder en gewelddadiger, kortom steeds gevaarlijker worden. Dat veel criminaliteit in groepsverband wordt gepleegd en dat allochtone daders een onevenredig deel voor hun rekening nemen, wordt van bijzondere betekenis geacht omdat de aanpak van het probleem erdoor wordt bemoeilijkt. Dat ook meisjes zich meer en meer aan mishandeling schuldig maken, lijkt eveneens op een verruwing te wijzen.

De wetenschappelijke onderbouwing van de toegenomen ernst van de jeugdcriminaliteit blijkt soms lastig (Nijboer, 1995). De relatie tussen etniciteit en criminaliteit is veel complexer dan wordt voorgesteld (Blom e.a., 2005). Deze beeldvorming berust gedeeltelijk op wetenschappelijk onderzoek, gedeeltelijk ook op 'indrukken van ervaringsdeskundigen'. In een follow-up van *Met de neus op de feiten*, *'Vier jaar van Montfrans; uitvoering plan van aanpak jeugdcriminaliteit'*, wordt gememoreerd dat het formuleren van effectieve plannen van aanpak wordt gehinderd door een groot gebrek aan (kwantitatieve) informatie op het gebied van de jeugdcriminaliteit (Ministerie van Justitie e.a., 1998). Ook is die beeldvorming niet onomstreden. In de nota van het Ministerie van VWS *Jeugd op de agenda*, uit april 2002⁵ bijvoorbeeld, wordt de stelling dat het mis lijkt te gaan met de ontwikkeling en

4 There is a criminology of the self, that characterizes offenders as normal, rational consumers, just like us: and there is a criminology of the other, of the threatening outcast, the fearsome stranger, the excluded and the embittered.

5 Tweede Kamer, vergaderjaar 2001–2002, 28 369, nr. 1.

socialisatie van de jeugd gerelativeerd. Dat neemt niet weg dat in justitiële beleidsdocumenten jeugdcriminaliteit nu, meer dan twintig jaar geleden, als een ernstige bedreiging van de maatschappelijke orde wordt gezien.

Deze verandering in beeldvorming roept om een betere beveiliging van de maatschappij en verscherping van de aanpak. In het actieprogramma *Jeugd terecht* wordt dan ook gesteld dat toegankelijkheid, begrip en terughoudendheid onvoldoende effect hebben gehad bij de aanpak van jeugdcriminaliteit. De maatschappij moet beter beschermd worden door het meer aansprakelijk en verantwoordelijk stellen van jeugdige daders en van hun ouders, zowel civielrechtelijk, door het verhalen van de schade, als strafrechtelijk. De (beeldvorming over de) toegenomen ernst van de jeugdcriminaliteit zet de leeftijds-grenzen onder neerwaartse druk. De zogenoemde twaalf-min-problematiek versterkt de roep om verlaging van de strafrechtelijke ondergrens. Daarnaast is er de behoefte om voor 16- en 17-jarigen vaker gebruik te maken van het volwassenenstrafrecht omdat dat meer mogelijkheden biedt voor beveiliging van de maatschappij tegen zeer gevaarlijke en/of gestoorde jeugddelinquenten. Na een aanvankelijke afname, volgend op de herziening van het jeugdstrafrecht in 1995, wordt weer in toenemende mate gebruikgemaakt van art. 77b Sr. De kinderrechters straffen ook zwaarder omdat de ernst van de delicten toeneemt (Doreleijers, 2004).

Het meer verantwoordelijk en aansprakelijk stellen, kan gezien worden als een sterkere juridisering – die overigens ook past bij het beeld van een toegenomen mondigheid van jeugdigen – maar dat betekent nog niet automatisch een afname van het pedagogisch gehalte van het jeugdstrafrecht of een sterkere punitiviteit in het algemeen (Hemrica en Heyting, 2004; Kruissink en Verwers, 2001, p. 81). Halt-verwijzingen en taakstraffen voor minderjarigen – exponenten van de eertijds populaire diversiegedachte – zijn nog steeds de meest voorkomende afdoeningen, al zijn ze wel meer justitieel ingekaderd.⁶ Hier komt echter het onderscheid tussen 'normale' en 'ernstige en gevaarlijke' jeugddelinquenten tot uiting. Voor normale jeugdige daders zijn er 'diversie-achtige' benaderingen, voor ernstige en gevaarlijke jeugddelinquenten is grover geschut nodig. 'Veelplegers en harde-kernjongeren vereisen een straffere aanpak' (*Jeugd terecht*, p. 10).

⁶ Het aantal Halt-afdoeningen in misdrijfzaken bedroeg in 2003 ruim 13.000 en het aantal door O.M. en rechter opgelegde taakstraffen bijna 19.000 (Blom en Huijbregts, 2004, p. 13-15; tabellen 5-7).

Het onderscheid tussen 'normale' en 'ernstige en gevaarlijke' daders

Het is de vraag of het gelijktijdig voorkomen van trends in de aard van de jeugdcriminaliteit ook betekent dat ze gecombineerd bij individuele daders voorkomen. Als er een toename is in gestoorde daders, criminaliteit van allochtone jongeren en in geweld, hoeft dat niet noodzakelijk te betekenen dat de meeste gestoorde daders ook allochtoon en gewelddadig zijn. Over dit soort combinaties is wel iets bekend, maar te weinig om de bovengestelde vraag goed te kunnen beantwoorden. Toch bestaat de neiging om tot een soort ideaaltypische indeling te komen van verschillende categorieën daders. Hoewel niet altijd even consequent, worden hiervoor verschillende labels gebruikt, zoals 'jeugdige veelpleger', 'hardekernjongere', 'risicjongere', enzovoort. Wat al die indelingen al dan niet expliciet gemeen hebben, is dat aan de ene kant min of meer normale jeugdige daders worden onderscheiden, bij wie jeugdcriminaliteit een voorbijgaand, met de adolescentie samenhangend verschijnsel is en aan de andere kant de 'ernstige en gevaarlijke' jeugdige daders, bij wie jeugdcriminaliteit een bij de persoon behorend, relatief stabiel kenmerk is. Bij de categorie van 'ernstige en gevaarlijke' daders wordt het plegen van delicten gezien als onderdeel van een criminele carrière (Moffitt, 1993; Loeber, Slot e.a., 2001).

Als oorzaak voor het ontstaan van een criminele carrière wordt een groot aantal risicofactoren genoemd in de persoonlijkheid (kindfactoren), in de opvoeding (gezinsfactoren), de opleiding (schoolfactoren), enzovoort. Als tegenhangers worden beschermende factoren onderscheiden, die het ontstaan van delinquentie tegengaan. De geldende opvatting in justitiedocumenten is dat een ernstig criminele carrière het gevolg is van meervoudige problematiek. Een cumulatie van risicofactoren, waaronder moeizame of slechte gezinsomstandigheden, een achterlopende of eenzijdige emotionele ontwikkeling en het ontbreken van beschermende factoren zorgt ervoor dat jongeren zich ontwikkelen tot veelplegers (*Jeugd terecht*, p. 6; *NEVS*, p. 25). Deze multicausale benadering van ernstige en gevaarlijke jeugdige daders heeft geleid tot het identificeren van een groot aantal signalen voor een ontwikkeling naar ernstig crimineel gedrag, die al op zeer jeugdige leeftijd, dat wil zeggen voor het twaalfde jaar, kunnen worden opgespoord (Ferwerda, Jakobs e.a., 1996). De veronderstelling is dat de ernst van het criminele gedrag met de leeftijd toeneemt en dat

naarmate de aanvangsleeftijd lager is, de prognose slechter wordt. Vroege starters plegen later niet alleen meer delicten, maar hun delinquente gedrag is veelal ook ernstiger en gevarieerder van aard (*Jeugd terecht*, p. 6). Het ligt dan ook voor de hand dat in preventieve zin de aandacht zich vooral richt op jonge kinderen en het voorkómen dat ze in een milieu terechtkomen waar het plegen van strafbare feiten onderdeel van de cultuur is geworden (*NEVS*, p. 7). Verder wordt het vanuit pedagogisch oogpunt belangrijk gevonden dat vroegtijdig wordt ingegrepen, op het moment dat jongeren daar nog bevattelijk voor zijn (*NEVS*, p. 25).

Vanwege de noodzaak van vroegtijdig ingrijpen, is het van belang om zo vroeg mogelijk, al voor de strafrechtelijke ondergrens, een onderscheid te kunnen maken tussen normaal opgroeigedrag en risicogedrag. De Stop-reactie (voor twaalf-minners) wordt gezien als een pedagogische handreiking aan ouders maar ook als mogelijkheid om eventuele risicofactoren te signaleren (*Jeugd terecht*, p. 16). Na een eerste politiecontact moeten signaleringsgesprekken met jongeren en hun ouders plaatsvinden om vroegtijdig een inschatting te kunnen maken of sprake is van achterliggende (gezins)problematiek dan wel opvoedingsproblemen (*NEVS*, p. 67). Bestaande instrumenten voor screening en risicotaxatie moeten (verder) worden ontwikkeld (*NEVS*, p. 35) en ook voor de twaalf-min-groep geschikt worden gemaakt (*Jeugd terecht*, p. 16).

Kort samengevat komt dit erop neer dat in het justitiële beleid een categorie ernstige en gevaarlijke jeugddelinquenten wordt onderscheiden, die een criminele carrière ontwikkelt als gevolg van een meervoudige problematiek en die zo vroeg mogelijk moet worden gediagnosticeerd met behulp van bestaande en nog verder te ontwikkelen screeningsinstrumenten. Deze stellingen worden stevig gefundeerd met empirisch wetenschappelijk onderzoek. Dat neemt niet weg dat mijns inziens bij de vanzelfsprekende aanname ervan toch wel kanttekeningen kunnen worden gemaakt.

Hoe groot die categorie ernstige en gevaarlijke daders nu in werkelijkheid is, valt erg moeilijk te zeggen. Schattingen variëren sterk omdat er geen eenduidige definitie van bestaat. Het onderscheid tussen normale en ernstige en gevaarlijke daders is ook nogal statisch en gaat uit van een min of meer stabiele neiging tot regelovertreding (Nijboer en Weerman, 1998). Voor de categorie die uitstroomt uit een JJI lijkt de justitiële voorgeschiedenis de belangrijkste voorspeller te zijn, maar het gaat dan om een selecte, zeer zware dadergroep (Wartna e.a.,

2005). Omdat het om een ideaaltypische constructie gaat, mag worden aangenomen dat het aantal jongeren dat volledig aan het beeld voldoet, beperkt is en dat een groter aantal er min of meer op lijkt. Dat maakt predictie ook erg moeilijk (Junger-Tas, 1996, p. 33). Een bezwaar van het multicausale risico/protectiemodel is dat het niet gedragen wordt door een integrale, verklarende theorie. Van veel risicofactoren weten we wel dat er een verband bestaat, maar niet wat dat verband precies betekent. Is bijvoorbeeld een slechte band tussen ouders en kinderen de oorzaak van het probleemgedrag van de kinderen, of is het er een gevolg van, of beide, en is dat in alle gevallen zo? Verder wordt aangenomen dat vooral het aantal risicofactoren van belang is (vergelijk Hermanns, 1998, p. 30). Van der Heiden-Attema en Bol (2000, p. 83) stellen echter dat niet zozeer het aantal, de aard of de omvang van risicofactoren, maar vooral het vroege tijdstip waarop risicofactoren zich voordoen voorspellende waarde heeft voor ernstige delinquentie. Ten slotte dient het optimisme over de mogelijkheden van screening toch wel wat getemperd te worden. Screeningsinstrumenten zijn tot nu toe onvoldoende prospectief gevalideerd. Het grote aantal 'false positives' is een serieus probleem. Voor de praktijk biedt een screeningsinstrument houvast bij het nemen van selectiebeslissingen, maar het is nog onvoldoende bekend in welke mate die beslissingen daardoor ook kwalitatief beter worden.

Hoe dan ook, de noodzaak van vroegtijdige signalering en ingrijpen is in de justitiële beleidsdocumenten gemeengoed geworden. De vroegtijdige aanpak van potentieel ernstige en gevaarlijke jeugdige daders spitst zich toe op de opvoeding. Opvoedingsfactoren en de rol van de ouders zijn in het justitiebeleid zowel causaal als preventief zeer belangrijk (*NEVS*, p. 67; *Jeugd terecht*, p. 6; *NEVS4*, p. 10). De veranderde beeldvorming over jeugdcriminaliteit en jeugdige daders heeft niet alleen geleid tot het meer aansprakelijk en verantwoordelijk stellen van ouders en kinderen, maar ook tot een intensievere bemoeienis met de opvoeding. Ouders moeten op hun ouderlijke verantwoordelijkheid worden aangesproken, waarbij hen zonodig ondersteuning wordt geboden (*Jeugd terecht*, p. 15). Voor ouders die deze kans niet grijpen, wordt gedacht aan financiële prikkels bijvoorbeeld in het kader van de kinderbijslag, of met kinderbeschermingsmaatregelen bijvoorbeeld in het kader van een ondertoezichtstelling (*Jeugd terecht*, p. 16). De veronderstelling is dat professionele opvoeders beter in staat zijn om (potentieel) criminele kinderen op te voeden en dat zij ook ouders kunnen leren om hun kinderen beter op te voeden.

Het gaat dus niet alleen om de opvoeding van de kinderen, maar ook om die van de ouders, die heropgevoed moeten worden tot betere opvoeders. Deze intensievere bemoeienis met de opvoeding kan worden gezien als een sterkere pedagogisering. De intensivering van de aanpak van jeugdcriminaliteit als gevolg van de veranderde beeldvorming heeft dus tegelijkertijd geleid tot meer juridisering en tot meer pedagogisering.

Conclusie

De gewijzigde verhouding tussen het juridische en het pedagogische perspectief laat zich niet eenvoudig beschrijven als een verschuiving van de ene naar de andere benadering. In sommige opzichten prevaleert het juridische, bijvoorbeeld bij de berechting van 16- en 17-jarigen volgens het volwassenenstrafrecht, in andere opzichten is de (ortho)pedagogische benadering weer dominant, bijvoorbeeld bij opvoedingsondersteuning. De geschetste ontwikkelingen lopen tot op zekere hoogte parallel met de door Garland (2001, xi; 111 e.v.) gesignaleerde coëxistentie van punitieve 'law and order'-opvattingen met een preventieve strategie van partnerschappen, zoals in *Community Policing of Communities that Care*. Hij wijst op een ambivalente houding van beleidsmakers ten opzichte van criminaliteit en op het dualistische karakter van de criminologische assumpties van het beleid. Dat resulteert volgens hem in zowel professionalisering en rationalisering als een meer expressieve, op angst voor criminaliteit gerichte, punitieve aanpak. Intensivering van zowel het juridische als het pedagogische karakter is in de praktijk van het jeugdstrafrecht echter alleen goed mogelijk als de vooronderstellingen van beide benaderingen convergeren. Dit leidt tot een druk het juridische meer pedagogisch en/of het pedagogische meer juridisch te maken. Weijers (2001) pleitte voor een meer pedagogische justitie. Het lijkt er echter op dat er eerder een justitiële pedagogiek aan het ontstaan is. In die justitiële pedagogiek wordt sterk de nadruk gelegd op straffen en belonen in de opvoeding. Het gaat om het inprenten van normen en waarden door middel van belonen en straffen. Dat moet volgens *Met de neus op de feiten* vroegtijdig, snel en consequent gebeuren. 'Normen die vanzelfsprekend geacht worden, blijken dat niet te zijn indien zij niet van jongs af aan worden ingeprint' (*Vasthoudend en effectief*, p. 4). Die ideeën over het leren van normen en waarden zijn

volgens mij gebaseerd op operante conditionering, met dien verstande dat het in de justitiële pedagogiek vooral gaat om straffen in de opvoeding, terwijl Skinner juist wees op het belang van positieve bekrachtigers en duidelijk maakte dat straffen niet tot gewenst gedrag leiden, maar tot vermijden van de consequenties van ongewenst gedrag. In die justitiële pedagogiek wordt een geringere plaats ingeruimd voor sociaal leren, bijvoorbeeld via rolmodellen. In die justitiële pedagogiek wordt speel- en experimenteeruimte in het publieke domein voor jongeren als een noodzakelijk kwaad gezien. 'Dat jongeren op weg naar volwassenheid experimenteren met hun levensstijl is begrijpelijk. Zij moeten een eigen plek veroveren in de maatschappij en tarten daarbij soms de gangbare normen. Aan jongeren wordt daarom veel ruimte geboden. Maar deze ruimte kan makkelijk misbruikt worden' (*Vasthoudend en effectief*, p. 4). Met andere woorden, jongeren mogen wel experimenteren – liefst op afgelegen hangplekken – als ze maar geen overlast veroorzaken. Vanzelfsprekend is experimenteergedrag soms vervelend, soms gevaarlijk, maar het is op systeemniveau mijns inziens ook onmisbaar, omdat veel innovatie het gevolg is van – soms creatieve – regelovertreding.

In de justitiële pedagogiek richt de aandacht van de professionals zich vooral op de ouderlijke opvoeding omdat de causale veronderstelling is dat ernstige jeugdcriminaliteit een gevolg is van een ouderlijk falen, van pedagogische onmacht of onwil. Onmacht of onwil betekent dan dat ouders onvoldoende in staat of bereid zijn hun kind te corrigeren. De maakbaarheid van het kind wordt daarbij voorondersteld. Ouders worden hiermee gelabeld als 'slechte ouders'. Schuld en schaamte zijn hun deel (vergelijk Weijers, 2000). In eigen onderzoek eind jaren tachtig is vastgesteld dat ouders nauwelijks bestraffend reageerden op delinquent gedrag van hun kinderen (Nijboer, 1994). Maar kan daaruit worden afgeleid dat ouders verantwoordelijk zijn voor de delinquente ontwikkeling van hun kinderen? Dat is een ingewikkelde vraag.

Opvoeding is altijd een tweezijdig proces. Volgens Hakkert is de invloed van ouders minder naarmate het om zwaardere daders gaat en vormt dat een beperking bij het idee van ouderlijke betrokkenheid bij reacties op jeugdcriminaliteit (Hakkert, 1999, p. 298 e.v.). Ernstige delinquenten hebben vaak ook psychische stoornissen. Doreleijers stelt dat gedragsstoornissen niet aan een verkeerde opvoeding kunnen worden geweten (Doreleijers, 2004, p. 9). Door de grotere mondigheid van kinderen en andere maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de overgang van bevels- naar onderhandelingshuishouding,

de vorming van een eigen 'onzichtbare' ruimte van de jeugd en het ontstaan van hedonistische jeugdculturen, is operante conditionering niet meer zo makkelijk te realiseren. Het arsenaal aan straffen waarover opvoeders kunnen beschikken is er ook niet groter op geworden. Wat te doen als slaan niet meer mag, zakgeld inhouden of huisarrest niet effectief is, en de invloed van de groep of verslaving te groot is? Het grootste bezwaar van de justitiële pedagogiek is echter dat voor het aanspreken op de morele betekenis meer nodig is dan vroegtijdig, snel en consequent straffen. Strafrecht en opvoeding kunnen elkaar tot op zekere hoogte⁷ ondersteunen bij de morele ontwikkeling van kinderen, maar dan dient morele opvoeding eerder te worden opgevat als het stellen van kritische vragen die de jongere helpen zijn gedrag, zijn houding en zijn zelfbeeld te corrigeren (Weijers, 2001). Dat het stellen van dergelijke kritische vragen door jongeren vaak als een bijzonder zware straf wordt opgevat, is nog weer een andere zaak.

Literatuur

<p>Blom, M. en G.L.A.M Huijbregts
<i>Monitor Jeugd Terecht</i>
Den Haag, WODC, 2004</p> <p>Blom, M., J. Oudhof e.a. (red.)
<i>Verdacht van criminaliteit; allochtonen en autochtonen nader bekeken</i>
Den Haag, WODC/CBS, 2005</p> <p>Bol, M.W.
<i>Leeftijdsgrenzen in het strafrecht; beziën vanuit de ontwikkelingspsychologie.</i>
Arnhem, Gouda Quint, 1991</p> <p>Doreleijers, Th.A.H.
<i>Te gek voor woorden; een biosychosociaal benadering van</i></p> | <p><i>jeugd delinquentie; rede uitgesproken ter gelegenheid van de herdenking van de 124ste stichtingsdag van de Vrije Universiteit Amsterdam op 20 oktober 2004</i>
Vrije Universiteit, Amsterdam, 2004</p> <p>Ferwerda, H.B., J.P. Jakobs e.a.
<i>Signalen voor toekomstig crimineel gedrag; een onderzoek naar de signaalwaarde van kinderdelinquentie en probleemgedrag op basis van casestudies van ernstig criminele jongeren</i>
Den Haag, Ministerie van Justitie DPJR, 1996</p> |
|---|---|

⁷ Hemrica en Heyting (2004) stellen echter dat de wrijving tussen het persoonsgerichte pedagogische en het onpersoonlijke juridische perspectief niet kan worden opgelost door introductie van een moreel perspectief. Het opvoedingssubject is niet zonder meer tot het morele te herleiden.

- Garland, D.**
Culture of control; crime and social order in contemporary society
 Oxford, Oxford University Press, 2001 (Paperback edition 2002)
- Haan, W.J.M. de, J. Hielkema**
Tekenen van berouw; de houding van verdachten op de zitting en de motivering van toepassing van het algemene strafrecht op minderjarigen
 Nederlands juristenblad, 80e jrg., nr. 19, 2005, p. 982-985
- Hakkert, A.**
Jongeren over de schreef: ouders aansprakelijk?
 Tijdschrift voor criminologie, 41e jrg., nr. 3, 1999, p. 285-301
- Heiden-Attema, N. van der, M.W. Bol**
Moeilijke jeugd; risico- en protectieve factoren en de ontwikkeling van delinquent gedrag in een groep risicjongeren
 Den Haag, WODC, 2000
- Hemrica, J., F. Heyting**
Opvoeding en recht in balans; vooronderstelde kindbeelden in discussies over jeugdstrafrecht
 Pedagogiek, 24e jrg., nr. 2, 2004, p. 112-123
- Hermanns, J.**
Family risks and family support; an analysis of concepts
 In: J. Hermanns en H.R. Leu (red.), *Family risks and family support; theory, research and practice in Germany and in The Netherlands*, Delft, Eburon, 1998
- Junger-Tas, J.**
Jeugd en gezin; preventie vanuit een justitieel perspectief
 Den Haag, Ministerie van Justitie, Directie Beleid, 1996
- Kruissink, M., C. Verwers**
Het nieuwe jeugdstrafrecht; vijf jaar ervaring in de praktijk
 Den Haag, WODC, 2001
- Loeber, R., N.W. Slot e.a.**
Ernstige en gewelddadige jeugd-delinquentie; omvang, oorzaken en interventies
 Houten/Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 2001
- Moffitt, T.E.**
Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior; a developmental taxonomy
 Psychological review, 100e jrg., nr. 4, 1993, p. 674-701
- Ministerie van Justitie**
Interimrapport van de Commissie kleine criminaliteit
 Den Haag, Staatsuitgeverij, 1984
- Ministerie van Justitie**
Advies aanpak jeugdcriminaliteit; Met de neus op de feiten, Rapport van de commissie Jeugdcriminaliteit (Van Montfrans)
 Den Haag, Ministerie van Justitie, Directie Jeugdbescherming en Reclassering, 1994
- Ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties**
Naar een veiliger samenleving
 Den Haag, oktober 2002

Ministeries van Justitie, BiZa,
OCW, SoZaWe en VWS.

Vier jaar Van Montfrans; uitvoering plan van aanpak jeugd-criminaliteit

Den Haag, 1998

Nijboer, J.A.

Crimineel gedrag van scholieren wordt nauwelijks bestraft

Didactief, 24e jrg., nr. 4, 1994

p. 5-7

Nijboer, J.A.

Trends, theorieën en beleid; ontwikkelingen in jeugdcriminaliteit

Tijdschrift voor criminologie, 37e jrg., nr. 2, 1995, p. 108-123

Nijboer, J.A., F.M. Weerman

Delinquente carrières van jongens; variërende gedragspatronen in de adolescentieperiode

Justitiële verkenningen, 24e jrg., nr. 6, 1998, p. 26-43

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi

e.a.

Jong vast; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke

recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen

Den Haag, WODC, 2005

Weijers, I.

Schuld en schaamte; een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht

Houten/Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 2000

Weijers, I.

Een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht

Delikt en delinkwent, 31e jrg., nr. 2, 2001, p. 192-211

Ontwikkelingspsychologen op zoek naar oorzaken van jeugd delinquentie

Nieuwe trajecten naar kennis

*W. Koops en B. Orobio de Castro**

Al sinds Rousseau's *Emile* (1762) zijn kinderen beschouwd als onschuldig en engelachtig, geboren zonder zonde of ondeugd en slechts bedorven door mensen (in het bijzonder ouders) die hen agressief of delinquent gedrag aan zouden leren. De invloedrijke sociale leertheorie van Bandura (1973) en anderen sluit aan bij deze veronderstelling: agressief gedrag zou op verschillende manieren worden aangeleerd door de omgeving (Tremblay e.a., 1999). Uitgaande van deze veronderstelling heeft het leeuwendeel van ontwikkelingspsychologisch onderzoek op dit gebied zich decennialang beziggehouden met de vraag hoe agressief en delinquent gedrag worden aangeleerd. Denk bijvoorbeeld aan de ongelooflijke hoeveelheid onderzoek naar de invloed van gewelddadige televisieprogramma's op gedrag van kinderen. Jonge kinderen, die nog geen agressief gedrag hadden 'aangeleerd', werden in deze 'Rousseau-Bandura traditie' minder interessant gevonden. Dientengevolge is er lang nauwelijks iets bekend geweest over vroege voorlopers van problematisch agressief gedrag.

De laatste jaren is dit echter veranderd. Tremblay en collega's veronderstelden dat agressie juist al in de zeer vroege jeugd zeer frequent voorkomt en vervolgens door de meeste kinderen niet zozeer aangeleerd, als wel afgeleerd wordt. Met grootschalig longitudinaal onderzoek in Quebec toonden zij aan dat in ontwikkelingstrajecten van fysieke agressie in de vroege jeugd voor de meeste kinderen een piek zit rond het tweede levensjaar, gevolgd door een steeds verdere afname (Tremblay, 1998, p. 34 e.v.). Ook volgens moeders bleken kinderen van twee jaar oud vaker te slaan, schoppen en bijten dan op enige

* De auteurs zijn verbonden aan de Capaciteitsgroep Ontwikkelingspsychologie van de Universiteit Utrecht.

andere leeftijd (Tremblay e.a., 1994), waarna deze vorm van agressie blijft afnemen tot ten minste het twaalfde jaar. Hetzelfde blijkt te gelden voor driftbuien (Tremblay, 1998, p. 44). Er is dus goede reden om van de 'terrible two's' te spreken.

Men is het erover eens dat verschillen tussen kinderen in de sterkte van de vroege piek in agressie en de mate waarin fysieke agressie vervolgens afneemt voorspellend zijn voor agressief en delinquent gedrag in de adolescentie en vroege volwassenheid. Niet alleen ontwikkelingspsychologen, maar ook onderzoekers op het gebied van ontwikkelingspsychopathologie en criminologie zijn overtuigd van dergelijke vroege voorlopers van delinquentie.

In hoeverre lukt het dankzij onderzoek beter te begrijpen hoe en waarom delinquent gedrag bij jongeren ontstaat en wat leren wij hieruit over preventie en interventie? De resultaten van recent onderzoek zijn op verschillende plaatsen samengevat (zie bijvoorbeeld Koops, 2001; Koops en Slot, 1998; Loeber e.a., 1998; Loeber e.a., 2002; Orobio de Castro e.a., 2002) Zeer kort door de bocht komen zij erop neer dat chronisch delinquent en agressief gedrag een lange voorgeschiedenis hebben, het best te voorspellen zijn uit een cumulatie van factoren in persoon, gezin, leeftijdgenoten en wijdere omgeving, en dat interventies die vroeg ingrijpen op meerdere van deze factoren redelijk effectief kunnen zijn. Niettegenstaande deze belangrijke nieuwe inzichten in de ontwikkeling van jeugddelinquentie is relatief weinig bekend over de mechanismen die de relatie tussen risico's in vroege ontwikkeling en omgeving enerzijds en later delinquent gedrag anderzijds *veroorzaken*.

Doel van deze bijdrage is na te gaan hoe onderzoek (nog) beter zou kunnen bijdragen aan kennis van de ontwikkeling van delinquent en agressief gedrag bij jeugdigen en met name aan kennis over de *oorzaken* van die ontwikkeling. Wij beogen hier niet nog eens een overzicht te geven van bevindingen in de recente wetenschappelijke literatuur op dit gebied (zie daarvoor bijvoorbeeld bovengenoemde reviews). Veeleer willen wij even pas op de plaats maken om na te gaan op welke wijze ons inzicht door onderzoek het best vergroot kan worden. Daartoe bespreken wij eerst gangbare benaderingen en hun beperkingen. Vervolgens bespreken wij een aantal nieuwe ontwikkelingen in onderzoeksmethodologie die onzes inziens kunnen bijdragen aan het vergroten van onze kennis over de oorzaken van delinquentie en agressie. Ten slotte geven wij voorbeelden van deze nieuwe benaderingen. Overigens, omdat het ons in de eerste plaats gaat om onder-

zoeksmethoden beperken wij ons niet tot één specifieke vorm van delinquentie of asociaal gedrag, maar bespreken wij voorbeelden die verschillende gedragingen betreffen. Aangezien het meest uitgebreide en langstlopende onderzoek fysiek agressief gedrag betreft, hebben de meeste voorbeelden die wij geven hier betrekking op.

Causaliteit: van beschrijven naar verklaren

Bryant (1990) en Wohlwill (1973) maken in hun klassieke ontwikkelingspsychologische studies onderscheid tussen twee benaderingen: beschrijvend en verklarend onderzoek. Doel van beschrijvend onderzoek is te achterhalen *hoe* ontwikkeling verloopt. In verklarend onderzoek wordt getracht te achterhalen *waarom* ontwikkeling zo verloopt als beschreven. Het moge duidelijk zijn dat voor effectieve preventie en interventie de verklarende benadering het meest relevant is. Toch is volgens Bryant (1990) en anderen oneindig veel meer inspanning besteed aan het met beschrijvend onderzoek in kaart brengen van ontwikkeling dan aan verklarend ontwikkelingspsychologisch onderzoek. Er is weliswaar veel longitudinaal onderzoek gedaan, waarvan de resultaten verklaard worden met behulp van psychologische theorieën, maar de geldigheid van deze verklaringen is zelden direct getoetst. Er zijn talloze verbanden beschreven waar verklaringen bij zijn bedacht, maar de geldigheid van deze verklaringen is niet direct getoetst.

De focus op beschrijving ten koste van verklaring is methodologisch wel te begrijpen. Prospectief longitudinaal onderzoek maakt het mogelijk verloop van ontwikkeling te volgen en verbanden tussen vroege kenmerken of omstandigheden en later gedrag te leggen. Het biedt echter geen uitsluitel over causaliteit. Allerlei derde factoren waar de betreffende onderzoekers het bestaan wellicht niet eens van vermoeden, kunnen de gevonden relaties verklaren. In longitudinaal onderzoek wordt veelal geprobeerd dergelijke derde factoren uit te sluiten of er statistisch voor te controleren, maar het blijft principieel onmogelijk er zeker van te zijn dat geen derde factor gemist is. Longitudinaal onderzoek is dan ook beschrijvend en op zichzelf onvoldoende voor het toetsen van oorzakelijke verbanden.

Om causaliteit vast te kunnen stellen is het nodig vermeende oorzaken experimenteel te beïnvloeden. In de woorden van Dearborn, privé-leraar van de beroemde ontwikkelingspsycholoog Urie

Bronfenbrenner: 'als je iets wil begrijpen, Urie, probeer het dan te veranderen' (aangehaald in Bronfenbrenner, 1979, p. 411). Om oorzaken van ontwikkeling vast te stellen moet experimenteel worden aangetoond dat manipulatie van de veronderstelde oorzaak leidt tot de veronderstelde verandering in ontwikkeling. De bewijsvoering wordt nog sterker als ook wordt gekeken of de relatie tussen oorzaak en gevolg wordt gemedieerd door theoretisch veronderstelde processen, de zogenaamde mediators.

Dergelijk longitudinaal-experimenteel onderzoek is verre van eenvoudig. Er moet immers een manipulatie worden uitgevoerd die voldoende impact heeft om ontwikkeling op lange termijn te beïnvloeden.

Een manipulatie met een dergelijk effect impliceert meer dan een experimentele sessie in een lab. Er zal vrijwel altijd sprake moeten zijn van een intensieve interventie. Ontwikkeling moet vervolgens intensief gevolgd worden. Om een oorzakelijk verband aan te kunnen wijzen moet de manipulatie bovendien precies betrekking hebben op de veronderstelde oorzaak, zonder daarbij allerlei andere mogelijke oorzaken mee te veranderen. Bovendien rijzen er vaak grote ethische problemen als omwille van onderzoek interventies op basis van random toewijzing aan sommige jongeren wel en aan andere niet worden gegeven. Het laat zich dan ook raden dat een belangrijke reden voor het door Bryant geconstateerde tekort aan verklarende studies ten opzichte van beschrijvende studies gelegen is in de complicaties die longitudinaal-experimenteel onderzoek met zich meebrengt.

Ons inziens zijn deze complicaties in veel gevallen met enige creativiteit te ondervangen. Zo spelen ethische problemen rond random toewijzing vooral als jongeren in een controlegroep een effectieve behandeling onthouden zou moeten worden. Het is echter heel goed mogelijk in plaats van een traditionele controlegroep zonder behandeling gebruik te maken van een groep met 'care as usual' en deze te contrasteren met een groep die een extra of andere interventie krijgt. In een dergelijke opzet wordt niemand tekort gedaan omwille van het onderzoek. Om scheve ogen te vermijden zijn ook goede ervaringen opgedaan met randomiseren op het niveau van groepen (bijvoorbeeld klassen of instellingen) in plaats van individuen. Dat dergelijk onderzoek haalbaar is, blijkt wel uit de recente toename in dit type studies (zie bijvoorbeeld NICD, 2004). Op de resultaten van deze studies komen wij later in dit artikel terug.

Om de oorzaken voor de ontwikkeling van delinquent en agressief gedrag te kunnen achterhalen en beïnvloeden is het noodzakelijk

longitudinaal en longitudinaal-experimenteel onderzoek te combineren. Hieronder gaan wij na in hoeverre dit al gebeurt, welke kennis dit oplevert en welke mogelijkheden er voor de nabije toekomst zijn.

De ontwikkeling van agressief en delinquent gedrag

Lange tijd leken verklaringen voor jeugddelinquentie vooral gebaseerd op vooronderstellingen, intuïtie, ideologie of anekdotische informatie over voorgeschiedenissen van individuele jeugdige delinquenten. De afgelopen decennia heeft wetenschappelijk onderzoek naar de ontwikkeling van delinquent en agressief gedrag echter een snelle ontwikkeling doorgemaakt. Internationaal is in diverse landen groot-schalig en langdurig prospectief longitudinaal onderzoek verricht, waarmee ontstaan en beloop van delinquente en agressieve gedragspatronen van de vroege jeugd tot volwassenheid in kaart zijn gebracht. In Nederland heeft het lang aan dergelijke studies ontbroken, maar inmiddels lopen verschillende prospectieve longitudinale studies in de algemene populatie en bij risicogroepen.

Loeber, Farrington en collega's trachtten als één van de eersten de vraag naar relaties tussen vroege en latere ontwikkeling van agressief en delinquent gedrag door middel van grootschalig prospectief longitudinaal onderzoek onder kinderen in Pittsburgh in kaart te brengen en te verklaren. Zij beschreven verschillende ontwikkelingspaden van delinquent gedrag en risicofactoren voor het doorlopen van deze trajecten. Bovendien maakten zij duidelijk hoe kennis van deze paden directe implicaties heeft voor vroege signalering, preventie en interventie (Farrington, 1989, 1993, 1997, 1998; Loeber en Le Blanc, 1990; Loeber e.a., 1993, 1997, 1998, 1999). Meest invloedrijk is wellicht hun piramide van drie ontwikkelingstrajecten naar drie verschillende vormen van delinquent gedrag. Loeber c.s. onderscheidde een openlijk, heimelijk en autoriteitsvermijdend ontwikkelingstraject. Voor ieder traject bleek te gelden dat zwaardere vormen van delinquent gedrag vrijwel altijd vooraf waren gegaan door mildere vormen van gelijksoortig gedrag eerder in het leven. Ernstig delinquent gedrag bleek dus zelden of nooit 'uit het niets' op te treden. Zo beschrijft het openlijke traject een ontwikkeling van lichte openlijke agressie als slaan en schoppen naar zwaardere vormen als aanranding en gewapende vechtpartijen. In het heimelijke traject vindt een ontwikkeling plaats van minder ernstige gedragingen als liegen naar ernstiger heimelijk

gedrag als stelen en heling. Hetzelfde escalerende patroon werd gevonden binnen het autoriteitsvermijdende traject: van oppositionaliteit naar spijbelen en schooluitval. Binnen ieder traject zet maar een klein deel van de kinderen de stap van een minder ernstige naar een ernstiger gedraging. De meeste kinderen vorderen – gelukkig – niet naar de ernstigere niveaus van de paden maar laten juist een vermindering van dergelijk gedrag zien. Omgekeerd bleken, zoals al opgemerkt, vrijwel alle jongeren op de meest ernstige niveaus van de trajecten eerder de minder ernstige niveaus te hebben doorlopen. Daarbij bleek de kans op ontwikkeling binnen één pad groter dan de kans op ontwikkeling naar ernstige probleemgedrag uit andere paden. Ook bleken kinderen in meerdere paden tegelijk de hoogste risico's te lopen op later ernstig delinquent gedrag in termen van bijvoorbeeld politiecontacten en veroordelingen. Deze trajecten bleken nuttig om ontwikkeling van delinquentie te voorspellen en worden – ook in Nederland (Junger-Tas en Slot, 2001) – met succes gebruikt voor selectieve preventie. De door Loeber c.s. geschetste paden zijn bevestigd in andere studies in andere cohorten (Loeber e.a., 1997, 1999) en andere Amerikaanse steden (Loeber e.a., 1999), bij Afrikaans-Amerikaanse en Hispanic adolescenten in Chicago (Tolan e.a., 2000) en in een nationaal representatieve steekproef van de adolescenten in de Verenigde Staten (Loeber e.a., 2002).

Ten tijde van Loeber's eerste onderzoek waren er belangrijke methodologische beperkingen in de mogelijkheden kwantitatief ontwikkelingstrajecten van individuele jongeren te beschrijven en – vooral – in statistische methoden om te toetsen in hoeverre bij verschillende jongeren verschillende trajecten te onderscheiden en te voorspellen waren. Idealiter zou ontwikkeling het best te bestuderen zijn door, uitgaande van hypothesen over aard en determinanten van ontwikkeling, voor iedere individuele jongere een curve van de ontwikkeling van agressief of delinquent gedrag te bepalen. Dergelijke curves worden ontwikkelingstrajecten genoemd. Vervolgens zouden verschillen en overeenkomsten in de vorm van deze individuele ontwikkelingstrajecten tussen jongeren kunnen worden geanalyseerd. Zo zou kunnen worden vastgesteld of er groepen jongeren zijn met vergelijkbare curves, en zou na kunnen worden gegaan in hoeverre te voorspellen is hoe de curves van individuele jongeren er in de toekomst uit zullen gaan zien. De drie bovengenoemde ontwikkelingstrajecten van Loeber zouden idealiter op deze manier tot stand zijn gekomen. Helaas ontbraken hiervoor echter tot voor kort de statistische technieken.

Loeber c.s. moesten daarom terugvallen op een iets andere benadering. Zij bestudeerden geen individuele ontwikkelingstrajecten, maar keken naar gemiddelden en correlaties over alle deelnemers aan het onderzoek tegelijkertijd. Zo toonden zij bijvoorbeeld aan dat liegen voorafgaat aan winkeldiefstal door te laten zien dat vrijwel iedereen die een winkeldiefstal pleegde ook loog en door te laten zien dat de gemiddelde leeftijd voor liegen lager lag dan voor winkeldiefstal (Loeber e.a., 1993, p. 109), maar niet door te laten zien dat veel individuele trajecten een dergelijke progressie lieten zien.

Gelukkig zijn de afgelopen jaren nieuwe statistische technieken ontwikkeld waarmee het wel mogelijk is individuele ontwikkelingstrajecten te vergelijken en voorspellen. Een zeer nuttige en veelgebruikte methode is een door Nagin bedachte toepassing van 'mixture-model latente klasse analyse' (Nagin, 1999; Nagin en Tremblay, 2001a en 2001b). Hierbij wordt eerst voor iedere deelnemer een individueel traject geconstrueerd en worden vervolgens clusters gemaakt van sterk op elkaar lijkende trajecten. Zodoende kan worden weergegeven welke ontwikkelingstrajecten veel voorkomen en welke zelden of niet. Dankzij deze techniek is het mogelijk daadwerkelijk uitspraken te doen over ontwikkeling van individuen in plaats van over gemiddelden van groepen mensen. Bovengenoemde studies naar vroege ontwikkeling van agressie zijn een goed voorbeeld van de belangrijke bijdrage van deze techniek aan ons begrip van de ontwikkeling van agressie. Dankzij deze techniek kon namelijk voor het eerst duidelijk worden aangetoond dat vrijwel alle kinderen vanaf ongeveer hun tweede jaar een dalend of gelijkblijvend traject van fysieke agressie laten zien, terwijl de – zo lang veronderstelde – stijgende trajecten niet of nauwelijks voorkomen.

Hoewel deze nieuwe statistische techniek ongekende mogelijkheden biedt voor de bestudering van ontwikkeling maakten de eerste studies waarin de techniek werd toegepast, hier niet optimaal gebruik van. Deze studies waren namelijk vooral exploratief: er werden ontwikkelingstrajecten beschreven, maar er werd geen vooraf geformuleerde hypothese getoetst aan de hand waarvan een oorzakelijke theorie kon worden onderbouwd of verworpen. Dit heeft ertoe geleid dat veel bekend is over welke trajecten veel voorkomen, maar dat inzicht ontbreekt in de redenen waarom deze trajecten zo verlopen als zij blijken te doen. Nagin en Tremblay (2001a) en Côté e.a. (2001), bijvoorbeeld, onderscheidten aanvankelijk hoofdzakelijk zulke eenvoudige trajecten als 'stijgend', 'dalend', 'stabiel hoog', 'stabiel matig' en 'stabiel laag'.

Dat dergelijke trajecten bestaan zal weinigen verbazen en geeft weinig inzicht in de complexiteit en determinanten van individuele trajecten die ongetwijfeld gekenmerkt worden door subtielere variatie in interactie met een steeds veranderende omgeving. Zulke algemene beschrijvingen van trajecten staan op zichzelf niet toe theorieën te toetsen over hoe en waarom individuele ontwikkelingstrajecten zo verlopen als zij doen (zie bijvoorbeeld Brame e.a., 2001).

Dit is echter geen beperking van de techniek zelf, die heel goed te gebruiken zou zijn om wél verklarende hypothesen te toetsen. Het was eerder een beperking in het theoretische denken in termen van dynamische ontwikkeling. De methode zelf biedt talloze mogelijkheden om ons inzicht in ontwikkelingstrajecten verder te vergroten. Zo is het mogelijk hypothesen te toetsen over de prevalentie van verschillende trajecten, over co-morbiditeit van trajecten, over voorspellers van de vorm van trajecten en over voorspellers van verandering in beloop van trajecten. Momenteel gebeurt dit gelukkig steeds meer. Ter illustratie een aantal voorbeelden van de jongste ontwikkelingen.

Parallele trajecten

Agressief gedrag en hyperactiviteit komen in de kindertijd zeer vaak samen voor en vormen beiden voorspellers voor later delinquent gedrag. Verschillende theoretici veronderstellen dat hyperactiviteit veroorzaakt wordt door beperkingen in functies van de prefrontale cortex die betrokken zijn bij planning en inhibitie van gedrag (de zogenoemde executieve functies). Volgens sommigen zijn deze beperkingen ook direct verantwoordelijk voor later agressief gedrag, terwijl volgens anderen de agressie een indirect gevolg is van omgevingsreacties op hyperactief gedrag. Recent is de studie van ontwikkelingstrajecten gebruikt om na te gaan of hyperactiviteit en agressie zich op de kleuterschool gelijktijdig of opeenvolgend ontwikkelen en of zij door dezelfde neuropsychologische kenmerken voorspeld worden (Nagin en Tremblay, 2001b; Seguin e.a., 2004).

Voorspellers van beloop

De sterkst theoretisch onderbouwde – en misschien ook wel meest direct voor toepassing relevante benadering van ontwikkelingstrajecten is afkomstig van Moffitt e.a. (Moffitt, 2002). Zij maken onderscheid tussen chronische (life-persistent) en tot de adolescentie beperkte

antisociale ontwikkelingstrajecten. Het chronische traject wordt verondersteld deels bepaald te zijn door stabiele biologische en temperamentskenmerken die ongunstige omgevingscondities kunnen doen escaleren tot een vicieuze cirkel die gedurende de hele levensloop antisociaal gedrag en een heel scala aan geassocieerde negatieve uitkomsten instandhouden. Het tot de adolescentie beperkte traject onderscheidt zich in de kindertijd op geen enkele manier van niet-problematische trajecten. In de adolescentie stijgt het niveau van antisociaal gedrag echter onder invloed van leeftijdgenoten, spanning in gezinsrelaties, en scholing en puberteit. In dit traject wordt dit gedrag echter verondersteld aan het eind van de adolescentie weer af te nemen als deze jongvolwassenen een maatschappelijk geaccepteerde rol in relaties en opleiding of werk vinden. De groep van Moffit formuleerde dus duidelijk theoretisch onderbouwde verwachtingen over de vorm en determinanten van twee trajecten. Als hun theorie juist is, zou dit overigens belangrijke implicaties hebben voor interventie: het zou dan immers essentieel zijn te weten of een adolescent met bijvoorbeeld een eerste politiecontact in het chronische of het beperkte traject 'zit'. In het eerste geval is er immers reden tot blijvende zorg, terwijl in het tweede geval verdere problemen wellicht eenvoudiger te voorkomen zijn.

De hypothesen van Moffit e.a. zijn getoetst door na te gaan of de veronderstelde trajecten bestaan en de ontwikkeling van veel jeugdigen goed beschrijven, en of zij geassocieerd zijn met de veronderstelde predictoren (Moffit e.a., nog te verschijnen). De groep zelf vond duidelijke ondersteuning voor de beide trajecten. In gegevens van andere locaties is dit vooralsnog minder duidelijk, maar moeten veel analyses nog plaatsvinden.

Verandering in beloop

Leeftijdgenoten lijken een belangrijke – en lang onderschatte – invloed op de ontwikkeling van delinquente gedragsproblemen te hebben. Met name in de adolescentie lijkt de invloed van zogenoemde 'deviancy training' heel groot te kunnen zijn bij jongeren die in een 'vrienden'-club met delinquente of verslaafde jongeren terechtkomen. Lacourse e.a. gebruikten voor het eerst de nieuwe analysemethoden voor de bestudering van individuele ontwikkelingstrajecten om na te gaan of deze invloed inderdaad zo groot is dat ontwikkelingstrajecten er blijvend door worden beïnvloed. Hiertoe volgden zij een groot aan-

tal jongeren en registreerden zij het exacte moment waarop deze jongeren deel uit gingen maken van een deviante groep. Dankzij deze statistische methode was de invloed van deviante groepsvorming op individuele trajecten te onderzoeken, zelfs terwijl het moment van toetreding tot zo'n groep voor alle jongeren verschillend was. Zodoende konden zij duidelijk aantonen dat er inderdaad een duidelijk effect van dergelijke groepen op delinquent gedrag is. Deze voorbeelden maken ons inziens duidelijk dat de analyse van individuele ontwikkelingstrajecten steeds beter gebruikt wordt om theorieën over de ontwikkeling van agressief en delinquent gedrag te toetsen.

Op zoek naar oorzakelijke mechanismen

Beschrijvende studies van individuele ontwikkelingstrajecten en hun voorspellers hebben ons kennis van de ontwikkeling van agressief en delinquent gedrag enorm vergroot. Niettegenstaande deze vooruitgang ontbreekt het ons inziens nog grotendeels aan inzicht in de oorzaken voor al deze beschreven ontwikkelingstrajecten en voorspellers. Wij weten veel over het *hoe* van ontwikkeling maar weinig over het *waarom*. Er zijn wel plausibele verklaringen voor het verband tussen bepaalde voorspellers en latere uitkomsten, maar de exacte mechanismen die deze verklaringen veronderstellen zijn nog weinig aangetoond. Om aan te kunnen tonen dat een oorzakelijk mechanisme een ontwikkelingstraject beïnvloedt, dient zoals in de inleiding gesteld de veronderstelde oorzaak experimenteel te worden gemanipuleerd en de ontwikkeling van het betreffende gedrag intensief te worden gevolgd.

Gelukkig zijn velen al jaren intensief bezig met het ontwikkelen en experimenteel onderzoeken van interventieprogramma's. Hoewel in dergelijk onderzoek interventies vaak veel factoren tegelijk beïnvloeden en een ideale langdurige reeks van uitkomsten zelden beschikbaar is, zijn er toch al enkele studies die het aantonen van causale verbanden mogelijk maken. Veel werk is gedaan door ontwikkelingspsychologen die zich baseerden op kennis over sociaal leren, in het bijzonder Patterson en zijn collega's van het beroemde Oregon Social Learning Center (bijvoorbeeld Patterson, 1982; Patterson e.a., 1984, 1991). Zij bestudeerden duizenden uren video-opnames van gezinnen en analyseerden op microniveau sociaal interactief gedrag van kinde-

ren en adolescenten met gedragsproblemen en hun ouders en toonden aan hoe wederzijdse dwingende interacties tussen kinderen en ouders probleemgedrag versterken (en op hun beurt weer worden versterkt door probleemgedrag). Vanuit deze benadering wordt in preventie en interventie gestreefd naar vervanging van deze dwingende interacties door gedrags- en sociaal-cognitieve vaardigheden bij ouders en kind die gewenst gedrag uitlokken. Aangetoond is dat veranderingen in opvoedingsvaardigheden van ouders, sociaal probleemoplossen door kinderen en jongeren en dwingende interacties tussen leeftijdgenoten inderdaad afname van agressief gedrag veroorzaken (bijvoorbeeld Eddy en Chamberlain, 2001; Kazdin, 2001; Lochman en Wells, 1996, 2002).

Hoe geschikt zijn deze programma's nu om causale verbanden aan te tonen? Het grootste deel van deze programma's bestaat uit vele interventiecomponenten voor ouders, kinderen en de bredere omgeving. Hoewel dat de effectiviteit van de programma's ongetwijfeld ten goede komt, maakt het wel moeilijker te bepalen welke specifieke componenten van de programma's nu het effect veroorzaakten. Om meer inzicht te bereiken in de specifieke mechanismen die veranderingen in ontwikkeling veroorzaken, zouden meer specifieke interventies nodig zijn, die slechts één bepaald mechanisme beïnvloeden. Tot op heden zijn er weinig van dergelijke studies verricht met voldoende herhaalde metingen om ontwikkeling in kaart te kunnen brengen. De basis voor een dergelijke benadering is wel reeds gelegd, en er zijn talrijke kansen om ons begrip van en invloed op de ontwikkeling van agressief en delinquent gedrag dramatisch te verbeteren.

Een in onze ogen veelbelovende mogelijkheid is longitudinaal-experimenteel onderzoek naar de ontwikkeling van reactieve en proactieve agressie. Reactieve agressie is een reactie op een vermeende bedreiging die wordt gekenmerkt door sterke lichamelijke arousal en impulsief handelen. Proactieve agressie daarentegen is doelgericht gedrag dat weloverwogen, zonder sterke stijging van arousal, wordt uitgevoerd. Het onderscheid tussen beide vormen van agressief gedrag is vooral interessant omdat voor de ontwikkeling van beide gedragspatronen expliciet verschillende oorzaken worden verondersteld (Dodge e.a., 1997). Een patroon van persistente reactieve agressie gedurende de jeugd wordt verondersteld veroorzaakt te worden door een combinatie van lage frustratietolerantie en hoge irritabiliteit bij de betreffende kinderen met aversieve, bedreigende sociale omstandigheden. Deze combinatie wordt verondersteld te leiden tot een overgevoelig-

heid voor mogelijke bedreiging en frustratie, die inderdaad met reactieve agressie geassocieerd blijkt te zijn (Orobio de Castro e.a., 2002, 2005). Bovendien wordt verondersteld dat reactieve agressie op haar beurt vijandige reacties van de sociale omgeving oproept, die dit patroon op lange termijn versterken. Persistente proactieve agressie daarentegen wordt verondersteld veroorzaakt te worden door operante conditionering en observationeel leren van agressief gedrag, bijvoorbeeld door aanwezigheid van agressieve rolmodellen, de eerder genoemde dwingende interacties binnen gezinnen en deviancy training door leeftijdgenoten. In de zoektocht naar oorzaken voor agressieve en delinquente ontwikkelingstrajecten is een dergelijk expliciet idee over verschillende oorzakelijke mechanismen die ten grondslag liggen aan

verschillend gedrag een interessant uitgangspunt.

Hoewel blijkt dat beide vormen van agressie vaak samen voorkomen is er uit beschrijvende longitudinale studies evidentie dat zij gekenmerkt worden door verschillende ontwikkelingstrajecten met theoretisch te verwachten verschillende voorspellers (Lansford e.a., 2002; Merk e.a., ingediend) en correlaten (Dodge e.a., 1997; Orobio de Castro e.a., 2005) en verschillende prognoses (Vitaro e.a., 1998). De belangrijkste uitdaging is nu longitudinaal-experimenteel aan te tonen dat de voorgestelde verschillende oorzakelijke mechanismen verantwoordelijk zijn voor de verschillende gedragspatronen.

Ook betreffende methodes voor het aantonen van causaliteit zijn interessante ontwikkelingen gaande. Eddy en Chamberlain (2001) gaven bijvoorbeeld onlangs een uitstekend voorbeeld van het gebruik van experimentele manipulaties om oorzakelijke mechanismen aan te tonen. Zij bewezen de oorzakelijke invloed van dwingende ouder-kind interacties en deviancy training door peers, door in een experiment oudertraining en kindertraining als afzonderlijke conditie aan te bieden. Deze interventies lieten de veronderstelde effecten op agressief gedrag zien, waarbij de effecten van oudertraining ook toegeschreven konden worden aan veranderd gedrag van ouders en de effecten van peer training aan veranderde interacties met leeftijdgenoten.

Conclusie

Alles overwegend is een periode aangebroken waarin er grote kansen zijn om de oorzaken voor de ontwikkeling van agressief en delinquent

gedrag te achterhalen en te beïnvloeden. Dat vergt een op het eerste gezicht grote investering in het opzetten van longitudinaal-experimentele studies, zowel in het uitvoeren van gerichte interventies als in het intensief volgen van de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Deze investering is echter klein in vergelijking met de huidige maatschappelijke investeringen in aanpak van dergelijk gedrag waarvan de resultaten twijfelachtig zijn (zie bijvoorbeeld Dodge, 2002 voor een berekening van die kosten per capita). Alleen inzicht in oorzaken van agressie en delinquentie kan leiden tot effectieve preventie of aanpak van dat gedrag.

Literatuur

Bandura, A.

Aggression; a social learning analysis

New York, NY, Holt, 1973

Brame, B., D.S. Nagin e.a.

Developmental trajectories of physical aggression from school entry to late adolescence

Journal of child psychology and psychiatry and allied disciplines, 42e jrg., 2001, p. 503-512

Bronfenbrenner, U.

Een experimentele ecologie van de menselijke ontwikkeling

In: W. Koops en J.J. van der Werff (red.), *Overzicht van de ontwikkelingspsychologie*,

Groningen, Wolters-Noordhoff, 1979, p. 407-423

Bryant, P.

Empirical evidence for causes in development

In: G. Butterworth en P. Bryant (red.), *Causes of development; interdisciplinary perspectives*, London, Harvester Wheatsheaf, 1990, p. 33-45

Côté, S., M. Zoccolillo e.a.

Predicting girls' conduct disorder in adolescence from childhood trajectories of Disruptive behaviors

Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 40e jrg., 2001, p. 678-684

Dodge, K.A.

Investing in the prevention of youth violence

Newsletter of the International Society for the Study of Behavioral Development, 2002, p. 8-10

Dodge, K.A., J.E. Lochman e.a.

Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth

Journal of abnormal psychology, 106e jrg., 1997, p. 37-51

Eddy, J.M., P. Chamberlain

Family management and deviant peer association as mediators of the impact of treatment

condition on youth antisocial behavior

Journal of consulting and clinical psychology, 68e jrg., 2001, p. 857-863

Farrington, D.P.

Self-reported and official offending from adolescence to adulthood

In: M.W. Klein (red.), *Cross-national research in self-reported crime and delinquency*, Dordrecht, Kluwer, 1989, p. 399-423

Farrington, D.P.

Motivations for conduct disorder and delinquency

Development and psychopathology, 5e jrg., 1993, p. 225-241

Farrington, D.P.

Early prediction of violent and nonviolent youthful offending

European journal on criminal policy and research, 5e jrg., 1997, p. 51-66

Farrington, D.P.

Predictors, causes and correlates of male youth violence

In: M. Tonry en M.H. Moore (red.), *Youth violence*, Chicago, IL, University of Chicago Press, 1998, p. 421-475

Kazdin, A.E.

Treatment of conduct disorders

In: J. Hill en B. Maugham (red.), *Conduct disorders in childhood and adolescence*,

Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 408-448

Koops, W.

Aggressive developmental psychology

Utrecht, University of Utrecht Press, 2001

Koops, W., N.W. Slot (red.)

Van lastig tot misdadig; een ontwikkelingsbenadering van lastige en misdadige kinderen en adolescenten: diagnostiek, behandeling en beleid

Houten/Diegem, Bohn Stafleu Van Loghum, 1998, p. 33-51

Lacourse, E., D. Nagin e.a.

Developmental trajectories of boys' delinquent group membership and facilitation of violent behaviours during adolescence

Ongepubliceerd

Lansford, J.E., K.A. Dodge e.a.

Developmental trajectories of reactive and proactive aggression; similarities and differences over time

Paper presented at the fifteenth world meeting of the International Society for Research on Aggression, Montreal, 2002

Lochman, J.E., K. Wells

A social-cognitive intervention with aggressive children; prevention effects and contextual implementation issues

In: R. Peters en R. McMahon (red.), *Preventing childhood disorders, substance abuse, and delinquency*, Thousand Oaks, CA, Sage, 1996, p. 111-143

- Lochman, J.E., K. Wells**
Contextual social-cognitive mediators and child outcome; a test of the theoretical model in the coping power program
 Development & psychopathology, 14e jrg, 2002, p. 945-967
- Loeber, R., M. Delamatre e.a.**
Gun injury and mortality; the delinquent backgrounds of juvenile victims
 Violence and victims, 14e jrg., 1999, p. 339-352
- Loeber, R., D.P. Farrington e.a.**
The development of male offending; key findings from 14 years of the Pittsburgh Youth Study
 In: T. Thornberry en M. Krohn (red.), *Longitudinal research in the social and behavioral sciences*, New York, NY, Kluwer/Plenum, 2002
- Loeber, R., D.P. Farrington**
Antisocial behavior and mental health problems
 London, Lawrence Erlbaum, 1998
- Loeber, R., K. Keenan e.a.**
Boys' experimentation and persistence in developmental pathways toward serious delinquency
 Journal of child and family studies, 6e jrg., 1997, p. 321-357
- Loeber, R., M. LeBlanc**
Toward a developmental criminology
 In: M. Tonry en N. Morris (red.), *Crime and justice; a review of research* Vol. 12, Chicago, IL, University of Chicago Press, 1990, p. 375-473
- Loeber, R., E. Wei**
Behavioral antecedents to serious and violent juvenile offending; joint analyses from the Denver Youth Survey, Pittsburgh Youth Study, and the Rochester Development Study
 Studies in crime and crime prevention, 8e jrg., 1999, p. 245-263
- Loeber, R., P. Wung e.a.**
Developmental pathways in disruptive child behavior
 Development and psychopathology, 5e jrg., 1993, p. 103-133
- Merk, W., B. Orobio de Castro e.a.**
Developmental trajectories of reactive and proactive aggression; a prospective longitudinal study
 Ter publicatie aangeboden
- Moffitt, T.E., A. Caspi e.a.**
Males on the life-course persistent and adolescence limited anti-social pathways; follow-up at age 26
 Development and psychopathology, 14e jrg, 2002, p. 179-207
- Nagin, D.S.**
Analyzing developmental trajectories; semi-parametric, group-based approach
 Psychological methods, 4e jrg., 1999, p. 139-177
- Nagin, D.S., R.E. Tremblay**
Analyzing developmental trajectories of distinct but related behaviors; a group-based method
 Psychological methods, 6e jrg., 2001a, p. 18-34

- Nagin, D.S., R. Tremblay**
Parental and early childhood predictors of persistent physical aggression in boys from kindergarten to high school
Archives of general psychiatry, 58e jrg., 2001b, p. 389-394
- Orobio de Castro, B., W. Merck e.a**
Emotions in social information processing and their relations with reactive and proactive aggression in referred aggressive boys
Journal of clinical child and adolescent psychology, 34e jrg., 2005, p. 105-116
- Orobio de Castro, B., J.W. Veerman e.a.**
Hostile attribution of intent and aggressive behavior; a meta analysis
Child development, 73e jrg., 2002, p. 916-934
- Patterson, G.R.**
A social learning approach to family intervention. III. Coercive Family Process
Eugene, OR, Castalia, 1982
- Patterson, G.R., D. Capaldi e.a.**
An early starter model for predicting delinquency
In: D.J. Pepler en K.H. Rubin (red.), *The development and treatment of childhood aggression*
Hillsdale, NJ, Erlbaum, 1991, p. 139-168
- Patterson, G.R., T.J. Dishion**
Family interaction; a process model of deviancy training
Aggressive behavior, 10e jrg., 1984, p. 253-267
- Rousseau, J.J.**
Emile or Education
London, Nourse & Vaillant (originally in French as *Emile ou de l'Education*, 1762)
- Tolan, P.H., D. Gorman-Smith e.a.**
Developmental timing of onset of disruptive behavior and later delinquency of inner-city youth
Journal of child and family studies, 9e jrg., 2000, p. 202-220
- Tremblay, R.E.**
De ontwikkeling en preventie van fysieke agressie
In: W. Koops, *Aggressive developmental psychology*, Utrecht, University of Utrecht Press, 2001
- Tremblay, R.E., C. Japel e.a.**
The search for the age of 'onset' of physical aggression; Rousseau and Bandura revisited
Criminal behavior and mental health, 9e jrg., 1999, p. 8-23
- Tremblay, R. E., Nagin e.a.**
Physical aggression during early childhood; trajectories and predictors
Pediatrics, 114e jrg., nr. 1, 2004, p. E43-E50
- Tremblay, R.E., R.O. Phil e.a.**
Predicting early onset of male antisocial behavior from preschool behavior
Archives of general psychiatry, 51e jrg., 1994, p. 732-738

Vitaro, F., P.L. Gendreau e.a.
*Reactive and proactive aggression
differentially predict later
conduct problems*
Journal of child psychology and
psychiatry and allied disciplines,
39e jrg., 1998, p. 377-385

Wohlwill, J.F.
*The study of behavioral
development*
New York, NY, Academic Press,
1973

‘Mondige kinderen’

*I. Weijers**

In dit essay wordt de ontwikkeling van het begrip mondigheid in pedagogisch verband geschetst. Mondigheid is een typisch modern concept. We treffen het voor het eerst als opvoedingsdoel bij Montaigne en vervolgens in een iets gewijzigde vorm bij Locke en in weer een andere vorm bij Rousseau, en opnieuw bij Kant. In de twintigste eeuw vinden we twee karakteristieke interpretaties van mondigheid als opvoedingsdoel. Voor de ene interpretatie is de visie van de Nederlandse pedagoog Langeveld typerend; voor de andere de visie van de kritische socioloog Adorno.

Vanaf midden jaren zeventig treedt er een verandering op in het gebruik van deze notie. Mondigheid wordt niet langer (alleen) als opvoedingsdoel gezien maar ook en vooral als gegeven: (moderne) ‘kinderen zijn mondig’. Mondigheid wordt steeds meer als feit beschouwd. Ik zal dat demonstreren aan de hand van ontwikkelingen in het onderwijs en in het jeugdstrafrecht. Als mondigheid niet meer wordt gezien als doel waar de opvoeding zich op richt, maar als gegeven wordt opgevat, dan rijst de vraag in hoeverre opvoeding nog wel mogelijk is. We spreken de laatste decennia vaak van het ‘mondige kind’, maar deze notie is pedagogisch gezien een contradictie. Opvoeding betekent dat men kinderen begeleidt op weg naar mondigheid. Mondige individuen hebben daarentegen geen opvoeding nodig. Zij kunnen wel iets leren, maar niet worden opgevoed.

Mondigheid als doel van de opvoeding

Mondigheid komt als opvoedingsdoel in beeld bij Michel de Montaigne. Dan gaat het om mondigheid in de zin van ‘in staat zijn tot het vormen van een eigen oordeel’. Daar dient volgens deze zestiende-eeuwse Franse edelman de opvoeding om te draaien. De opvoeders moeten het kind (de jongen) leren goed te kijken en goed

* De auteur is verbonden aan de opleiding pedagogiek (FSW) van de Universiteit Utrecht en als bijzonder hoogleraar Jeugdrechtspiegeling aan het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtwetenschappen van dezelfde universiteit.

te luisteren en zich te oefenen in het ontwikkelen van een zelfstandig oordeel als kern van zijn ideaal van de *honnête homme*, een beschaafd, rechtschapen man. De *honnête homme* is niet zozeer gevormd door boekenwijsheid en door kennis van de klassieke cultuur, zoals dat bij het opvoedingsideaal van *hard core* humanisten als Erasmus het geval was, maar door de praktijk van het leven, dat wil zeggen door een cultuur van voortdurende reflectie op opgedane ervaringen.

Een eeuw later treffen we een verwant beeld van het doel van de opvoeding aan bij de Engelsman John Locke. De *gentleman* die Locke als geslaagd product van een goede opvoeding beschouwt is een redelijke, energieke en pragmatische figuur die vlot en respectvol met anderen van verschillende rang en stand omgaat, maar daarbij altijd onafhankelijk is in zijn oordeel. Net als Montaigne ziet Locke een noodzakelijk verband tussen goede manieren, die hij zeer hoog aanslaat, bijvoorbeeld hoger dan kennis, en het vermogen tot een gefundeerd zelfstandig oordeel. Een krachtig, goedgevormd eigen moreel oordeel vormt voor Locke het centrum van iemands persoonlijkheid. De gehele opvoeding dient erop gericht te zijn dat men als volwassene in staat geacht mag worden tot onafhankelijk oordelen en handelen en in die zin tot vrijheid ofwel intellectueel en moreel zelfbestuur. De gentleman laat zich leiden door de rede, oordeelt en handelt eerlijk, vrij van eigenbelang, passie en vooroordeel. *Virtue*, deugd, is voor het verwerven van dit ideaal van persoonlijk zelfbestuur in de ogen van Locke de eerste vereiste.

Bij de achttiende-eeuwer Jean-Jacques Rousseau treffen we frappant genoeg een opvoedingsideaal dat op dit punt van de mondigheid overeenstemt. Rousseau verschilt radicaal van mening met Locke over de wijze waarop die onafhankelijke intellectuele en morele status kan worden bereikt, maar hij streeft wel degelijk naar hetzelfde doel. Voor Rousseau is de onderwerping van het kind aan het ouderlijk gezag zoals Locke dat voorstaat echter volkomen ongeschikt om dat doel te bereiken. Locke meent dat het kind tot de volwassenheid als *obedient servant* moet worden gezien en vanaf dat moment als *best friend*. Een dergelijke pedagogische houding wijst Rousseau scherp af. In de 'natuurlijke' opvoeding die Rousseau voorstaat, stelt de opvoeder zich veeleer volgend op, indirect enscenerend in plaats direct sturend. De methode verschilt radicaal, maar het doel blijft het bereiken van intellectuele en morele zelfstandigheid.

Aan het eind van de achttiende eeuw wordt de term mondigheid op

zeer uitgesproken wijze geijkt door Kant als het algemene doel van opvoeding en cultuur. In een stuk over de Verlichting formuleert hij dit als een pedagogisch project in termen van 'het uittreden van de mens uit de onmondigheid' (Kant, 1986, p. 59). Onmondigheid ziet Kant als het onvermogen zijn eigen verstand te gebruiken zonder leiding van een ander. *Sapere aude*: de moed hebben om je verstand te gebruiken, zelfstandig durven denken, dat beschouwt hij daarom als het motto van de Verlichting.

Hiermee vertolkt Kant die kant van de Verlichting, waarbij alle nadruk ligt op redelijkheid en het vrije, niet door geloof en vooroordeel beperkte gebruik van het verstand. Bij Locke vinden we de andere zijde van het Verlichte pedagogische denken, waarbij het gebruik van de rede altijd in dienst van deugd en beschaving wordt gezien. Daarom geeft Locke de ouders als belangrijkste advies voor de opvoeding van hun zoon iemand te zoeken die de kunst verstaat, hem 'welgemanierd' te maken, die zoveel mogelijk zijn onschuld beschermt, de goede neigingen aankweekt en de verkeerde tegengaat en hem aan deugdzame handelingen gewent. Locke's pupil moet in de eerste plaats een beschaafde gentleman worden en een gentleman moet nu eenmaal, net als de honnête homme bij Montaigne, tot eigen oordeel, tot intellectueel en moreel zelfbestuur in staat zijn. Kant schetst veel minder een bepaald cultureel type als doel van opvoeding. Bij Kant gaat het veeleer om een algemene attitude, de moed om zelfstandig, logisch en consistent te denken. Die attitude op zich geldt bij Kant als deugd.

In de twintigste eeuw treffen we twee krachtige, maar onderling sterk verschillende voorstellingen van mondigheid als doel van de opvoeding aan. In de jaren vijftig formuleert de bekende Nederlandse pedagoog Martinus Langeveld het doel van de opvoeding in zijn invloedrijke en door generaties Nederlandse pedagogen en onderwijzers bestudeerde *Beknopte theoretische pedagogiek* als de totstandkoming van een 'mondige persoonlijkheid'. Volgens Langeveld is het typische van de opvoeder dat heel zijn opvoedend gedrag erop gericht is het kind te helpen mondig te worden, dat wil zeggen in staat tot 'bekwaam en moreel betrouwbaar deelnemen aan samenleving en zelfvorming' (Langeveld, 1945, p. 36). Echte volwassenheid kenmerkt zich in zijn ogen door 'zelfverantwoordelijke zelfbepaling': 'de volwassene staat voor wat hij is en doet'. De opvoeding dient te begeleiden naar het bereiken van een dergelijke volwassenheid. Deze opvatting van het doel van de opvoeding staat direct op één lijn met die van Montaigne

en Locke, voor wie eveneens het ideaal van de volwassenheid een mens is die staat voor wat hij is en doet en die zelfs bereid is daarvoor veel op het spel te zetten. Onder verwijzing naar Luthers uitspraak 'Hier sta ik, ik kan niet anders' zegt Langeveld: 'Desnoods aanvaardt de mens de volle eenzaamheid en blijft hij alleen – of alleen met God – met zijn zedelijk wilsbesluit. Niet het sociale is het fundamenteelst, maar de zedelijke zelfbepaling' (Langeveld, p. 93). Intellectueel en moreel zelfbestuur, dat is de lijn die kan worden getrokken van Montaigne via Locke en Kant naar Langeveld in de oriëntatie op het doel van de opvoeding.

Eind jaren zestig formuleert de Duitse filosoof Theodor Adorno een geradicaliseerde versie van dit opvoedingsperspectief. Daarbij is het innemen van een kritische positie zelf een waarde en pedagogische doelstelling geworden. Wat bij Langeveld in de traditie van Montaigne, Locke, Rousseau en Kant een onvermijdelijke maar niet gezochte uitkomst kan zijn, namelijk een botsing tussen de inzichten of leiding van anderen en het eigen oordeel die moed vereist, wordt bij Adorno als zodanig tot ultiem opvoedingsdoel verheven. Adorno's voorstelling van mondigheid als doel van de opvoeding staat niet in de lijn van Montaigne en Locke. Het is een geradicaliseerde, maatschappijkritische versie van Rousseau en Kant.

Adorno's uitgangspunt is de gedachte dat er sprake is van een maatschappelijke tegenstrijdigheid: 'De orde waaronder wij leven (is) nog steeds heteronoom, dat wil zeggen dat geen mens in de tegenwoordige maatschappij werkelijk volgens zijn eigen bestemming kan bestaan; dat zolang dit het geval is, de maatschappij door ontelbare tussenschakels en kanalen de mensen zo vormt, dat ze binnen deze heteronome, binnen deze uit hun eigen bewustzijn verdreven gesteldheid alles slikken en accepteren. Dat werkt natuurlijk ook door tot in de instellingen en tot in de discussie over het politieke onderricht en dergelijke vraagstukken. Het eigenlijke probleem van de mondigheid is tegenwoordig of en hoe men kan tegenwerken. Ik zou willen zeggen dat de enige werkelijke concretisering van de mondigheid hierin bestaat dat de paar mensen die daartoe geneigd zijn, er met al hun energie op aansturen dat de opvoeding een opvoeding tot tegenpraak en tot verzet is. (...) Dat wil zeggen dat men eenvoudig probeert hen (de leerlingen) in de eerste plaats bewust te maken van het feit dat de mensen voortdurend bedrogen worden, want het mechanisme van de huidige onmondigheid is het tot planetaire omvang uitgebreide *mundus vult decipi*, dat de wereld bedrogen wil

zijn' (Adorno, 1971, p. 123/124). In deze laatste visie herkennen we de kritische geest van eind jaren zestig, die bij uitstek door intellectuelen als Adorno wordt gearticuleerd. 'De mensen worden voortdurend bedrogen', 'de wereld wil bedrogen zijn', wij laten ons kneden tot 'eendimensionale mens' zoals zijn geestverwant Herbert Marcuse het uitdrukt.

Mondigheid als gegeven

Als we vervolgens onze blik richten op de laatste decennia, stuiten we al snel op betogen waarin een zwakke echo van dit maatschappijkritische verhaal valt te beluisteren. Een typerend voorbeeld daarvan treffen we aan in een invloedrijk stuk over opvoeding en onderwijs van de Nederlandse regering in 1975. PvdA-minister Jos van Kemenade, belast met de portefeuille onderwijs in het kabinet Den Uyl, hamert in zijn *Contourennota* waarin de lijnen van het onderwijsbestel van de toekomst worden uitgezet, veelvuldig op de kwestie van de mondigheid. Meteen in de introductie schrijft hij: 'De voor een democratische samenleving noodzakelijke mondigheid en weerbaarheid voor haar burgers vereisen een voortdurend langere en bredere vorming. (...) Mensen worden steeds meer en steeds sneller voor nieuwe keuzen en nieuwe opgaven gesteld. Zij worden geconfronteerd met problemen en veranderde omstandigheden die ze kort tevoren nog niet hadden vermoed. Zonder voldoende vorming en opleiding, zonder onderwijs dat hen tot zelfstandigheid "geschoold" heeft en zonder mogelijkheden om ook in latere levensfasen nog van vorming- en opleidingsvoorzieningen gebruik te maken, zullen velen daar weerloos tegenover staan en het zicht en de greep op hun situatie verliezen' (Van Kemenade, 1975, p. 7). 'Ons onderwijs geeft de leerlingen te weinig inzicht in de maatschappelijke verhoudingen waarin ze leven en in de achtergronden daarvan en stelt ze onvoldoende in staat om daarover opvattingen te ontwikkelen en die in hun gedrag tot uitdrukking te brengen' (Van Kemenade, p. 12). En in de samenvatting van de belangrijkste uitgangspunten schrijft hij: 'In de eerste plaats behoort iedereen aan het begin van het leven een reële kans te krijgen zich op het volwaardig functioneren in de samenleving voor te bereiden. Dus als mondig staatsburger die mee kan praten en mee kan beslissen' (Van Kemenade, p. 22).

Hier, in dit cruciale beleidsstuk dat voor jaren de richting in ons onderwijs heeft bepaald, zien we mondigheid als kerndoel van onder-

wijs, primair in de zin van 'maatschappelijke weerbaarheid': niet weerloos in de maatschappij staan, niet eenvoudig en weerloos 'bedrogen (kunnen) worden' maar 'mee kunnen praten en beslissen'. Mondigheid wordt hier dus geformuleerd als een opvoedingsdoel om maatschappelijke participatie mogelijk te maken. Maar bij nadere beschouwing wordt duidelijk dat de notie mondigheid in dit stuk nog in een tweede betekenis wordt gebruikt, opnieuw verbonden met het begrip participatie. Hierbij gaat het om de participatie van de leerling in het reilen en zeilen van de school. 'In het onderwijsleerproces nemen de leerlingen een centrale plaats in. Het gaat om hun vorming en ontwikkeling tot zelfstandigheid. Zo'n vorming is tot mislukken gedoemd, wanneer niet, waar mogelijk, hun mondigheid en eigen verantwoordelijkheid ook in het onderwijs zelf wordt erkend' (Van Kemenade, p. 18). Concreet worden dan zulke uiteenlopende zaken genoemd als keuzevrijheid wat betreft inhoud en methodiek van onderwijs, inrichting van de eigen klas en keuze van opzet van creatieve en recreatieve activiteiten, en ten slotte inspraak bij de inrichting van de schoolorganisatie en bij de benoeming van onderwijzend personeel.

De notie van mondigheid verschijnt hier dus op twee verschillende manieren: als opvoedingsdoel maar ook als 'ervaringsfeit', als *gegeven* – 'jongeren *zijn* mondig' en hun mondigheid vraagt om erkenning. Die erkenning betekent niet alleen dat men hun toenemende zelfstandigheid respecteert door hen onderwijsinhoudelijk en als persoon serieus te nemen – zoals dat in de doorsnee opvoedingssituatie gebeurt naarmate kinderen ouder, rijper en zelfstandiger worden – maar kennelijk ook dat men hen wil laten meebeslissen over onderwijsinhoud en methodiek, schoolorganisatie en personeelsbeleid, kortom als gelijkwaardigen. Hier zien we met andere woorden een van de momenten van de creatie van het 'mondige kind'.

Voor de moderne opvoedingstraditie van Montaigne tot Langeveld én Adorno staat het opvoedingsdoel van de mondigheid centraal. Ondanks hun verschillende invullingen van dat doel gaan zij er allen van uit dat kinderen tot mondigheid, tot intellectuele en morele zelfsturing moeten worden opgevoed. Vanuit die traditie gezien is de notie van het 'mondige kind' dus een contradictie. Waar opvoeding is, is in die traditie sprake van op weg zijn naar mondigheid en gelijkwaardigheid. Opvoeding betekent in die traditie dat men kinderen helpt, begeleidt en leidt op weg naar mondigheid. De opvoeder treedt op, zoals Langeveld het formuleerde, als 'plaatsvervangend geweten'.

Mondige individuen behoeven daarentegen geen opvoeding.

Het mondige individu kennen we het vermogen tot moreel en intellectueel zelfbestuur toe. Mondige individuen kunnen iets leren, ze kunnen kennis verwerven, een training doen en op vele manieren worden voorzien van hulp en advies, maar ze kunnen niet worden opgevoed, omdat ze worden verondersteld al tot moreel en intellectueel zelfbestuur in staat te zijn. Het 'mondige kind' is in feite geen kind meer, althans geen 'opvoeding' in de zin van de moderne opvoedingstraditie.

De notie van het mondige kind zien we enkele jaren later herbevestigd in een heel ander, vergelijkbaar invloedrijk beleidsstuk, nu op het terrein van het jeugdstrafrecht. In 1982 stelt de commissie Anneveldt in een advies aan de regering over een nieuwe koers van het jeugdstrafrecht, dat meer conformiteit met het volwassenenstrafrecht wenselijk zou zijn. De beschermingsgedachte die de justitiële reactie op delicten van jeugdige daders vanaf het begin van de eeuw heeft gekenmerkt, is er volgens de commissie de oorzaak van dat rechtswaarborgen die voor volwassenen gelden aan jeugdigen worden onthouden. De commissie hanteert daarbij als uitgangspunt dat jeugdigen zich naar haar oordeel inmiddels op vroegere leeftijd zelfstandiger en mondiger zouden opstellen dan enkele decennia terug.

Hiermee sluit de commissie zich aan bij het eerdere advies van de commissie Wiarda inzake de herziening van het kindbeschermingsrecht. Beide commissies stellen dat er sprake is van een grotere zelfstandigheid bij de jeugd. Het voornemen van de regering de leeftijdsgrens in het burgerlijk recht te verlagen vormde ook de reden voor het instellen van de Commissie Anneveldt. Een belangrijk gevolg van de verlaging is dat maatregelen uit het kindstrafrecht drie jaar eerder eindigen dan in de oude situatie waar men meerderjarig werd beschouwd wanneer men de leeftijd van eenentwintig jaar bereikte. Met de verlaging van de leeftijdsgrens in het burgerlijk recht naar achttien jaar had men ook in het strafrecht drie jaar korter recht op het stempel 'minderjarig' en dus op de aparte behandeling volgens het jeugdstrafrecht.

Eenzijds spreekt de commissie weliswaar van 'opklimmende stadia van mondigheid' (Cie Anneveldt, 1982, p. 21). Anderzijds verbindt de commissie aan deze constatering de conclusie dat jongeren in het strafrecht als volwassenen zouden moeten worden benaderd, met dezelfde rechten en plichten. Deze gedachtegang krijgt met de inwerkingtreding van het nieuwe jeugdstrafrecht in de jaren negentig zijn

beslag in een reeks van veranderingen in het jeugdstrafrecht, waarmee een grotere conformiteit met het volwassenenstrafrecht tot stand is gebracht. Het mondige kind moet in het huidige strafrecht zoveel mogelijk als zelfstandig en zelfverantwoordelijk worden benaderd. Het is opvallend dat de commissie Anneveldt genuanceerd te werk gaat maar dat de politiek daar weinig behoefte aan heeft. De commissie beschouwt de leeftijdsgroep van 18- tot 24-jarigen als adolescenten; men pleit voor één strafrechtelijk systeem voor jeugdigen van 12 tot 24 jaar. Daar voelt de Tweede Kamer begin jaren negentig weinig voor. Voor de politiek betekent de gedachte dat de jeugd mondiger is geworden dat men inderdaad een meer vloeiende overgang van jeugdstrafrecht naar volwassenenstrafrecht wil, maar dan in precies omgekeerde richting: zwaardere sancties en gemakkelijker de toepassing van het volwassenenstrafrecht bij minderjarigen.

Mondigheid en markt

Dit zijn twee voorbeelden van de creatie van het 'mondige kind' zoals die in beleidsstukken aan het eind van de vorige eeuw kunnen worden aangetroffen en vervolgens breed zijn geïmplementeerd. Deze creatie is echter maar zeer ten dele het werk van beleidsmakers, onderwijskundigen, juristen, pedagogen. Hun verwijzing naar de toegenomen mondigheid van kinderen en jongeren weerspiegelt eerder een algemene maatschappelijke ontwikkeling die sinds de jaren zestig in onze cultuur zichtbaar wordt. Sinds die tijd zien we dat op een steeds toenemend aantal maatschappelijke terreinen wordt uitgegaan van de mondigheid van de jeugd of beter, aan de mondigheid van kinderen en jongeren wordt geappelleerd. Was in de jaren zestig en zeventig de democratiseringsbeweging met haar ideologie van gelijkheid, inspraak en participatie de belangrijkste motor achter deze ontwikkeling, sinds de jaren tachtig is die katalyserende rol overgenomen door de markt. In de jaren zestig en zeventig, met hun verheerlijking van jong zijn en hun vanzelfsprekende kritiek op volwassen en ervaren zijn, ging het er tegen de achtergrond van de snel toenemende welvaart om dat 'de opvoeders moesten worden opgevoed'. In de jaren tachtig, als de jeugdige critici van weleer zelf volwassen en vaak opvoeder zijn geworden, is dat nauwelijks meer interessant. De oriëntatie op de jeugd, op jong zijn als zodanig is voorlopig nog niet weg te denken uit onze cultuur, maar wordt nu overgenomen door advertising, programmamakers,

kledingontwerpers, muziekproducers, spelletjesbedenkers. We kennen inmiddels behalve kinderboeken en kinderkledinglijnen ook de kindertelefoon en het kinderkookcafé, kinderprogramma's op het toneel en op de televisie, kindervakanties en een advertentiewereld die zich geheel toelegt op het bereiken en mobiliseren van de jongsten. Nadat 'kinderen' waren uitgevonden als direct aanspreekbaar marktsegment voor de consumptie van Brinta en cornflakes, knuffels en fietsjes, zijn ze gelijkopgaand met de ontwikkeling van de nieuwe media en eigenlijk voor we er erg in hadden geëvolueerd tot zelfstandige gebruikers van mobieltjes, internet en televisie (zie ook het artikel van Sikkema in dit nummer).

Kortom, het kind is in de laatste decennia van de afgelopen eeuw ontdekt als zelfstandige consument. Het mondige kind is rond 2000 primair een individu met eigen wensen en verlangens, dat met zakgeld, cadeautjes en baantjes ook in toenemende mate in staat wordt gesteld als kleine volwassene zijn wensen en verlangens te bevredigen. Neem de rol van geld, van zelf verdienen door jongeren. Waar dat een eeuw geleden nog betekende dat de eigen verdiensten van jongeren (noodzakelijk) deel vormden van het gezinsinkomen, is dat nu iets van jongeren zelf, geheel naar eigen inzicht te besteden, waarmee hun zelfstandigheid als consument, maar ook als lid van het gezin aanzienlijk is versterkt en in feite fundamenteel veranderd. Die verschuiving is gepaard gegaan met een verandering van de betekenis van het begrip mondigheid. Waar dit voorheen in het moderne pedagogische denken in de traditie van Montaigne tot en met Langeveld primair verwees naar intellectuele en morele zelfstandigheid, lijken deze betekenisdimensies geërodeerd. Mondigheid is een tamelijk plat begrip geworden in de zin van in staat zijn je mond te roeren, je mening en wensen te formuleren, je rechten op te eisen, met name je recht je mond te mogen roeren, te onderhandelen en onder alle omstandigheden ruimte voor onderhandelen te verlangen.

De pedagogisch gezien doorslaggevende intellectuele en morele dimensies van het begrip mondigheid, die zulke uiteenlopende kwaliteiten impliceren als het vermogen complexe situaties te doorgronden, te kunnen anticiperen op de gevolgen van eigen doen en laten, in staat zijn rekening te houden met de omringende gemeenschap, respect te betonen jegens anderen onder erkenning van de eigen beperkte kennis, inzicht en ervaring, in staat zijn tot een afgewogen, zelfstandig oordeel en consistent handelen, maar ook tot plichtsbesef en zorg en gevoel van verantwoordelijkheid jegens anderen, die dimensies

worden nog zelden expliciet geformuleerd. Met het eenzijdig benadrukken van mondigheid als vaardigheid om je mond te roeren en je wensen te uiten lijkt tegelijkertijd zelfs een cultureel taboe te ontstaan op het articuleren van deze intellectuele en morele dimensies van mondigheid als uiteindelijke doelen van opvoeding. In dat opzicht is opvoeding er zeker niet makkelijker op geworden.

Opvoeding als tegenwicht

Als we hechten aan bovengenoemde waarden, als we kinderen in de moderne traditie willen blijven opvoeden tot intellectuele en morele zelfsturing, dan kan onze opvoeding niet zonder meer meegaan met de exploratie van het kind als mondige consument. Onze opvoeding zal daar ook een duidelijk tegenwicht aan moeten bieden. Kinderen en jongeren worden met steeds meer volwassen eigenschappen, beslissingen en verantwoordelijkheden opgezadeld die ze zich in feite via hun opvoeders nog moeten leren eigen maken. Ze moeten meer dan ooit en jonger dan ooit voor zichzelf beslissen over kwesties als alcoholgebruik en pepmiddelen, roken, 's nacht thuiskomen, de besteding van hun zelfverdiende geld, het maken van schulden en het maken van hun school- en huiswerk.

Opvoeding begint daarentegen met de erkenning dat kinderen geen volwassenen in zakformaat zijn die in alle opzichten zelf verantwoordelijk kunnen worden gehouden maar die verantwoordelijkheid moet worden geleerd. Pedagogisch beleid betekent dan ook dat we onze opvoeders in staat stellen om kinderen in bescherming te nemen tegen al te vergaande verantwoordelijkheden en om op creatieve wijze cultureel tegenwicht te bieden tegen de economische schepping van het mondige kind.

De overheid kan in dit opzicht een grotere rol spelen dan vaak wordt vermoed. Een voorbeeld. Een van de lessen die uit de ervaringen met het studiehuis kunnen worden getrokken is dat vooral de 'kinderlijke' leerlingen erdoor buiten de boot vallen. We kunnen niet zomaar van 16-jarigen verlangen dat zij voortdurend hun studiewijzers van de verschillende vakken raadplegen en hun leerwerk planmatig over de voorbereidingsweken verdelen. Toegewijde docenten constateren dat een groot aantal (en vrijwel steeds dezelfde) leerlingen passief blijft en eigenlijk hoopt dat de docent alles uitlegt en daardoor in hun ontwikkeling achterblijft. De doorsneeleerling, ook van deze leeftijd, heeft

kennelijk nog steeds enige persoonlijke drang nodig om aan het werk te komen en te blijven en het studiehuis ontbeert die figuur.

Kinderen moeten stap voor stap worden begeleid en discipline en concentratie, planning en zelfstandig werken moeten worden geoefend en ingeprent. De docent heeft voor kinderen als sturende en bijsturende persoonlijkheid een onmisbare pedagogische rol in het appelleren aan plichts- en verantwoordelijkheidsbesef. Weinigen zullen ontkennen dat het studiehuis jongeren doeltreffend stimuleert tot calculerend burgerschap. Maar voor het stimuleren van sociaal burgerschap, ook in de bovenbouw, kan ons onderwijs niet zonder de ouderwets sturende en corrigerende leraar – inderdaad, als intellectueel en vooral moreel tegenwicht.

De overheid kan ouders echter op veel meer gebieden ondersteunen bij hun opvoedende rol. Zo is het voor ouders een hele geruststelling als bij café's beter wordt gecontroleerd op alcoholgebruik, als er in de weekends bij het verlaten van discotheken en bars strenger wordt gecontroleerd of de jongeren nuchter op hun brommer en scooter kruipen, maar ook als er bijvoorbeeld scherpere kredietbeperkingen voor jongeren komen. Een verlicht paternalisme van de kant van de overheid kan bijdragen aan de opvoeding tot mondigheid in de eenentwintigste eeuw.

Literatuur

Adorno, Th.W.
<i>Opvoeding tot mondigheid</i>
Utrecht, 1971	Locke, J.
<i>Some thoughts concerning education & of the conduct of the understanding</i>
Indianapolis/Cambridge, 1996
Commissie Anneveldt
<i>Sanctierecht voor jeugdigen</i>
's-Gravenhage, 1982	Montaigne, M. de
<i>Essays over de opvoeding</i>
Amsterdam, 2000
Kant, I.
<i>Wat is Verlichting?</i>
Kampen, 1986	Rousseau, J.-J.
<i>Emile of over de opvoeding</i>
Meppel, 1980
Kemenade, J.A. van
<i>Discussienota contouren van een toekomstig onderwijsbestel</i>
's-Gravenhage, 1975	Weijers, I.
<i>De creatie van het mondig kind; geschiedenis van pedagogiek en jeugdzorg</i>
Amsterdam, 2001
Langeveld, M.J.
<i>Beknopte theoretische pedagogiek</i>
Groningen, 1945	

Het kind als consument

*P. Sikkema**

De belangstelling van bedrijven voor kinderen (van pakweg 4 t/m 12 jaar) is in de afgelopen jaren sterk toegenomen. Steeds meer bedrijven ontwikkelen producten, diensten en campagnes voor kinderen. Waar komt deze belangstelling opeens vandaan? Natuurlijk speelt mee dat bedrijven steeds op zoek zijn naar nieuwe doelgroepen, die nieuwe uitdagingen bieden. Wat dit betreft heeft de belangstelling voor kinderen zeker iets modieus. Maar er is meer aan de hand.

Opgroeïende consumenten

In de eerste plaats wordt steeds duidelijker dat kinderen al op jonge leeftijd veel leren over producten en merken. Het betreft niet alleen de merken die ze zelf gebruiken, zoals Nutricia. Het gaat ook, en misschien wel vooral, om de producten en merken die hun ouders gebruiken. Kinderen observeren het gedrag van hun ouders als consument en groeien al doende zelf als consument op.

Uit het onderzoek *Het opgroeiende merk*¹ bleek dat kinderen van 4 en 5 jaar oud merken al goed kunnen herkennen aan de kleuren en vormen van verpakking en logo. Veel kinderen herkenden bijvoorbeeld een fles Coca Cola (temidden van andere colaflessen) en vonden dat Coca Cola betere cola is dan Pepsi Cola; simpelweg omdat dat merk thuis door papa en mama gebruikt en positief beoordeeld werd.

Tot de eerste merken die kinderen kennen, behoren natuurlijk McDonalds en Nike. Een citaat (van een jongen van 5): 'Namen van sportschoenen? Die heten Mike. Ik krijg nieuwe sportschoenen. Met een naam erop? Ja, ik wil mijn naam erop en Mike moet er ook op'. Veel merkfabrikanten vinden het belangrijk om kinderen al vanaf jonge leeftijd vertrouwd te maken met hun verpakkingen, logo's, geuren, smaken en dergelijke. Dat kan later een sterke merkvoorkeur

* De auteur is directeur van ComBat en Orius, respectievelijk een reclamebureau en een marktonderzoeksbureau gericht op kinderen, jongeren en jonge volwassenen.

¹ Dit onderzoek werd uitgevoerd door Interview NSS in opdracht van VNU Tijdschriften en stond onder leiding van Paul Sikkema.

opleveren, als kinderen (inmiddels volwassen) zelf voor overvolle schappen in de supermarkt staan.

Participatie

Een tweede reden waarom kinderen belangrijk worden gevonden, is het feit dat zij een belangrijke stem hebben in datgene wat door huishoudens wordt gedaan. De invloed van kinderen in huishoudens wordt al sinds het midden van de jaren tachtig gemeten. De onderstaande gegevens zijn afkomstig uit het tweejaarlijkse onderzoek *Jongeren*. De percentages geven aan bij hoeveel procent van de kinderen van 6-11 jaar de stem zwaar meeweegt of zelfs beslissend is bij de beslissing over een bepaald onderwerp.

Aankoop van:	
Eigen kleren	77%
Broodbeleg	77%
Snoepgoed	53%
Frisdrank	42%
Snacks en zoutjes	41%
Invulling van je eigen verjaardag	92%
Abonnement op een tijdschrift	61%
Wat er op tv aanstaat	58%
Wat er 's avonds gegeten wordt	35%
Welke pc wordt aangeschaft (bij 12-14 jaar: 40%)	10%
Welke auto wordt aangeschaft (bij 12-14 jaar: 21%)	4%

Bron: Qrius; *Jongeren*, 2003.

In zijn algemeenheid geldt dat ouders proberen te voorkomen dat ze producten aanschaffen die bij de kinderen tot weerstand leiden. In dit opzicht hebben kinderen vaak bewust of onbewust een soort veto-recht. Ouders hebben sowieso de neiging om het kinderen naar de zin te maken, en mede daardoor verlopen veel beslissingen in huishoudens waar kinderen bij betrokken zijn betrekkelijk harmonieus. Het begrip 'zeurterreur' is inmiddels op het gebied van marketing achterhaald; er zijn nauwelijks meer bedrijven die het zeuren om producten door kinderen activeren, al is het alleen al omdat bedrijven daarmee vaak een slecht imago krijgen bij ouders.

Kinderen als vernieuwers en agendasetters

Een derde reden waarom bedrijven interesse hebben voor kinderen (en die dicht tegen de voorgaande reden aanligt) is dat kinderen relatief snel innovaties oppakken en verder verspreiden, ook onder volwassenen. Veel vernieuwingen komen uit de hoek van de speelgoedindustrie, de entertainmentindustrie en de computerindustrie. Steeds meer speelgoed wordt niet alleen door kinderen gekocht, maar ook door volwassenen die 'het kind in zichzelf' ontdekken. Denk aan Hello Kitty. Ook een fenomeen als Spongebob is begonnen op de kindermarkt.

Inmiddels zijn er ook organisaties die kinderen gebruiken om discussies in huishoudens aan te zwengelen waar ouders zelf niet zonder meer voor open staan. Zo is er bijvoorbeeld geprobeerd om via kinderen een discussie te laten starten over het besparen van energie. Vooral nog lijkt het er niet op dat deze vorm van marketing op erg veel waardering van ouders kan rekenen. Commerciële beïnvloeding wordt meestal niet als problematisch gezien, maar het 'manipuleren' van maatschappelijke denkbeelden van kinderen wordt met grote argwaan bekeken.

Toenemende inkomsten

De interesse van bedrijven voor kinderen kan op de vierde plaats worden toegeschreven aan het ontstaan van een echte kindermarkt: kinderen hebben meer geld te besteden dan voorheen, ouders spenderen meer aan kinderen en met name kinderen uit de hoogste klassen van het primair onderwijs beginnen steeds meer op jongeren te lijken. Vooral tussen 1999 en 2001 zijn de eigen inkomsten van kinderen van 6-11 jaar vrij sterk gestegen. Het ging economisch goed met Nederland. Kinderen kregen meer zakgeld en deden meer klusjes: bijvoorbeeld in opdracht van een broertje van 13, dat een folderwijk had maar het feitelijke werk overliet aan een jonger broertje van 11 jaar (wie controleert dat immers). In totaal hadden kinderen in 2001 ongeveer 332 miljoen euro te besteden. In 2003 is dit gedaald naar 223 miljoen euro. Die daling was volledig toe te schrijven aan het afnemen van de 'extra inkomsten' van kinderen: geld voor hun verjaardag, tussendoortjes en dergelijke. Blijkbaar zijn ouders onder invloed van de recessie veel terughoudender geworden in het geven van geld aan kinderen.

Kinderen geven hun geld aan de volgende dingen uit (het gaat om gemiddelde bedragen per maand):

- Games:	€ 3,80;
- Speelgoed:	€ 2,70;
- Snoep/snacks:	€ 2,10;
- Kadootjes:	€ 1,70;
- Muziek:	€ 1,50

Bron: Qrius; *Jongeren*, 2003.

Dit zijn natuurlijk bescheiden bedragen. Dat roept de vraag op of deze bestedingen voor bedrijven eigenlijk wel interessant zijn. Het antwoord op deze vraag is: niet als je alleen naar 'eigen' inkomsten van kinderen kijkt, wel als je naar de totale bestedingen van ouders en grootouders aan kinderen kijkt. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van de bezittingen van kinderen:

- Eigen tv	35%
- Eigen spelcomputer	56%
- Eigen soundmachine	69%
- Eigen cd's	82%
- Skeelers	52%

Bron: Qrius; *Jongeren* 2003.

Tweens

Momenteel neemt de penetratie van mobiele telefoons en MP3-spelers bij kinderen vrij sterk toe. We zien ook dat bepaalde markten zich onder kinderen sterk ontwikkelen. Een voorbeeld is de cosmetica-markt; van de jongens van 6-11 jaar gebruikt 62% dagelijks gel, van de meisjes gebruikt 45% conditioner.

Daarmee komen we bij een andere ontwikkeling, die zich aftekent in de hoogste klassen van de lagere school. Kinderen van 10, 11, 12 jaar beginnen steeds meer op jongeren te lijken. In hun uiterlijk, in hun voorkeuren, in hun gedrag. In de VS en de UK staat deze ontwikkeling bekend onder de naam KGOY: 'kids growing older younger'. Er wordt ook gesproken over het ontstaan van 'Tweens': een groep die zich tussen kinderen en jongeren bevindt, waarmee globaal de leeftijdsgroep van 10-15 jaar wordt bedoeld. Te jong om uit te gaan, te oud om met speelgoed te spelen.

Het is lastig om precies te verklaren waarom deze leeftijdsgroep zo sterk verandert. Voeding lijkt een belangrijke rol te spelen; door betere voeding is bijvoorbeeld de leeftijd waarop meisjes voor het eerst menstrueren in de afgelopen dertig jaar steeds in ieder decennium met één jaar naar voren geschoven. Hierdoor zijn kinderen in de hoogste klassen van de basisschool fysiek volwassener geworden. Deskundigen verwachten overigens niet dat deze ontwikkeling zich verder naar beneden doorzet.

Ook het aanbod aan informatie en entertainment speelt een grote rol. Dit aanbod wordt steeds groter en verandert ook van karakter. Er zijn steeds meer media die zich specifiek op kinderen richten. Jongere kinderen krijgen steeds meer 'content' voorgelegd met een kinderlijke inhoud, maar met een aan de jongerenmarkt ontleende vorm. Denk aan grootschalige events als 'Het Feest van Sinterklaas' van Jetix en aan de popgroep K3 van Studio 100.

Bij oudere kinderen gaat dit nog verder; zij worden intensief blootgesteld aan rolpatronen die direct van jongeren zijn afgeleid.

Voorbeelden daarvan zijn: de kindersop 'Zoop' op Nickelodeon; de popgroep Chipz! op Jetix; en de Kids Top 20 op Jetix. Juist voor 'tweens' ontwikkelen bedrijven steeds meer producten en diensten, variërend van speciale kledinglijnen tot betaalrekeningen en mobiele telefoons.

Al met al vormen kinderen in Nederland een welvarende doelgroep, die om diverse redenen interessant is voor bedrijven. Het is ook overwegend een tevreden en gelukkige doelgroep. Met 10% tot 15% van de kinderen gaat het minder goed. Dat zijn veel kinderen, en het is helaas zo dat hun aantal in de afgelopen decennia min of meer stabiel is gebleven.

Hoe benaderen bedrijven de kindermarkt?

Het is duidelijk dat bedrijven interesse hebben in de doelgroep 'kinderen', maar in de praktijk blijkt dat het niet eenvoudig is om succesvolle activiteiten richting kinderen te ontplooiën. De Amerikaanse hoogleraar James McNeal schrijft hierover het volgende (McNeal, 1992): 'Most new products for children fail – from 90 to 99 percent of them. In fact, failure is so common that some firms appear to expect it, accept it, and operate on the assumption that the more new products they produce, the more likely they will get a hit'. Vergelijkbare cijfers

over de Nederlandse markt ontbreken, maar ook hier is te zien dat veel producten komen en verdwijnen en een aantal basisfouten wordt steeds opnieuw gemaakt.

Volgens McNeal is het centrale probleem dat producten worden gemaakt die niet aansluiten bij de behoeften van kinderen en hun ouders. Om die reden wordt tegenwoordig ook onder kinderen markt-onderzoek uitgevoerd. Daarbij wordt onderscheid gemaakt naar leeftijd, tussen jongens en meisjes en tussen kinderen met lageropgeleide en hogeropgeleide ouders. Segmentatie op basis van etniciteit komt relatief weinig voor.

Tot een aantal jaren terug spraken de meeste bedrijven tot ouders, en niet tot kinderen. Dat is radicaal veranderd; tegenwoordig vormen kinderen zelf de primaire doelgroep en vormen ouders een secundaire doelgroep. Belangrijk, maar minder belangrijk dan de kinderen zelf. Kinderen worden door bedrijven op een serieuze en min of meer gelijkwaardige wijze aangesproken. Het perspectief van kinderen staat centraal. Bedrijven begrijpen wat dit betreft heel goed dat kinderen groot worden in participatiehuishoudens, waarin hun stem vaak meelt. Datzelfde gevoel willen bedrijven ook aan kinderen geven.

Kinderen spelen in toenemende mate samen met hun ouders, grootouders, broers en zussen een rol in marketingcampagnes. Hiermee spelen bedrijven in op de behoefte van gezinnen en families aan 'quality time'. Kinderen zullen die woorden natuurlijk nooit in de mond nemen, maar ook zij vinden het leuk als ouders en/of grootouders tijd vrijmaken om iets met hun (klein)kinderen te gaan doen.

Bedrijven adopteren steeds meer symbolen die door de entertainmentindustrie worden voortgebracht. Zo zijn er steeds meer producten met een *character* erop: Muis, Bob de Bouwer, Dora, Spongebob, Totally Spies, Winx enzovoort. Voor kinderen vormt een dergelijk *character* een teken dat het een product is dat voor een bepaalde groep kinderen bedoeld is, met een goede kwaliteit.

Maatschappelijke verantwoordelijkheid

Een betrekkelijk nieuwe ontwikkeling, althans in Nederland, is dat bedrijven die zich op kinderen richten in de afgelopen jaren steeds nadrukkelijker worden aangesproken op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. In Amerika en Engeland is deze ontwikkeling al langer aan de gang. De discussie over maatschappelijk verantwoord

ondernemen wordt met name gevoerd door de overheid en door consumentenorganisaties. Het is op dit moment geen onderwerp dat leeft bij het grote publiek.

De belangrijkste bron van zorg is dat steeds meer kinderen te dik worden. Dit wordt niet primair veroorzaakt doordat kinderen steeds meer eten, maar doordat kinderen steeds minder bewegen. Ze besteden steeds meer tijd aan passieve activiteiten zoals tv-kijken en 'computeren' en steeds minder aan buiten spelen. Op dit moment is ongeveer 15% van de kinderen in Nederland te dik. De verwachting is dat dit over enkele jaren 20% zal zijn en dat dit percentage nog verder zal stijgen, met alle gevolgen voor bijvoorbeeld de gezondheidszorg van dien. In Amerika worden zelfs percentages van boven de 50% verwacht.

De overheid verlangt van de levensmiddelenindustrie onder meer dat er gezondere producten worden ontwikkeld en dat relatief ongezonde producten in kleinere hoeveelheden worden aangeboden. De Consumentenbond is voorstander van een reclameverbod voor ongezonde producten.

Het is zeer belangrijk dat bedrijven op dit gebied hun verantwoordelijkheid nemen. Sommige bedrijven pakken de handschoen actief op en ontwikkelen ook een visie op het verantwoord omgaan met kinderen. De meeste bedrijven zijn echter nog afwachtend en voeren vooral optische verbeteringen door.

Bedrijven kunnen de problemen echter niet alleen oplossen. We hebben hier te maken met een complex probleem, waarin bijvoorbeeld ook de ouders van de kinderen en de overheid een belangrijke rol spelen. Van de volwassenen in Nederland is 44% te dik; het leefgedrag van volwassenen heeft grote invloed op het leefgedrag van kinderen. De overheid, op haar beurt, heeft het in de afgelopen decennia voor kinderen niet gemakkelijker gemaakt om te bewegen. In veel grote steden worden sportvelden in het kader van 'verdichting' bijvoorbeeld bebouwd, waardoor steeds minder sportfaciliteiten op loop- of fietsafstand van kinderen liggen.

De aandacht voor de maatschappelijke rol van bedrijven gaat verder dan alleen obesitas. Zo is er ook kritiek op productiemethoden (bijvoorbeeld op het gebied van speelgoed, schoenen, fastfood) en op reclame, gericht op kinderen. Omdat kinderen een kwetsbare doelgroep vormen, moet je je als bedrijf op deze markt van je beste kant laten zien, is de redenering. Sommigen vinden zelfs dat bedrijven zich helemaal niet op kinderen zouden moeten richten, maar dat is niet erg realistisch.

Slot: kinderen een stem geven

Bedrijven hebben uit de discussie over maatschappelijk verantwoord ondernemen onder meer de conclusie getrokken dat ze beter moeten luisteren naar kinderen en hun ouders. Het is dan ook zo dat steeds meer bedrijven kinderen een stem geven bij het ontwikkelen van producten, diensten en campagnes.

Het is overigens interessant dat deze werkwijze door de 'No logo'-beweging in Amerika wordt afgewezen, omdat kinderen op deze manier worden opgezogen in het commerciële proces en hun eigenheid verliezen. Wat de één ziet als 'inspraak', ziet de ander blijkbaar als een nog verder gaande vorm van vercommercialisering.

Hoe we er ook naar kijken, kinderen hebben vaak goede en frisse ideeën waar bedrijven veel aan kunnen hebben. Ik wil afsluiten met een aantal suggesties van kinderen voor het aanpakken van het obesitas-probleem onder kinderen. Ze zijn afkomstig uit een onderzoek onder kinderen die deelnemen aan het panel 'Switch On' van MTV Networks en Qrius, gehouden in 2004. Een aantal suggesties:

- 'Ouders moeten gezonder leren koken!'
- 'Bedrijven moeten minder snoep maken in fabrieken!'
- 'Kinderen moeten naar huizen worden gestuurd waar ze kunnen afsterken.'
- 'Er moeten meer sportplekken komen waar je naartoe kunt zonder je ouders.'
- 'Er moeten pauzes op school zijn waarin je naar buiten moet!'
- 'Zet een hometrainer voor de tv tijdens GTST.'
- 'Neem een hond!'

Literatuur

McNeal, J.U.
Kids as customers
New York, 1992

Het kind als communicatieve partner

*C. van Nijnatten**

Algemeen wordt verondersteld dat kinderen tegenwoordig meer inspraak hebben dan hun leeftijdgenoten van een en twee generaties terug. De stem van kinderen is duidelijk hoorbaar in gezinnen; zij bepalen mede het consumptiepatroon van het gezin. Al accepteren jongeren meestal het gezag van hun ouders bij morele en conventionele kwesties, zij hebben meer zeggenschap verworven over allerlei persoonlijke aangelegenheden (Smetana, 1994). Ook de grote aandacht voor de rechten van het kind wordt wel als teken opgevat voor de sterkere sociale positie van minderjarigen, al zou dat ook kunnen wijzen op een poging de zwakke sociale positie van kinderen te compenseren in deze op autonome individuen gerichte samenleving. De luidere stem van kinderen lijkt in dat opzicht minder een teken van emancipatie en eerder een poging om – in de woorden van Micha de Winter – met grote mondigheid de aandacht te trekken en sociale deelname af te dwingen.

Kinderen leren sociale verantwoordelijkheid te dragen als zij ook als sociaal verantwoordelijken tegemoet worden getreden. Dat betekent niet dat zij vrij worden gelaten, maar dat met hen wordt gepraat en dat wat zij te zeggen hebben ertoe doet. Sociale verantwoordelijkheid gaat over samenwerking en co-constructie in een interactie tussen volwassenen en minderjarigen. In gesprekken worden betekenissen uitgewisseld en leert het kind een positie in te nemen ten opzichte van anderen. Dat gebeurt al vanaf het allereerste begin van het leven als in de communicatie met anderen de werkelijkheid wordt georganiseerd.

Het is opvallend dat de communicatie tussen volwassenen en kinderen vaak stroef verloopt bij voor het kind problematische aangelegenheden. Ouders en hulpverleners blijken het moeilijk te vinden (jonge)

* De auteur is werkzaam bij Algemene Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht en het Academisch Centrum Sociale Wetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen.

kinderen informatie te geven over problematische gebeurtenissen en hun mening daarover te vragen. Ouders stellen de mededeling over de op handen zijnde echtscheiding liever uit en medewerkers van het AMK vinden het vaak lastig met kinderen te spreken over het vermoeden van geweld. Onlangs deden wij een onderzoek naar het beleid van de Raad voor de Kinderbescherming in zaken waar de ene ouder door de andere was vermoord (Van Nijnatten en Van Huizen, 2004). In de meeste van de zaken bleken de kinderen niet op de hoogte zijn gesteld van de feitelijke toedracht van de gebeurtenissen vanuit het idee dat het beter was hen te beschermen tegen de harde feiten. De raadsmedewerkers maakten zich vooral zorgen om de psychische toestand van de kinderen en vonden dat zij vooral structuur, continuïteit en zorg nodig hebben. Zelfs als de kinderen de moord hadden gezien of het geschreeuw vanuit een aangrenzende kamer hadden gehoord, werden zij niet of slechts mondjesmaat ingelicht. Het idee is dat kinderen bezwijken onder de last van dergelijke informatie. Hoe dramatischer de toedracht van de gebeurtenissen rondom het kind, hoe moeilijker volwassenen het lijken te vinden de kinderen als volwaardige communicatieve partner tegemoet te treden.

Taal en continuïteit

Al voordat er kinderen worden geboren, praten ouders *over* hun kinderen, als zij zich afvragen of het kind een jongetje of meisje zal worden en of het gezond zal zijn. Ouders praten doorgaans ook al direct en liefdevol *tegen* hun pasgeboren kinderen. Ligt het eenmaal in de wieg, dan beginnen de meeste ouders ook *met* hun kind te praten. Ouders en kinderen praten een eigen taal, die voor omstanders meestal onbegrijpelijk is; ouders vertellen verhalen waarvan we mogen aannemen dat de kinderen de inhoudelijke betekenis daarvan nog niet kunnen vatten. Als vanzelfsprekend treden ouders hun kinderen, vanaf het allereerste moment van hun leven, als communicatieve partners tegemoet (Van Nijnatten, 2005). Ze lijken te veronderstellen dat het kind actief deelneemt aan de interactie en een *reactie* laat zien. Als ouders een dergelijke activiteit bij hun kinderen waarnemen, reageren ze enthousiast en zetten het gesprek met hun kind voort. Die communicatieve ontmoetingen bevorderen de psychische ontwikkeling van kinderen; door te spreken, worden kinderen degenen die ze zijn (Andersen, 1997).

Kleine kinderen hebben nog nauwelijks de talige vermogens om continuïteit in hun leven te construeren. Ze zijn nog aangewezen op hun ouders. Hun stem en hun geur zijn belangrijke sporen die het kind gebruikt om lijnen in hun ervaringen aan te brengen. Dat kinderen zich nog niet kunnen uitdrukken in de woorden van de cultuur waarin zij opgroeien, betekent niet dat zij niet al vanaf het begin actief zijn in de communicatie met anderen en betekenissen hechten aan de loop der gebeurtenissen in hun leven. Het kind speelt al vanaf het eerste moment een actieve rol in de dialogen met anderen (Bruner, 1975). Vanaf het eerste moment is de relatie tussen ouder en kind dialogisch van aard (Berteau, 2004). Kinderen gebruiken echter nog niet de symbolische taal die volwassenen gebruiken om hun gedragingen op elkaar af te stemmen. In de loop van de ontwikkeling kan het kind de symbolische eigenschappen van de taal steeds beter gebruiken bij de opbouw van een constante identiteit en continuïteit in het leven. De ontwikkeling van kinderen wordt in navolging van Bakhtin vaak als een socialisatieproces gezien waarbij kinderen taal en culturele betekenissen leren door de orde van de volwassen wereld over te nemen. Daarbij wordt de cultuur als een min of meer coherente en vaststaande structuur aangemerkt, die kinderen overnemen. In dat beeld zijn kinderen de passieve ontvanger van wat anderen (de ouders) te zeggen hebben en wordt hun actieve inbreng in het ontwikkelingsproces over het hoofd gezien. Kinderen maken zich echter de taal *eigen*. Woorden zijn dragers van betekenissen (emoties, ideeën, plannen) die worden uitgewisseld en steeds opnieuw geïnterpreteerd. Kinderen bekleeden in dat proces een actieve positie. Zij onderhandelen over betekenissen, geven woorden een plaats in hun leven en veranderen daarmee de betekenis ervan (Rogoff, 1995). Dat betekent dat kinderen en volwassenen niet over een taal of een cultuur beschikken die zij van anderen krijgen overgedragen, maar dat zij in onderlinge interacties woorden gebruiken waarmee zij betekenissen ontwikkelen en nieuwe toevoegen (zie Elbers e.a., 1992). In recente ontwikkelingspsychologische en sociologische literatuur is de 'agency' van kinderen (her)ontdekt. Het heeft ertoe bijgedragen dat er anders gedacht wordt over de rationele, emotionele en morele positie van kinderen (Smart, Neale e.a., 2001). Omdat kinderen de taal actief vormen en er nieuwe betekenissen mee maken, is het een belangrijk instrument om greep te krijgen op hun leven. Door gebeurtenissen onder woorden te brengen, nemen kinderen afstand van de directe omgeving. Woorden scheppen afstand

tussen de persoon en zijn omstanders en maken het mogelijk dat de persoon zich tot andere mensen kan *verhouden* (Van Nijnatten, 2004). Al vroeg in de ontwikkeling van de kinderen wordt het enorme belang van dit gebruik van de taal duidelijk, als het kind een onafhankelijke positie ten opzichte van de ouders gaat innemen. Met de taal kan het kind het verlies van de tot dan toe vanzelfsprekende en alomvattende zorg en aanwezigheid van de ouders hanteren. Het kan immers met woorden de afwezige ouders present stellen: 'als de klok zo staat, komen ze me van school halen'. De zelfstandigheid van het kind wordt ondersteund als het die losmaking onder woorden kan brengen. Nog vaker in zijn of haar ontwikkeling zal het kind iets worden ontzegd. Als het daar het woord voor terugkrijgt, leidt dat tot een versterking van de subjectieve positie (Dolto, 1984). De taal is het instrument bij uitstek waarmee het kind het leven meester wordt. De actieve communicatieve positie van kinderen betekent dus niet alleen dat zij een zelfstandige bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de cultuur. Het is voor hen ook een belangrijk hulpmiddel om hun leven te organiseren en te controleren.

Het gebruik van een symbolentaal staat aan de basis van de ontwikkeling van een cultuur, maakt het samenzijn een menselijke samenleving. Het spreken van een taal is de voorwaarde om lid te worden van een samenleving. Als een kind een gebeurtenis niet begrijpt, proberen ouders of anderen het kind de betekenis daarvan uit te leggen. Als het kind die uitleg niet (volledig) begrijpt, krijgt het desondanks de boodschap dat die gebeurtenis door de volwassenen wel wordt begrepen en dat dat onderwerp van gesprek kan en mag zijn. Dat moeilijke gebeurtenissen onder woorden worden gebracht door mensen met wie het kind vertrouwd is, brengt troost en veiligheid, omdat het ongrijpbare tot hanteerbare menselijke proporties wordt teruggebracht. Bovendien wordt in het gesprek over de gebeurtenis de relatie met het kind bevestigd. Als een huisarts een baby toespreekt alvorens hem te onderzoeken, uitlegt dat zijn moeder denkt dat hij ziek is, aankondigt dat hij hem zal gaan onderzoeken, misschien wel een beetje koude handen heeft, maar hem geen pijn wil doen, draait de baby het gezicht naar de dokter toe.

Praten over moeilijke dingen

Deze voorbeelden maken duidelijk dat de taal het kind ondersteunt om greep te krijgen op de gebeurtenissen in zijn of haar leven. Dat is juist nodig op de momenten dat het kind met de grenzen van het leven wordt geconfronteerd. Dat zijn de momenten dat het kind niet krijgt wat het begeert en de momenten waarop de pijnlijke kanten van het leven zich manifesteren in dood, ziekte, geweld, enzovoort. In veel gevallen worden kinderen (al zijn het nog baby's), als vanzelfsprekend, getroost met zoete woorden. Ze hebben behoefte aan de geruststelling dat die gebeurtenissen bij de realiteit horen en dat de pijn die ze voelen hen niet uitsluit van de menselijke gemeenschap. Juist dan is het van groot belang dat kinderen ervaren dat ze met alle vragen kunnen komen en dat ze aangespoord worden hun gevoelens onder woorden te brengen.

Vanuit dezelfde gedachte lijkt het verstandig kinderen voor te bereiden op nare gebeurtenissen (bijvoorbeeld een spuitje) en deze niet tot het laatste moment te verzwijgen. Dan vervliegt immers ook de mogelijkheid het kind te verzekeren dat het kind die pijn wel kan verdragen, dat de ouder erbij is om te troosten en dat het straks allemaal weer voorbij is.

Onlangs dit belang blijkt steeds weer dat ouders het nauwelijks of niet kunnen opbrengen met hun kinderen open over moeilijke zaken, zoals echtscheiding, dood en andere verdrietige zaken te praten. Er zijn legio voorbeelden van ouders die hun kinderen onwetend houden over de ware verblijfplaats van hun vader in de gevangenis (Boswel en Wedge, 2002), hun biologische afkomst (Modell, 2002) of de ins en outs van de echtscheiding (Hetherington, 1989). Het verdient de voorkeur dat ouders deze ingewikkelde kwesties in openheid met hun kinderen bespreken en proberen hun schuldgevoelens onder woorden te brengen. Kinderen merken de gevoelens van zwijgende ouders op en geven er hun eigen interpretatie aan. Die zwijzaamheid is immers veelbetekenend: de ouder kan het verdriet niet verdragen, is bang dat het verkeerd afloopt of onzeker of het kind de informatie wel kan verdragen. Kinderen kunnen een van die onuitgesproken betekenissen als interpretatie kiezen en zich vervolgens zorgen maken om de ouder, de angst overnemen of onzeker worden over zichzelf.

Echtscheiding is lange tijd zo'n moeilijk bespreekbaar onderwerp geweest en is dat voor velen nog steeds. Ouders zijn bang hun kinderen pijn te doen met hun beslissing uit elkaar te gaan en denken dat

verdriet te kunnen bezweren door te zwijgen. Natuurlijk vinden kinderen het verdrietig dat hun ouders uit elkaar gaan en zien zij er tegenop heen en weer te moeten pendelen tussen het ene en het andere gezin. Ze kunnen zich echter om veel meer dingen zorgen maken: kan de ouder de echtscheiding wel aan, mag ik bij de ene ouder nog wel over de andere praten, moet ik partij trekken, enzovoort? Kinderen willen er in zo'n echtscheidingssituatie zeker van kunnen zijn dat zij beschikken over alle relevante informatie die hen betreft. Zij hoeven niet met sussende woorden te worden gerustgesteld dat het allemaal wel goed zal komen omdat de ouder dat zegt, maar hebben behoefte aan informatie over plannen, afspraken, en dergelijke. De grootste geruststelling lijkt te liggen in het feit dat de ouders onder woorden brengen wat de kinderen al vermoedden, dat zij bijvoorbeeld verdrietig zijn om de verloren relatie maar dat zij het heus wel redden; een dergelijke openheid geeft kinderen de vrijheid vragen te stellen en zonder terughoudendheid met de andere ouder te praten (Dolto, 1988).

Deze openheid heeft ook gevolgen voor juridische procedures; er is geen overtuigende reden waarom kinderen geen stem zouden hebben in civiele procedures rondom echtscheiding. De scheiding gaat ook hen aan. Er wordt vaak tegengeworpen dat je kinderen niet in een situatie mag brengen waarin ze zich voor of tegen een van de ouders zouden kunnen opstellen. Die zienswijze onderschat het vermogen van kinderen een eigen morele positie in te nemen en hun vermogen hun belangen onder woorden te brengen. Misschien zeggen kinderen wel dat zij niet willen dat hun ouders uit elkaar gaan of dat zij niet willen verhuizen. Wellicht zijn deze opmerkingen lastig voor de ouders, maar dat is geen reden deze opmerkingen niet te hoeven horen. Onderzoek toont aan dat de meeste kinderen zich gepasseerd voelen als ze niet mogen deelnemen aan het besluitvormingsproces rondom de echtscheiding. Ze vinden dat ze het recht hebben om hun eigen mening over zoiets belangrijks onder woorden te brengen, al beseffen ze goed dat volwassenen meer weten en meer ervaring hebben (Smart, 2001).

Kinderen zijn sensitief voor de gevoelens van hun ouders en merken wanneer hun ouders gevoelens moeilijk onder woorden kunnen brengen; zij zullen begrijpen dat het gevoelens zijn waarover je misschien beter niet kunt praten. Misschien veronderstellen ze wel dat zij zelf de oorzaak zijn van de emotionele moeilijkheden. Als de ouders daarentegen kunnen zeggen, 'schat ik heb verdriet, maar het heeft niet met jou te maken', zie je de opluchting bij kinderen. En meestal ook bij de

ouder. Een open communicatie waarin de opvoeder het kind als een gesprekspartner tegemoet treedt en waarvoor geen essenties behoeven te worden verzwegen, scheidt de beste condities voor vertrouwen en continuïteit.

Het kind als morele 'agent'

Wordt de eigen communicatieve en morele positie van het kind wel voldoende erkend in de professionele (justitiële) dienstverlening? Sinds de jaren zeventig zijn minderjarigen meer voor het voetlicht gekomen. Kinderen ouder dan twaalf jaar hebben betere toegang tot wat over hen geschreven is, hebben het recht gehoord te worden in zaken waarin hun belangen op het spel staan en hebben mogelijkheden afspraken te maken met hulpverleners zonder tussenkomst van ouders. Het heeft echter ook geleid tot een repressiever jeugdstrafrecht zonder dat het positief effect daarvan direct duidelijk is (Van der Laan, 2001). Ook groeit het aantal kinderen dat met een Stop-reactie wordt geconfronteerd. Toch blijft de erkenning van de 'agency' van (jonge) kinderen nog achter bij hun mogelijkheden: ze worden niet gehoord, zijn geen partij in procedures die hen betreffen en worden vaak slecht geïnformeerd over belangrijke zaken die hen aangaan. Waarschijnlijk zullen kinderen er nooit volledig in slagen hele ingrijpende gebeurtenissen een plek in hun leven te geven, maar kunnen volwassenen dat wel? Ook in de hulpverlening aan kinderen en gezinnen zien we dat kinderen relevante informatie wordt onthouden. Dat maakt het moeilijker voor hen die grote gebeurtenissen een plek in hun leven te geven. Bovendien straalt het de boodschap uit dat de hulpverlener ook niet het vertrouwen heeft dat het kind dat zal kunnen. Uit ons onderzoek naar het beleid van de Raad voor de Kinderbescherming in traumatische zaken kwam zelfs naar voren dat niet met kinderen wordt gepraat over wat de kinderen hebben gezien. Kinderen stellen meestal concrete vragen over de loop van de gebeurtenissen; een zo volledig mogelijk antwoord kan kinderen helpen greep te krijgen op de gebeurtenissen. Dat zijn ook weer pogingen moeilijke zaken onder woorden te brengen. Als dat niet goed lukt, kan de hulpverlener daarbij helpen, niet alleen door nog meer informatie te verstrekken maar door het kind aan te sporen vragen te stellen en door bepaalde informatie nog eens – op een concreet niveau – te herhalen. Dus door de actieve positie van het kind in de communicatie

'aan te spreken'. Daarbij is het ook van belang dat het kind maximale controle wordt gegeven over het gesprek; kinderen kunnen meestal goed aangeven wanneer zij over bepaalde zaken willen doorpraten of niet. Niet alles hoeft in één gesprek te worden verteld.

Sinds het baanbrekende boek van Lea Dasberg (1975) zijn we ons weer bewust dat kinderen niet in een apart jeugdland leven. We kunnen hen niet uit de weg gaan als communicatieve partners en moeten hun eigen en actieve positie daarin erkennen. Door kinderen te ontmoeten te treden als partners die zich eigen maken wat er gezegd wordt en nieuwe betekenis toevoegen aan conversaties, leren kinderen regie over hun leven te voeren. Dat betekent dat volwassenen minder controle hebben over wat kinderen met die informatie doen, maar dat is nu juist de ruimte die die kinderen nodig hebben om hun eigen leven te leren leven.

Literatuur

- Andersen, T.**
Miserere nobis; a choir of small and big voices in despair
In: Smith, C. en D. Nylund (red.),
Narrative therapies with children and adolescents, New York, Guilford Press, 1997, p. 162-173
- Boswell, G., P. Wedge**
Imprisoned fathers and their children
London, Jessica Kingsley, 2002
- Bruner, J.**
From communication to language; a psychological perspective
Cognition, 3e jrg., 1975, p. 255-287
- Dasberg, L.**
Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel
Amsterdam, Boom, 1975
- Dolto, F.**
L'image inconsciente du corps
Paris, Du Seuil, 1984
- Dolto, F.**
Quand les parents se séparent
Paris, Aditions du Seuil, 1988
- Elbers, E., R. Maier e.a.**
Internalization and adult-child interaction
Learning and instruction, 2e jrg., 1992, p. 101-118
- Hetherington, E.**
Coping with family transitions; winners, losers, and survivors
Child development, 60e jrg., 1989, p. 1-14
- Laan, P. van der**
Politiële en justitiële interventies bij gewelddadige en ernstig delinquente jongeren
In: Loeber, R., N.W. Slot e.a. (red.), *Ernstige en gewelddadige*

- jeugd-delinquentie; omvang, oorzaken en interventies*, Houten, Bohn, Stafleu & Van Loghum, 2001, p. 319-344
- Modell, J.**
A sealed and secret kinship; the culture of policies and practices in American adoption
New York, Berghahn Books, 2002
- Nijnatten, C. van**
Opvoeding, taal en continuïteit; pleidooi voor een dialogisch maatschappelijk werk
Amsterdam, Boom, 2004
- Nijnatten, C. van**
Op verhaal komen
Nijmegen, Radboud Universiteit Nijmegen, 2005 (inaugurale rede)
- Nijnatten, C. van, R. van Huizen**
Children of uxoricide; the construction of parenthood pathology in cases of family trauma
Journal of social welfare and family law, 26e jrg., 2004, p. 229-244
- Rogoff, B.**
Observing sociocultural activity on three planes; participatory appropriation, guided appropriation, and apprenticeship
In: Wertsch, J., P. del Rio e.a., *Cultural psychology and activity theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995
- Smart, C., B. Neale e.a.**
The changing experience of childhood; families and divorce
Cambridge, Polity Press, 2001
- Smart, C., B. Neale e.a.**
Object van bezorgdheid? Kinderen en echtscheiding
In: Nijnatten, C. van en S. Sevenhuijsen (red.), *Dubbelleven; nieuwe perspectieven voor kinderen na echtscheiding*, Amsterdam, Thela Thesis, 2001, p. 11-29
- Smetana, J.**
Adolescents' and parents' conceptions of parental authority and personal autonomy
Child development, 65e jrg., 1994, p. 1147-1162
- Weijers, I.**
Schuld en schaamte; een pedagogisch perspectief op het jeugdstrafrecht
Houten, Bohn, Stafleu & Van Loghum, 2000

Het kindbeeld in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind

*J.C.M. Willems**

Het denken en spreken in termen van rechten wordt wel aangeduid met het begrip rechtendiscours. Dit begrip roept al snel de gedachte op aan juridisering, en toegepast op kinderen de gedachte aan juridisering van gezinsverhoudingen. Het beeld dringt zich dan op van de mondige – maar verre van volwassen – puber of adolescent die procedures aanspant tegen zijn of haar ouders. Een dergelijk kindbeeld is velen een schrikbeeld. Maar heeft dit schrikbeeld enig verband met het kindbeeld dat besloten ligt in het concept rechten van het kind (het kind als subject van rechten)? Vallen baby's, peuters, kleuters en schoolgaande kinderen soms buiten dat concept? Maar als zij erbinnen vallen – en dat doen zij – welke voorstelling moeten we ons dan maken van de idee van emancipatie, die immers aan het denken in termen van rechten van minder-machtigen verbonden is? Wat betekent dat: de emancipatie van het kind?

In deze bijdrage wil ik proberen het kindbeeld van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind (VRK¹) te duiden en te verduidelijken aan de hand van een indeling van op dat verdrag gestoelde plichten van de staat² in de relatie kind-ouder-overheid: opvoedings- en ouderschaps- plichten in de Trias pedagogica.³ Aldus hoop ik te laten zien dat het kindbeeld van het VRK langs twee potentiële krachtlijnen emancipatoir is: de lijn van de participatie en de burgerschapsvorming van het

* De auteur heeft zijn hoofdfunctie bij de Capaciteitsgroep Internationaal en Europees recht en het Centrum voor de Rechten van de Mens van de Universiteit Maastricht. Daarnaast is hij als bijzonder hoogleraar in de Rechten van het kind verbonden aan de juridische faculteit (Afdeling Privaatrecht, sectie familie- en jeugdrecht) en het Amsterdams Centrum voor Kinderstudies van de Vrije Universiteit.

1 De in rechtspraak en literatuur wel gebezigde afkorting IVRK is een fantasieafkorting (Willems, 2003, p. 7 noot 3).

2 In deze bijdrage wordt het begrip staat gehanteerd voor de verdragspartij (bij het VRK) en het begrip overheid voor het eerstgeroepen orgaan binnen de staat de verdragsverplichtingen (van het VRK) na te leven. Artikel 3 lid 1 VRK ('het belang van het kind staat voorop') richt zich nadrukkelijk ook tot andere staatsorganen (wetgever, rechter, decentrale overheden) en zelfs tot particuliere instanties.

3 Zie voor het begrip Trias pedagogica Willems, 2004b en 2005b.

kind en de lijn van de emancipatie van ouders⁴ – of liever van ouderschap. Emancipatie van ouderschap verhoudt zich tot de emancipatie van het kind zoals de emancipatie van de man zich verhoudt tot de emancipatie van de vrouw: zij kunnen niet los van elkaar worden gedacht. Niettemin zal velen 'emancipatie van ouders' net zo vreemd in de oren klinken als een vorige generatie de aanduiding 'emancipatie van de man'. Om die reden is het wellicht beter te spreken van ouderschapsversterking. Ouderschapsversterking loopt op haar beurt ook weer langs twee potentiële krachtlijnen: die van het duidelijker maken wat de gemeenschap van ouders verwacht ('responsabilisering' van ouders) en die van het duidelijker maken wat ouders van de gemeenschap kunnen verwachten: facilitering van ouderschap voor alle ouders en verdere empowerment van ouders die dat nodig hebben (hierna in één woord '*empowerment*' van ouders).

De hierboven bedoelde krachtlijnen hebben, zo wil ik in deze bijdrage laten zien, in het VRK een juridische grondslag. Daarnaast hebben zij een morele en politieke betekenis. Als mensenrechtenverdrag kan – en hoort – het VRK te werken als een moreel, juridisch en politiek kompas. Dit is conform de dubbele betekenis van mensenrechten, die immers zowel positivistisch c.q. juridisch-technisch (naar de 'letter' van de verdragsnorm en de uitleg daarvan door de rechter) als natuurrechtelijk c.q. beginselgericht en beginselgeleid (naar de 'geest' en de strekking van het verdrag als levend instrument ter bevordering van menselijke waardigheid) kunnen worden benaderd (Willems, 1999, p. 113-120, 635 e.v.; Willems, 2005c, p. 88-89). Inderdaad heeft het VRK in een aantal Westerse staten al tot nieuwe wetgeving en beleid geleid (Veldkamp, 2001). In meer traditioneel ingestelde landen zoals Nederland is er echter nog een lange weg te gaan om de krachtlijnen van het VRK om te zetten in een modern kind- en gezinsbeleid en een modern stelsel van kindbescherming. Vooralsnog is in Nederland een formele conceptie van opvoedingsautonomie dominant: ouders zijn ten aanzien van de opvoeding autonoom totdat de overheid ingrijpt. Dit betekent dat ons denken en ons zorgsysteem ten aanzien van opvoeding en ouderschap – met inbegrip van onderwijs, kinder-

4 In deze bijdrage bedoel ik met ouders alle gezinsopvoeders van kinderen, als onderscheiden van professionele opvoeders. Van der Pas (2005, p. 80) geeft een belangwekkende onderscheidende definitie van ouders ten opzichte van tijdelijke c.q. beroepsmatige opvoeders. Zij omschrijft de ouder als 'een persoon met een besef van onvoorwaardelijk en tijdloos verantwoordelijk-zijn voor een kind. "Onvoorwaardelijk," dus zonder voorwaarden vooraf, en "tijdloos," dus zonder einde, afsluiting, of de mogelijkheid om van kind te veranderen zoals van huis of baan of partner.'

opvang, jeugdgezondheidszorg, jeugdzorg en kindbescherming – uiterst terughoudend en overwegend reactief van aard is,⁵ zonder dat wij lijken te beseffen dat het ook anders kan. Volgens Veldkamp loopt Nederland in dit opzicht sterk achter bij landen die meer bereid zijn in preventieve zin in opvoeding en ouderschap te investeren, en die daar hun wetgeving inmiddels ook meer op hebben afgestemd.⁶ Op een of andere manier heeft in die landen het VRK het denken en de mentaliteit veranderd (Veldkamp, 2001 en 2005a).

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind is op 20 november 1989 unaniem aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, sindsdien universeel ondertekend (dat wil zeggen door 194 staten) en bijna universeel bekrachtigd (door 192 staten). Alleen Somalië en de VS moeten het Verdrag nog ratificeren.⁷ Het Verdrag trad al in 1990, na twintig bekrachtigingen, in werking. Nederland ratificeerde relatief laat, begin 1995. Op 8 maart 1995 is het Verdrag voor ons land in werking getreden. Inmiddels heeft Nederland al twee maal aan het toezichhoudend Comité van het Verdrag in Genève gerapporteerd over de naleving en toepassing van het Verdrag in ons land.⁸ Beide malen ontving de Nederlandse rapportage een zowel positief als kritisch onthaal.⁹

5 Zelfs als er wel bemoeienis met het gezin is, is deze niet zelden schrijnend terughoudend, en dus onprofessioneel en nalatig (vergelijk Inspectie Jeugdzorg, 2005). Dit dient gezien te worden tegen de achtergrond van 'de terughoudende, verantwoordelijkheid-ontwijken-de opstelling van de overheid' (Veldkamp 2005b, p. 8 r.k.), met als gevolg 'het ontbreken van een consequente lijn in de wet en het beleid' (Van Montfoort, 2005, p. 12 r.k.) en een jeugdzorg die 'door de politiek onmogelijk georganiseerd' is (Clarijs, 2005, p. 126 l.k.; vergelijk ook Adams, 2005). En dit alles terwijl twee valkuilen: enerzijds het ingezogen worden in ouderlijke pathologie en anderzijds uit zelfbescherming het lijden van een kind niet zien (vgl. Dijkstra, 2005, p. 15 l.k. en p. 17 r.k.), bijzonder hoge eisen stellen aan de professionaliteit, zowel qua opleiding als werkbegeleiding, van hulpverleners.

6 Veldkamp vergeleek de stelsels van jeugdzorg in Nederland, Vlaanderen, Duitsland, Engeland, Ierland en Nieuw-Zeeland. Hij concludeert: 'Nederland heeft geen gelijke tred gehouden met de ontwikkelingen die zich in de andere vijf landen hebben voorgedaan. Ook de consequenties die deze daar hebben gehad voor de rol en verantwoordelijkheid van de overheid bij de opvoeding en de bescherming van kinderen, zijn aan Nederland voorbij gegaan' (Veldkamp, 2005a, p. 195).

7 Door hun ondertekening zijn ook zij evenwel gebonden aan de essentie (object and purpose) van het VRK (artikel 18 onder a Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht).

8 Zie de artikelen 43-45 VRK.

9 Een en ander is te vinden via www.ohchr.org of www.bayefsky.com. Zie voor nadere analyse van de verdragsbepalingen en van de aanbevelingen (*Concluding Observations*) aan staten en de algemene commentaren (*General Comments*) van het Comité inzake de Rechten van het Kind in Genève, dat toezicht houdt op de naleving van het VRK: Detrick (1999); Hodgkin en Newell (2002), alsmede Willems, 1999, hoofdstuk 10, p. 371-455.

Wat onthult het VRK nu over zijn kindbeeld en welke emancipatoire aanwijzingen bevat het op het punt van participatie en burgerschapsvorming van het kind en responsabilisering en empowerment van ouders? Hieronder ga ik achtereenvolgens in op, ten eerste, het emancipatoir kindbeeld van het Verdrag. Vervolgens onderscheid ik de verdragsplichten van de staat ten aanzien van opvoeding en ouderschap en splits ik deze uit. Alvorens in de conclusie enkele lijnen samen te brengen, sta ik nog apart stil bij de aangekondigde invoering in Nederland van een verbod op slaan en ander opvoedingsgeweld als bijdrage aan de emancipatie van kind en ouders in ons land.

Emancipatoir kindbeeld?

Door het kind, vanaf de wieg – met prenatale consequenties¹⁰ – tot 18 jaar,¹¹ subject van rechten te maken, niet alleen krachtens de titel van het Verdrag maar ook krachtens diverse verdragsbepalingen, geeft het Verdrag de expliciete boodschap dat het kind geen passief object van bescherming is, maar een – zich ontwikkelend – burger. Juist doordat de rechten van het kind waarvan het Verdrag in diverse bepalingen spreekt, veelal zwakke of zwak geformuleerde rechten zijn, bevat het Verdrag tevens de impliciete boodschap dat het kind aanspraak maakt – moreel, juridisch en politiek – op een (waar nodig ook ingrijpende) verbetering van zijn of haar rechtspositie. Beide boodschappen tezamen verwijzen naar emancipatie. Overheid, ouders en het kind zelf blijken daarbij, krachtens diverse verdragsbepalingen, hoofdactoren te zijn. Hun op rechten van het kind en andere mensenrechten gebaseerde onderlinge verhouding in de nationale rechtsstaat wordt tot uitdrukking gebracht door het begrip Trias pedagogica. Het kindbeeld van het VRK acht ik in de eerste, althans meest in het oog springende plaats emancipatoir met betrekking tot de – toemende – zelfbepaling van het kind: zijn of haar rol, taken en verantwoordelijkheden binnen en buiten het gezin, en daarmee de bijdrage aan het eigen welzijn en de eigen persoonswording. Anders gezegd: rechten van het kind impliceren plichten van de staat met betrekking

¹⁰ De prenatale bescherming genoemd in de negende preambulaire overweging van het VRK laat nationale regeling van abortus onverlet en strekt zich derhalve uit tot andere rechten dan het recht op leven (Willems, 1999, p. 1010 noot 3; vergelijk ook p. 115-116 noot 53, p. 186 noot 76, p. 375 noot 12, p. 391-392 noot 57, alsmede p. 726-727 noot 216).

¹¹ Zie artikel 1 VRK.

tot participatie en democratische burgerschapsvorming van het kind (vergelijk over dat laatste: De Winter, 2004 en 2005).

Participatie, waaronder het op enigerlei wijze gehoord worden in procedures die het kind aangaan (zoals bij kinderbeschermingsmaatregelen, echtscheiding en omgang), is één van de vier hoekstenen van het Verdrag (de zogenoemde *General Principles*; Hodgkin en Newell, 2002, p. 676-677).¹² Tweede hoeksteen is dat de verdragsrechten voor alle kinderen binnen de rechtsmacht van de staat gelden, zonder discriminatie van welke aard ook.¹³ De beide overige hoekstenen zien op het welzijn en de gezonde ontwikkeling van het kind ('leven, overleven en ontwikkeling' en 'het belang van het kind').¹⁴ Democratische burgerschapsvorming is tezamen met of als onderdeel van de persoonsontwikkeling (c.q. persoonswording) van het kind te zien als de samenvatting van de pedagogische onderwijsdoelen van het Verdrag.¹⁵ Hieruit blijkt al dat het kindbeeld van het VRK wars is van overbescherming en betutteling ('het kind als kasplantje'), maar ook van overcontrole en kneding of knechting ('het kind als object van disciplineren'), zo beide al niet ten principale haaks staan op de hele notie van het kind als subject van rechten, dat grondslag en uitgangspunt is van het Verdrag.

Het kindbeeld van het VRK is tevens emancipatoir, en dit op een fundamenteel en mijns inziens doorslaggevend niveau, ten aanzien van ouderschap, in het bijzonder aanstaand en pril ouderschap. Anders gezegd: rechten van het kind impliceren plichten van de staat tot responsabilisering en empowerment van (aanstaande en prille) ouders. Ter adstructie van het hier gestelde geef ik in deze bijdrage een indeling van de plichten van de staat ten aanzien van opvoeding en ouderschap op basis – dat wil zeggen op de rechtsgrondslag – van het VRK. Participatie en burgerschapsvorming betreft één van de twee plichten van de staat ten aanzien van opvoeding. Wegens hun onderlinge samenhang, alsook de samenhang met ouderschapsplichten, benoem ik beide statelijke 'opvoedingsplichten.' Daarna volgen de beide 'ouderschapsplichten' van de staat, of liever de dubbele ouderschapsplicht tot responsabilisering en empowerment.

¹² Zie artikel 12 VRK.

¹³ Zie artikel 2 VRK.

¹⁴ Zie respectievelijk artikel 6 en artikel 3 VRK.

¹⁵ Zie artikel 29 VRK alsook het eerste General Comment van het Comité inzake de Rechten van het Kind, dat over dit artikel gaat (Hodgkin en Newell, 2002, p. 434-437).

Opvoedingsplichten van de staat

Voor een gezonde ontwikkeling van het kind acht het VRK in het bijzonder deze drie zaken van belang (Willems, 2005a, p. 97):

- eerbiediging en bescherming van de lichamelijke en geestelijke integriteit van het kind;¹⁶
- geborgenheid, leiding en begeleiding van volwassenen, bij voorkeur de eigen ouders;¹⁷ en
- adequate gemeenschapszorg voor een optimale ontwikkeling van de persoonlijkheid van het kind en zijn of haar uitgroei naar verantwoordelijk democratisch burgerschap.¹⁸

Bijeen genomen zouden we deze drie kunnen aanduiden als het recht van het kind op een gezonde opvoeding in en buiten het gezin (onderwijs en derde milieu).

Hiertegenover staan de volgende twee opvoedingsplichten van de staat c.q. (in het bijzonder) de overheid:

- de preventie-, interventie- en reparatieplicht van de overheid ter zake van kinderbeschadiging c.q. kindermishandeling; en
- de schoolcurriculum- en de jeugdparticipatieplicht van de overheid.

De preventie-, interventie- en reparatieplicht van de overheid: een sluitend stelsel (met de Raad en de rechter als sluitstuk)

Het recht van het kind op een gezonde opvoeding heeft als bodem en eerste trap diens vrijwaring van kindermishandeling¹⁹ en andere

¹⁶ Artikel 16 en artikel 19 VRK.

¹⁷ Zesde preambulaire overweging juncto artikel 3 lid 2 en artikel 5 VRK.

¹⁸ Zevende preambulaire overweging juncto artikel 29 (zie ook het Algemeen Commentaar, het eerste, van het Comité inzake de Rechten van het Kind over dit artikel: Hodgkin en Newell, 2002, p. 434-437), mede in verband met (onder meer) de artikelen 2, 3, 6, 12, 17, 18, 24, 27, 28, 31 en 32 VRK.

¹⁹ Voor een in het Nederlands vertaalde Amerikaanse classificatie van kindermishandeling zie Willems 1999, p. 1038-1062. Recent Amerikaans onderzoek (Theodore, Chang e.a., 2005) laat zien dat de omvang van fysieke kindermishandeling niet zo'n vier keer (de top-van-de-ijsberg-gedachte) maar wel veertig keer zo groot moet worden geschat als het gemelde aantal gevallen, en seksuele kindermishandeling vijftien keer. Eén van de onderzoekers concludeert dat het kinderbeschermingsapparaat domweg niet met een factor vijftien tot veertig kan worden uitgebreid: we moeten investeren in preventie (Des Runyan, e-mail 14 maart 2005 aan de lijst Child Maltreatment Researchers). Niet alleen de persoonlijke en relationele maar ook de maatschappelijke en economische kosten van kindermishandeling zijn enorm (Meerding, 2005). Kindermishandeling, thuisgeweld,

vormen van vermijdbare kinder(ziel)beschadiging, als tweede trap zorg voor op geborgenheid gebaseerde leiding en begeleiding van het kind door (daartoe toegeruste) ouders of vervangende opvoeders, en als derde en hoogste trap zorg voor de uitgroei van het kind naar verantwoordelijk democratisch burgerschap, met inbegrip van – om de cirkel rond te maken – de voorbereiding op verantwoord ouderschap. Ter waarborging en bevordering van deze drie treden dient de overheid zorg te dragen voor 'sociale opvoedingszekerheid' (Willems, 2004b) in de vorm van een sluitend en geïntegreerd stelsel van in het bijzonder opvoedingsvoorlichting (op basis van een 'verbod op slaan'), ouderschapsversterking, jeugdgezondheidszorg en jeugdzorg, met inbegrip van geestelijke gezondheidszorg, pleeg- en adoptiezorg en jeugdbescherming.

Bij dat stelsel gaat het om de koppeling van universele aan selectieve en geïndiceerde vormen van preventie.²⁰ Sluitstuk van dat stelsel is de inschakeling van de Raad van de Kinderbescherming en de rechter, zodat in gevallen waar hulp of een hulpaanbod aan het gezin of het maken van afspraken met ouders niet werkt, hulp of het nakomen van afspraken eventueel door de rechter kan worden opgelegd, of na tussenkomst van de Raad en de rechter buiten het eigen gezin, of zelfs buiten de eigen familie, aan het kind veiligheid, eventueel behandeling en een gezond gezinsleven kunnen worden geboden. (Als dit pleeggezinplaatsing of een andere vorm van duurzame opvoedingsvervanging inhoudt, dient er – vanuit het oogpunt van zorgvuldige toerusting tot ouderschap – voor ouders een vorm van begeleiding te zijn in hun rol van ouders-niet-opvoeders van hun kind.)

Juridische interventie is dus het sluitstuk van – stelselmatige – preventie: preventie dient interventie te voorkomen. Waar interventie toch nodig is, dient zij te leiden tot reparatie, in verdragstermen: tot lichamelijk en geestelijk herstel en sociale herintegratie van het kind.²¹ In verdragsrechtelijke zin omvat dit stelsel dus het recht van het kind op preventie,²² op (juridische) interventie²³ en op reparatie.²⁴

straatgeweld, geestelijke en emotionele armoede, vervreemding en verveling, vele scheidingen en vele buitenechtelijke kinderen en het leven van uitkeringen, inbraken en andere criminaliteit kenmerken in verhardende mate de Westerse onderklasse, en maken deze zelfs tot een kaste, zoals beklemmend wordt beschreven door Dalrymple (2004).

20 De verdragsgrondslag daarvan wordt in het bijzonder gevormd door de vijfde en negende preambulaire overwegingen juncto de artikelen 18 lid 2, 19 lid 2, 24 lid 2 onder e en f, 24 lid 3 en 27 lid 3 VRK.

21 Artikel 39 VRK.

22 Zie de hierboven in noot 20 genoemde bepalingen.

23 Artikel 19 lid 2 VRK.

24 Artikel 39 VRK.

De schoolcurriculum- en de jeugdparticipatieplicht van de overheid

Het recht van het kind op een gezonde opvoeding heeft als optimum diens uitgroei naar verantwoordelijk democratisch burgerschap. De school hoort daarin een belangrijke rol te spelen. Dit betekent dat de overheid verplichtingen heeft ten aanzien van het schoolcurriculum die verder gaan dan het scheppen van randvoorwaarden en het houden van (marginaal) toezicht. De overheid heeft hier plichten ten aanzien van de zorg voor en effectief toezicht op zowel de kwaliteit van de onderwijsgegenden als de kwaliteit én de inhoud (dat wil zeggen het democratisch en mensenrechtelijk gehalte) van het curriculum. Binnen het bestek van deze bijdrage zal ik daarover niet uitweiden.

Ouderschapsplichten van de staat

Met betrekking tot ouderschap kunnen de verplichtingen van de staat worden gezien van een responsabiliserings- en van een empowerment-kant. De responsabiliseringsplicht van de staat betreft het in de nationale wetgeving omschrijven en nader invullen van ouderlijke plichten. Het gaat hierbij dus om 'verplichtingsplichten' van de staat. Bij de empowerment-plicht van de staat gaat het om 'versterkingsplichten': het in nationale wetgeving en beleid verankeren van collectieve en individuele ouderschapsversterking. Collectieve ouderschapsversterking ziet op universele preventie (als vertrekpunt voor meer gerichte zorg): op draagkrachtvergroten- en draaglastverlichtende (basis)voorzieningen voor – en participatie daarbij van – in principe alle ouders. Daarbij kan men denken aan een preconceptioneel en prenataal aanbod van psycho-educatie met betrekking tot relaties, emoties, zorg en opvoeding (zoveel mogelijk gerelateerd aan de eigen opvoedingsgeschiedenis van toekomstige ouders), aan allerlei pre-, peri- en postnatale oudercursussen,²⁵ aan betaald ouderschapsverlof, gecombineerd met vader- en moederbuurtgroepen, aan gratis opvoedadviezen, aan gratis kinderopvang in combinatie met oudercursussen en eventueel opvoedingsondersteuning, aan opvoedgeld, kortingen, subsidies, fiscale regelingen en zo meer.

²⁵ Zie voor een goede beschrijving van wat er aan cursussen bestaat en – vooral – wat nog zou moeten gebeuren, Prinsen en Ridderhof-Bom (2005).

De genoemde voorbeelden geven al aan dat deze universele c.q. collectieve voorzieningen soms overgaan in meer selectieve en geïndiceerde, respectievelijk tweede- en derdelijnsvoorzieningen.²⁶ Er is dus, als het goed is, een geleidelijke overgang, een glijdende schaal, van collectieve naar individuele ouderschapsversterking, naar 'empowerment'²⁷ in engere zin. Deze laatste, individuele ouderschapsversterking, ziet op het verbeteren van de balans van ouderlijke draagkracht en draaglast²⁸ door op individuele c.q. gezinsmaat lasten te verlichten en ondersteuning of hulp te bieden. Deze ondersteuning of hulp dient gericht te zijn zowel op de gezonde ontwikkeling van baby en peuter (in het bijzonder de veilige hechting van kind en ouder en de verdere gezonde sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind) als op de verwerking van mogelijk oud zeer²⁹ bij de ouder. Ruimer geformuleerd gaat het om de bevordering van de geestelijke gezondheid van de ouder, en daarmee het vergroten van de intrapsychische ruimte van de ouder voor zijn of haar kind (Baartman, 2005, p. 25-27).

Responsabilisering van ouders: verplichtingsplichten van de staat

De opvoedplicht van ouders is in Nederland door de wetgever opgelegd als plicht en recht onder de benaming ouderlijk gezag. De desbetreffende wetsbepaling (boek 1, artikel 247 lid 1 Burgerlijk Wetboek)

26 De eerste lijn betreft vooral landelijke (universele) regelingen, de tweede lijn ziet vooral op (selectieve) voorzieningen in de buurt, de derde lijn op (geïndiceerde) jeugdzorg, geestelijke gezondheidszorg en zo meer. In de zogenoemde RAAK-regio's (zie www.raak.org en/of www.samenopvoeden.nl) wordt de idee van de koppeling van universele aan selectieve en geïndiceerde preventie, waarbij primaire, secundaire en tertiaire preventie vloeiend in elkaar overgaan, thans, zij het op basis van een minder ambitieuze uitwerking dan in deze bijdrage geschetst, in de praktijk toegepast en getoetst (voor een tussenverslag zie Hermanns en Ter Meulen, 2005).

27 Baartman (2004, p. 137) omschrijft deze als hulp gericht 'op het mobiliseren van bestaande hulpbronnen in de eigen omgeving van ouders en op het versterken en het uitbouwen van de eigen kwaliteiten, de eigen kracht, de eigen expertise, de eigen competentie van ouders.'

28 Het gaat daarbij 'om een samenspel van factoren': '[n]aarmate meer risicofactoren (verminderde draagkracht en/of vergrote draaglast) aanwezig zijn, zullen er ook meer beschermende factoren (vermindering van draaglast of verhoging van draagkracht) aanwezig moeten zijn (...)' (De Vries e.a., 2005, p. 60).

29 'Ouders met een moeilijke jeugd hebben vaak veel meer moeite met de opvoeding dan ouders uit een "warm nest." Ze hebben ook meer ondersteuning nodig' (De Vries e.a., 2005, p. 58 i.f.). Uiteraard geldt dit alleen voor zover die ouders hun jeugd niet of onvoldoende hebben verwerkt c.q. hebben kunnen verwerken. Steun en hulp bij verwerking van oud zeer zal dus onderdeel van opvoedingsondersteuning moeten zijn.

luit aldus: 'Het ouderlijk gezag omvat de plicht en het recht van de ouder zijn minderjarig kind te verzorgen en op te voeden.' De inhoud van die plicht volgt in het tweede lid van die bepaling, waarmee tevens als het ware een wettelijke definitie van 'het belang van het kind'³⁰ wordt gegeven: 'Onder verzorging en opvoeding worden mede verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van het kind en het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid.'

Op grond van het VRK heeft de overheid de plicht de opvoedplicht van ouders aan te scherpen (en tegelijk ouders bij hun plichten te ondersteunen) tot in elk geval (1) een gedeelde plicht van beide ouders,³¹ waarbij (2) ouders zich als eersten verantwoordelijk weten voor de opvoeding en de ontwikkeling van het kind³² en (3) het belang van het kind de eerste ouderlijke zorg is;³³ (4) het bieden van (op veiligheid en geborgenheid gebaseerde) leiding en begeleiding aan het kind,³⁴ waarbij (5) ouders rekening moeten houden met de ontwikkelingsfase c.q. de mate van ontwikkeling van het kind;³⁵ (6) het zorgen voor een levensstandaard die toereikend is voor de algehele (lichamelijke-emotionele-sociale-morele-intellectuele) ontwikkeling van het kind;³⁶ en (7) het hanteren van niet-gewelddadige of anderszins vernederende c.q. respectloze disciplineringsmethoden of straffen.³⁷

Nederland is thans doende te voldoen aan de laatstgenoemde verplichtingsplicht: het opnemen in het Burgerlijk Wetboek van een verbod op slaan (de zogenoemde pedagogische tik) en ander opvoedingsgeweld: vernederen en andere vormen van geestelijk geweld (Doek, 2005, p. 207-209). Geen geweld (en geen nalatigheid) is uiteraard de bodem van elke zorgplicht.

30 Verschillende takken van wetenschap (zoals neurobiologie, neuropsychologie, ontwikkelingspsychologie, ontwikkelingspsychopathologie, pedagogiek, ouderschapsonderzoek, jeugd- en gezinsonderzoek, vrouwenstudies, migrantenstudies enzovoorts) dienen invulling te geven aan het beginsel van het belang van het kind, zodat dat beginsel van 'toverformule' (Goldstein e.a.; vermeld in Willems, 1999, p. 311 noot 55; zie ook p. 280 noot 71, p. 294-323 en p. 369-370) kan worden verheven tot steeds beter weten wat nodig is voor een kind en wat werkt voor zijn of haar gezin en in zijn of haar samenleving en cultuur.

31 Artikel 18 lid 1, eerste volzin VRK.

32 Artikel 18 lid 1, tweede volzin VRK.

33 Artikel 18 lid 1, derde volzin VRK.

34 Zesde preambulaire overweging juncto artikel 5 VRK.

35 Artikel 5 VRK.

36 Artikel 27 lid 1 en 2 VRK.

37 Artikel 19 lid 1, mede in verband met artikel 24 lid 3 VRK (over deze laatste bepaling volgt meer verderop in deze subparagraaf).

De ouderlijke plichten onder (1) en (6) kunnen tezamen genomen gezien worden als een soort werk- en zorgcombinatieplicht van ouders (uiteraard te faciliteren door de overheid).

Tot de opvoedplicht van ouders behoort, logischerwijs, ook (8) de plicht van aanstaande ouders zich voor te bereiden op hun pedagogische taak (wederom: uiteraard te faciliteren door de overheid).³⁸

De verdragsgrondslag voor de plicht van de staat tot het doorbreken van schadelijke traditionele gezinspatronen en andere schadelijke opvoedingspraktijken is gelegen in wat kan worden aangemerkt als, althans in potentie, de centrale anti-ideologie- c.q. anti-onwetenschappelijkheidsbepaling van het VRK: artikel 24 lid 3.³⁹ Uiteraard horen traditie, cultuur, religie en filosofie bij te dragen (en geen schade te berokkenen) aan de gezonde opvoeding: hun belang en waarde voor de gezonde ontwikkeling van het kind worden in het VRK erkend en onderstreept.⁴⁰

Ongetwijfeld laten zich nog meer, en in elk geval meer specifieke ouderlijke plichten denken, die waarschijnlijk alle bij één of meer van de acht plichten hierboven kunnen worden ondergebracht. Apart vermeld ik nog (9) de uit het recht van het kind op onderwijs⁴¹ voortvloeiende plicht het kind naar school te sturen, in Nederland geregeld in de Leerplichtwet; en (10) de uit het recht van het kind op sport en spel en op deelname aan het culturele leven⁴² voortvloeiende plicht het kind daartoe krachtig aan te moedigen en in de gelegenheid te stellen, een door Nederland nog niet geregelde verplichtingsplicht van de staat.

Empowerment van ouders: versterkingsplichten van de staat

In essentie gaat het bij de statelijke versterkingsplichten om de facilitering door de overheid van de tien hierboven vermelde ouderlijke plichten voor in principe alle ouders, aangevuld met materiële en

38 De verdragsgrondslag voor prenatale (verplichtings- en versterkings)plichten van de staat is gelegen in de negende preambulaire overweging juncto alle relevante verdragsbepalingen behoudens artikel 6 lid 1 (recht op leven; zie noot 10) en meer in het bijzonder in artikel 24 lid 2 onder d VRK.

39 Qua potentieel belang te vergelijken met artikel 5 van het Vrouwenverdrag (Willems, 2004a, p. 206).

40 In de twaalfde preambulaire overweging en artikel 29 lid 1 sub c en artikel 30 VRK.

41 Artikel 28 VRK.

42 Artikel 31 VRK.

immateriële opvoedingsondersteuning waar dat nodig is. De algemene verdragsgrondslag voor immateriële opvoedingsondersteuning is artikel 18 lid 2 VRK, voor materiële opvoedingsondersteuning ('opvoedgeld' en andere financiële, fiscale en praktische regelingen of voorzieningen) artikel 27 lid 3 VRK.⁴³ Voor het faciliteren van de werken zorgcombinatieplicht van ouders kunnen ook bepalingen uit andere verdragen mede als grondslag dienen (zie Willems, 2004a, p. 204-206; Willems, 2005b). Het faciliteren van de plicht van aanstaande ouders zich voor te bereiden op hun pedagogische taak dient in de eerste plaats te geschieden door psycho-educatie op school en door andere collectieve ouderschapsversterkingsvoorzieningen, waarvan hierboven (aan het begin van deze paragraaf) voorbeelden zijn gegeven. Daarnaast kan het nodig zijn aanstaande ouders op maat ondersteuning, hulp en begeleiding te bieden.

Ook de wetgever heeft hier een taak: de wet dient regels te stellen omtrent de aanspraken van opvoeders op financiële en overige ondersteuning en hulp bij de opvoeding (in combinatie met de regeling van de bevoegdheden en verplichtingen van de overheid ter zake van de voorkoming van onnodig leed en vermijdbare schade aan de ontwikkeling van het kind).

Van pedagogische tik naar pedagogische taak

Het toezichthoudend Comité van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind beveelt staten aan ouders te informeren over gezonde opvoedingspraktijken, en wel op basis van een verbod op geweld in de opvoeding, zoals inmiddels een dozijn landen dat kent (Willems, 2005a). Dit is een mooi voorbeeld van de combinatie van responsabilisering en empowerment, ofwel van een verplichtings- en een versterkingsplicht van de staat ten aanzien van ouderschap. Op dit punt gloort er hoop voor ons land. Onlangs besloot het kabinet tot het indienen van een wetsvoorstel dat het slaan van kinderen en andere (lees geestelijke) vormen van geweld in de opvoeding verbiedt.⁴⁴

⁴³ Beide uiteraard in verband met de maximale inspanningsplicht van de overheid ex artikel 4 VRK.

⁴⁴ 'Kind slaan wordt straks strafbaar; Ook geen "pedagogische tik"; *NRC Handelsblad* 12/13 februari 2005.

Flankerend beleid is echter onlosmakelijk onderdeel van de aanbeveling van het Verdragscomité. Worden (aanstaande) ouders in Nederland binnenkort ook actief geïnformeerd over alternatieve, niet gewelddadige vormen van kinddisciplineren? En dan gaat het niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats, om alternatieven voor schelden, slaan en vernederen, maar om 'gouden opvoedregels'⁴⁵ die het terugvallen op machtsmiddelen, die veelal onmachtsmiddelen zijn, helpen voorkomen.

Laten we het hopen en intussen blij zijn met het kabinetsbesluit, dat van grote principiële en potentiële betekenis is. Om te beginnen bevat het de principiële boodschap dat het kind geen ouderlijk 'bezit' (meer) is, maar subject van het recht op respect voor en bescherming van zijn of haar lichamelijke en geestelijke integriteit óók, en juist, binnen het gezin. Maar er is meer. Het kabinetsbesluit van 11 februari 2005 om opvoedingsgeweld te verbieden,⁴⁶ lijkt een kleine stap in de richting van de emancipatie van het kind, maar kan in denken en praktijk een doorbraak blijken. De Nederlandse 20^e-eeuwse gedoogcultuur ten aanzien van onverantwoord – maar ook nergens effectief geresponsabiliseerd – ouderschap smeekt om verandering in de richting van het 21^e-eeuwse stelsel van andere landen (Veldkamp, 2005b, p. 7-8). Als de overheid in het kader van een familierechtelijk geweldverbod meer middelen verschaft voor opvoedingsvoorlichting en oudercursussen, kan dat betekenen dat de teerling geworpen is voor een modern stelsel van structurele empowerment van aanstaande en prille ouders. Misschien is hier de wens de vader van de gedachte, maar dat is dan wel de gedachte dat dankzij zo'n pro-actief en preventief stelsel niet langer hoeft te worden gewacht met ingrijpen in gezinnen totdat al onnoemelijk veel, vaak onherstelbaar leed is geschied.

45 Er zijn 'vier gouden opvoedregels: structureer [stel regels en routines duidelijk vast], stimuleer [waardeer nadrukkelijk positief gedrag], negeer [schenk geen aandacht aan negatief gedrag, of geef een time out-straft en daarna uitleg], communiceer [geef individuele aandacht]' (Hoofdzaken, 2005).

46 Naar ik (anders dan Doek, 2005, p. 208) vermoed vooral ingegeven door de stand van de Nederlandse jurisprudentie, die voor Nederland dezelfde staatsaansprakelijkheid (kinderen worden niet effectief door de strafwet beschermd tegen geweld omdat rechters ouders met fors geweld weg laten komen) in het leven roept als die van Engeland in de zaak A. tegen het Verenigd Koninkrijk, behandeld door Bruning, 2005, p. 222.

Conclusie

In deze bijdrage is beproefd het kindbeeld van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind te verhelderen aan de hand van een indeling van op dat verdrag gestoelde plichten van de staat in de relatie Kind, Ouder, Overheid: de Trias pedagogica. Daarbij is betoogd dat in dat kindbeeld een emancipatoire boodschap besloten ligt, die expliciet en impliciet door het VRK wordt gestipuleerd in morele, juridische en politieke zin. In dit opzicht is er een parallelie tussen vrouwen- en kinderrechten, die echter maar moeizaam aan het licht treedt met name in landen waar een formele conceptie van ouderlijke opvoedingsautonomie een doordenken van het concept rechten van het kind – en daarmee hervorming van gezinsbeleid en kindbescherming – in de weg zit. Deze parallelie zouden we in het kort aldus kunnen omschrijven. Zoals de rechten van de vrouw de patriarchie – vrouw en kind zijn het ‘bezit’ van de echtgenoot en vader – allengs veranderden in parentiarchie – het kind is het ‘bezit’ van beide ouders – zo dienen de rechten van het kind – in synergie met de rechten van de vrouw en andere mensenrechten – de parentiarchie te veranderen in de richting van een constitutionele Trias pedagogica van staat, ouders en kinderen.

Hiertoe biedt het VRK, zo is in deze bijdrage geopperd, twee krachtlijnen: burgerschapsvorming en ouderschapsversterking. Concreet impliceren deze dat de overheid een aansturende rol speelt op twee sporen. Het eerste spoor betreft het bevorderen van de voorbereiding van het kind op verantwoordelijk democratisch burgerschap, met inbegrip van verantwoord ouderschap. Dit spoor loopt via het onderwijs en omvat vormen van participatie in, via en buiten de school. Het tweede spoor betreft het bevorderen van opvoedingspraktijken die bijdragen aan de gezonde ontwikkeling van het kind. Dit spoor loopt via de – maar dan wel volledig medisch-pedagogische – ouder- en kindzorg,⁴⁷ maar omvat ook kinderopvang, jeugdzorg enzovoort. Met name op dit laatste spoor zijn verschillende andere landen voor Nederland gidsland (Veldkamp, 2001, 2005a en 2005b).

⁴⁷ Met een letterspel zou men kunnen zeggen: ECD en EDC gaan hand in hand. Ofwel de gezonde ontwikkeling van baby en peuter (Early Childhood Development: ECD; vergelijk www.unicef.org/earlychildhood) begint bij voorbereiding op en toerusting tot ouderschap en deze laatste begint bij democratische burgerschapsvorming (Education for Democratic Citizenship: EDC; vergelijk www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/E.D.C).

Het in Nederland in te voeren verbod op slaan en ander opvoedingsgeweld zou evenwel ook in ons land de emancipatie van ouders en kinderen op weg kunnen helpen.

Wat op basis van bovenbedoelde statelijke plichtenindeling – door middel als het ware van een projectie vanuit het Verdrag inzake de Rechten van het Kind naar de toekomst van een modern kind- en gezinsbeleid en een modern stelsel van kinderbescherming – zichtbaar wordt, is een kindbeeld dat de Nederlandse wetgever met vooruitziende blik, doch vooralsnog volstrekt onvolledig, heeft gecodificeerd in artikel 247 boek 1 van het Burgerlijk Wetboek. Wat naar voren treedt, is het beeld van een mens en burger, in een uiterst afhankelijke en vormende fase van zijn of haar leven, die aanspraak maakt op – daarop voorbereide en daartoe toegeruste (dat vooral!) – ouders die als eersten zorg, en het daarbij horende gezag hebben, te waken voor zijn of haar psychisch en fysiek welzijn en de bevordering van de ontwikkeling van zijn of haar persoonlijkheid.⁴⁸ Dit is echter maar een deel van het verhaal. Met de aanspraak – moreel, juridisch en politiek – van ons 'VRK-kind' op ouderschapsversterking hangt nauw samen zijn of haar aanspraak op vormen van participatie thuis, op school en in de buurt alsmede ruimte in het schoolcurriculum als sociale en cognitieve bijdrage zowel aan zijn of haar welzijn als aan zijn of haar democratische burgerschapsvorming.

Dit verhaal is voor veel landen vooralsnog een sprookje. De belofte van het emancipatoire kindbeeld moet immers door en binnen staten – door regeringen, rechters, politici, ouders, beroepsgroepen, kinderrechtenorganisaties en kinderen zelf – worden waargemaakt. Daartoe dient een ander soort 'juridisering' te worden bevochten dan die welke leidt tot het mondige maar verre van geëmancipeerde claimgedrag waar aan het begin van deze bijdrage op werd gezinspeeld. Dat er geen vrees voor 'gezinsontwrichtende' juridisering hoeft te zijn, mag blijken uit de formule die het Verdrag ten aanzien van de uitoefening door het kind van zijn of haar rechten hanteert: het zijn de ouders die het kind bij die uitoefening leiding en begeleiding horen te bieden – leiding en begeleiding, op veiligheid en geborgenheid gebaseerd, naar de mate van de zich ontwikkelende vermogens van het kind.⁴⁹

48 Artikel 1:247 lid 2 BW: definitie tevens van het belang van het kind als fundamenteel rechtsbeginsel.

49 Zesde preambulaire overweging juncto artikel 5 VRK.

Een zware, voor veel ouders te zware plicht. Maar bij die (te) zware plicht maken de ouders aanspraak – moreel, politiek maar niet in de laatste plaats juridisch – op materiële (financiële, fiscale, praktische) en immateriële vormen van ondersteuning van de kant van de staat.⁵⁰ Dat is dan niet een staat die betuttelt of vlucht in regels, maar een staat die het gecombineerde liberaal ontplooiingsideaal en sociaal beschavingsideaal van de mensenrechten omarmt door zich in woord, wet en beleid sterk te maken voor ouderschapsversterking, te beginnen in het onderwijs: door participatie en democratische burgerschapsvorming op en via de school, waar kinderen zich er óók op voorbereiden dat zij de ouders van morgen zijn.

Literatuur

- Adams, Jan**
De wet [op de Jeugdzorg] in Noord-Brabant
 Nederlands tijdschrift voor Jeugdzorg 2005, nr. 3/4, p. 142-149
- Baartman, H.**
Verantwoordelijkheid van ouders en legitimering van opvoedingsondersteuning
 In: Vandemeulebroecke, L., A. de Munter (red.), *Opvoedingsondersteuning: visie en kwaliteit*
 Studia Paedagogica 39, Leuven, Universitaire Pers, 2004, p. 133-147
- Baartman, H.**
Kindermishandeling: de politiek een zorg?
 In: Baartman, H., R. Bullens e.a. (red.), *Kindermishandeling; de politiek een zorg*, Amsterdam, SWP, 2005, p. 14-31
- Bruning, M.**
Internationale verplichtingen ter bescherming van kinderen tegen kindermishandeling
 In: Baartman, H., R. Bullens e.a., J.C.M. Willems (red.), *Kindermishandeling: de politiek een zorg*, Amsterdam, SWP, 2005, p. 214-232
- Clarijs, R.**
Delta S, Delta S
 Nederlands tijdschrift voor Jeugdzorg 2005, nr. 3/4, p. 125-177
- Dalrymple, Th.**
Leven aan de onderkant; het systeem dat de onderklasse instandhoudt
 Utrecht, Spectrum, 2004

⁵⁰ Artikel 27 lid 3 respectievelijk artikel 18 lid 2 VRK.

Detrick, S.

A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child

The Hague, Martinus Nijhoff Publishers, 1999

Dijkstra Sietske

Een professional komt en gaat
Tijdschrift over kindermishandeling 2005, nr. 2, p. 14-18

Doek, J.E.

De Nederlandse aanpak van kindermishandeling: veel drassigheid en weinig voortvarendheid

In: Baartman, H., R. Bullens e.a. (red.), *Kindermishandeling: de politiek een zorg*, Amsterdam, SWP, 2005, p. 197-213

Hermanns, J., M. ter Meulen

Een andere aanpak van kindermishandeling: Tussenverslag Regio's RAAK, periode 1 juli 2003 – 1 februari 2005

Woerden/Amsterdam, CoAct Consult/MtM Advies, 2005

Hodgkin, R., P. Newell

Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child

New York/Geneva, Unicef, 2002

Hoofdzaken

Hoofdzaken: Opvoeding: Vier gouden opvoedregels

Psychologie magazine, april 2005, p. 10

Inspectie Jeugdzorg

Onderzoek naar de kwaliteit van het hulpverleningsproces aan S[avanna]

Utrecht, Inspectie Jeugdzorg, maart 2005

Meerding, W.J.

De maatschappelijke kosten van kindermishandeling

In: Baartman, H., R. Bullens e.a. (red.), *Kindermishandeling: de politiek een zorg*, Amsterdam, SWP, 2005, p. 46-64

Montfoort, Adri van

Kinderen beschermen: de verantwoordelijkheid van de organisatie
Tijdschrift over kindermishandeling 2005, nr. 2, p. 10-13

Pas, A. van der

Goede bedoelingen, fout gedrag
Ouderschap & ouderbegeleiding, nr. 1, 2005, p. 76-81

Prinsen, B., B. Ridderhof-Bom

Steun aan ouders rondom de geboorte en het opgroeien van hun eerste kind; de stand van zaken en aanbevelingen voor standaardisering, onderzoek en implementatie van (aanstaande-)oudercursussen

Utrecht, NIZW, maart 2005

Theodore, A.D., J.J. Chang e.a.

Epidemiologic features of the physical and sexual maltreatment of children in the Carolinas

Pediatrics, maart 2005,

p. e331-e337 ([http://pediatrics.](http://pediatrics.aappublications.org/cgi/content/full/115/3/e331)

[aappublications.org/cgi/content/full/115/3/e331](http://pediatrics.aappublications.org/cgi/content/full/115/3/e331))

Veldkamp, A.

Over grenzen! Internationaal vergelijkende verkenning van de rol van de overheid bij de opvoeding en bescherming van kinderen
Den Haag, Ministerie van Justitie, 2001

Veldkamp, A.

Jeugdzorg: ideologie en beleid in Nederland en elders
In: Baartman, H., R. Bullens e.a. (red.), *Kindermishandeling; de politiek een zorg*, Amsterdam, SWP, 2005, p. 178-196

Veldkamp, A.

Over een verzakt fundament en scheurende muren; een reflectie op de benadering van kindermishandeling op het niveau van beleid en politiek
Tijdschrift over kindermishandeling 2005, nr. 2, p. 5-9

Vries, J.N. de, D.L. Willems e.a.
Samenspel van factoren; Inventariserend onderzoek naar de ouderschapscompetenties van mensen met een verstandelijke handicap; In opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Eindrapport
Universiteit van Amsterdam in samenwerking met de Vrije Universiteit, Amsterdam, april 2005

Willems, J.C.M.

Wie zal de opvoeders opvoeden? Kindermishandeling en het recht van het kind op persoonswording
Den Haag, T.M.C. Asser Press, 1999

Willems, J.C.M.

A world fit for children; van liefdadigheid naar gedeelde verantwoordelijkheid
Amsterdam, SWP, 2003

Willems, J.C.M.

Pedagogiek en mensenrechten: een paar apart?
Pedagogiek – Wetenschappelijk forum voor opvoeding, onderwijs en vorming 2004, nr. 2, p. 202-208

Willems, J.C.M.

Als de rechten van het kind de dienst zouden uitmaken ...; de pedagogische opdracht van ouders, school, beroepsgroepen, burgers en overheid in het perspectief van internationale mensenrechten
In: Baartman, H., D. Graas e.a. (red.), *Wie maakt de dienst uit? Macht en onmacht in opvoeding en hulpverlening*, Utrecht, Agiel, p. 41-60 (literatuur opgenomen op p. 259-267); met voetnoten en onder de titel

'Kindermishandeling en de rechten van het kind; van transisme naar Trias pedagogica' aan te klikken op de link <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?did=3323>

Willems, J.C.M.

Een verbod op slaan en de emancipatie van het kind
FJR – tijdschrift voor familie- en jeugdrecht, 33^e jrg., nr. 4, 2005, p. 94-98

Willems, J.C.M.

Children's rights and the prevention of child abuse and neglect; the quest for a trias pedagogica of children, parents and society

In: Westendorp, I., R.

Wolleswinkel (red.), *Violence in the domestic sphere*, Antwerpen, Intersentia (in druk)

Willems, J.C.M.

De rechten van het kind als moreel, juridisch en politiek kompas voor de verhouding tussen kinderen, ouders en overheid

In: Baartman, H., R. Bullens e.a. (red.), *Kindermishandeling; de politiek een zorg*, Amsterdam, SWP, 2005, p. 82-97

Winter, M. de

Opvoeding, onderwijs en jeugdbeleid in het algemeen belang; de noodzaak van een democratisch-pedagogisch offensief

WRR, webpublicatie nr. 1, oktober 2004 (www.wrr.nl)

Winter, M. de

Vanaf de wieg opvoeden tot burger

Dagblad de Limburger, 26 april 2005

Onderstaande internetsites hebben betrekking op het thema van dit nummer van *Justitiële verkenningen*. De selectie werd gemaakt door de tijdschriftredactie en is uiteraard niet uitputtend.

www.ack.vu.nl

Site van het Amsterdams Centrum voor Kinderstudies. Drie faculteiten van de Amsterdamse Vrije Universiteit werken in het ACK samen bij het doen van interdisciplinair onderzoek naar kinderen, ouders en samenleving. Met informatie en voorbeelden over de ACK-reeks. Deze boekenserie heeft als doel het verspreiden van kennis over (stoornissen in) opvoeding en ontwikkeling en meer in het bijzonder over de verhouding tussen belangen, rechten en plichten van kinderen, ouders en samenleving. In de rubriek Pedagogisch Nieuws van het tijdschrift *Pedagogiek in Praktijk* bespreken medewerkers van het ACK belangrijke en actuele ontwikkelingen op het gebied van praktijk en wetenschap aangaande gezin, school of instelling.

www.justitie.nl/themas/jeugdcriminaliteit

Site van het ministerie van Justitie over jeugdcriminaliteit. Met informatie over het programma van Justitie: *Jeugd terecht* (over het voorkomen van eerste delicten en het verminderen van recidive), kwartaalberichten van *Jeugd terecht*. Verder factsheets, algemene nota's en rapportages, brieven aan de Tweede Kamer, rapporten (WODC-rapporten) en publicaties, alle betreffende jeugdcriminaliteit. Op www.justitie.nl/themas/jeugdcriminaliteit/publicaties/rapporten_notas/index.asp vindt u rapporten en handreikingen die (mede) door het Ministerie van Justitie zijn uitgegeven en die verband houden met jeugdcriminaliteit: *Jeugd terecht*, *Halt-afdoeningen bij allochtone jongeren*, *Ouders en reaties op jeugdcriminaliteit*, *Preventie voor en door jongeren*, enzovoort.

www.nizw.nl/smartsite.htm?id=4

Site van het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn. Doorklikmogelijk naar 'Jeugd' waarachter info over onder andere jeugdwelzijnswerk, jeugdzorg, onderwijs en jeugdzorg, ontwikkelingsstimulering, opvoedingsondersteuning (www.opvoedingsondersteuning.info/smartsite.dws?id=6993) en een databank effectieve jeugdinterventies (www.jeugdinterventies.nl).

www.minvws.nl/dossiers/jeugd/default.asp

Site van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Veel verwijzingen naar onderwerpen die met jeugd te maken hebben. Dossiers over jeugdzorg, lokaal jeugdbeleid, jeugdparticipatie, pleegzorg enzovoort. Ook informatie over het project JONG waarin de ministeries van VWS, Binnenlandse Zaken, Justitie, Onderwijs en Sociale Zaken samenwerken teneinde te komen tot meer samenhang tussen de instellingen en voorzieningen op het gebied van jeugdbeleid (www.operatiejong.nl). Via een zoekmachine van deze site zijn meer documenten (zoals kamerstukken en nieuwsberichten) over jeugd te vinden.

www.justitie.nl/publicaties/rapporten_en_notas/index.asp

Site van het ministerie van Justitie met rapporten en nota's in pdf-files. Met een zoekmachine. Te vinden zijn bijvoorbeeld: het Actieprogramma Aanpak Jeugdcriminaliteit 2003-2006, getiteld *Jeugd terecht*, Stop-reactie, Kansen gekeerd? Criminaliteitspreventie door gezinsondersteuning, het publicaties rond het veiligheidsprogramma *Naar een veiliger samenleving*.

www.ministerievanjustitie.nl/b_organ/naps/wetgeving/vnconventie_rechten_kind.htm

Volledige tekst van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Het Verdrag over de Rechten van het Kind werd op 20 november 1989 unaniem door de algemene vergadering van de Verenigde Naties aangenomen. In Nederland werd het Verdrag op 8 maart 1995 van kracht. Pagina maakt onderdeel uit van een Justitie-site over seksueel kindermisbruik.

www.bayefsky.com

Bayefsky.com was designed for the purpose of enhancing the implementation of the human rights legal standards of the United Nations. Accessibility to UN human rights norms by individuals everywhere is fundamental to their successful realization. The information provided herein encompasses a range of data concerning the application of the UN human rights treaty system by its monitoring treaty bodies since their inauguration in the 1970's.

www.fhk.eur.nl/personal/r.dekker/PORTR20T.html

Voor wie na het lezen van het artikel van Baggerman en Dekker nog iets meer en uitgebreider over Otto van Eck wil lezen. Maar ook over Alexander van Goltstein.

www.raak.org

Raak (Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling) is een groep die wil trachten een stimulans te geven aan de maatschappelijke en politieke discussie over en actie voor de aanpak van kindermishandeling. Met doorklikmogelijkheden naar samenopvoeden.nl en stopkindermishandeling.nl. Enkele stellingen van RAAK zijn: Geweld tegen kinderen is ontoelaatbaar; Aanpak kindermishandeling gaat boven privacy van de ouders; Werken met kinderen als beroep: beter opleiden en beter betalen; De rechten van het kind in de grondwet; Het kind heeft recht op eigen verantwoordelijkheden; Aparte minister voor jeugdbeleid vereist.

www.wrr.nl

Site van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Via een zoekmachine komt men terecht bij allerlei PDF-files van rapporten, nota's en essays op velerlei gebied. Zo kan men zoeken onder zoektermen als: jeugd; jongeren, opvoeding; criminaliteit; onderwijs; openbare orde enzovoort.

www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/youth

Site van de Raad voor Europa. Om te weten te komen wat er in Europa zoal met en voor jongeren wordt gedaan. Met verwijzing naar het Kenniscentrum voor Jeugdbeleid (www.youth-knowledge.net), een state of the art kennismanagementsysteem dat jeugdbeleidsmakers in staat stelt om op onderzoek gefundeerde up-to-date informatie te achterhalen over jeugd in Europa. Het Kenniscentrum kwam tot stand als samenwerkingsverband tussen de Raad voor Europa en de Europese Commissie.

www.oslc.org

Website van de Oregon Social Learning Center, sinds 1977 een non-profit, multidisciplinair, onafhankelijk onderzoeksinstituut gevestigd in Eugene/Springfield, Oregon. Richt zich voornamelijk op studie naar gedragsproblemen van kinderen. Draagt bij aan het wetenschappelijk begrip van sociale en psychologische processen met betrekking tot

gezonde ontwikkeling en functioneren van families. Met doorklikmogelijkheden naar onder andere publicaties van het centrum, onderzoekers en projecten.

www.srcd.org

Site van de Society for Research in Child Development, een multidisciplinair, non-profit samenwerkingsverband van professionals. 5.500 leden uit vijftig landen (onderzoekers, praktijkmensen enzovoort). Doel van de society is: multidisciplinair onderzoek bevorderen op het gebied van menselijke ontwikkeling, informatie-uitwisseling tussen wetenschappers en andere professionals werkzaam binnen verschillende disciplines, en het stimuleren van toepassing van onderzoeksresultaten. Met een archief van samenvattingen van artikelen die worden gepubliceerd in het tijdschrift *Child development*, een lijst van ethische eisen waaraan jeugdonderzoek zou moeten voldoen, mogelijkheid om lid te worden van de Society enzovoort.

Summaries

Justitiële verkenningen (Judicial explorations) is published nine times a year by the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice in cooperation with Boom Juridische uitgevers. Each issue focuses on a central theme related to judicial policy. The section *Summaries* contains abstracts of the internationally most relevant articles of each issue. The central theme of this issue (vol. 31, nr. 5, 2005) is *Images of children*.

Enlightenment, revolution and child images in the Netherlands; the period around 1800 as a turning point

A. Baggerman and R. Dekker

In the history of childhood the decades around 1800 were a turning point. A new concept of childhood emerged with more emphasis on spontaneous and irrational aspects, and above all greater appreciation for this phase of life. This development was part of a greater cultural and political change, which included the French and Batavian Revolutions. Children became a concern of the state, and the foundation was laid for a modern system of education. Childhood became a symbol of political renewal, and children often participated in revolutionary festivals. Revolutionary catechisms were published to teach the children the ideals of liberty, equality and fraternity. A diary started in 1791 by a ten years old boy, Otto van Eck, gives, for the first time, a child of this period a voice. His diary allows us to look at the new practices of an education in this formative era.

On child images in policy and society

C. Brinkgreve

The image of the innocent unspoiled child exists beside that of the cruel and dangerous child. Today the negative image of children and youngsters dominates the discussion. In this article this trend is seen in its social context. Nowadays children increasingly tend to take part in the parental decision making process. This entails that children are held responsible for their actions at an earlier age than before. This selfdetermination requires an earlier development in matters of conscience and in morals. Sometimes this means asking too much of them, which can lead to social and psychic problems. This influences the child image: the modern child has, so to speak, lost its innocence

and it is more often than before looked upon as a threat or as a creature that ought to be disciplined and curbed.

Child images and their impact on judicial policy

J.A. Nijboer

The conceptualization of youth criminality and young offenders in policy documents underwent significant changes in the past twenty years: youth criminality is now seen as a serious threat to social order and a clear distinction is made between normal, rational juvenile offenders and serious, violent, habitual juvenile offenders. At the same time, two distinct responses can be noticed: a trend towards more accountability of young offenders and their parents, and a focus on prevention of serious youth criminality by early detection of children at risk and implementation of parent support programs. Changes in the juvenile justice system are not just shifts from a more pedagogical to a more juridical approach, but they imply intensifying of both. In daily practice however this is only manageable, if their assumptions are compatible. As a consequence, a 'pedagogy of justice' has emerged that emphasizes the importance of early, swift and consistent punishment but tends to neglect the importance of moral education by asking youngsters critical questions about their (criminal) behaviour, their attitudes and their identity.

Developmental psychologists looking for causes of juvenile delinquency; new ways to knowledge

W. Koops and B. Orobio de Castro

Research into the development of aggressive and delinquent behaviour has long been limited in two ways. First, the assumption that antisocial behaviour needs to be learned has limited our knowledge of early development of aggressive behaviour and has only recently been challenged by evidence that certain antisocial behaviours are already evident in very young children and are unlearned by most children rather than learned by some. Second, research has mainly described how individual differences in aggressive and delinquent behaviour develop over time, but has generated relatively little evidence for the causal mechanisms driving this development. Recent advances in theory and methodology may make it possible to overcome both these limitations by means of longitudinal-experimental studies of developmental trajectories starting in early childhood.

Mature children

I. Weijers

This article focusses on the concept of the 'mature child'. This is a contradictory term. Education means that children are supervised *towards* maturity. The article sketches the historical development of the concept of the 'mature child'. It is a typical modern concept. It can be found in the writings of Montaigne, Locke, Rousseau and Kant and in the twentieth century in the writings of the Dutch pedagogue Langeveld and of the critical sociologist Adorno. The concept changes in the middle of the 1970's. Then, maturity is no longer seen as an educational goal but (also) as a social fact: modern children are 'mature'. It is shown that this development is caused for a large part by the discovery of the child by the market. The child has become an interesting new source for selling products. The author favours an active role of the state to resist this development and to help parents to bring up their children.

The kid as consumer

P. Sikkema

In the past couple of years the interest of companies in kids (from about 4 till 12 years) has increased strongly. More and more companies develop products, services and campaigns for kids. The most important reasons for this increasing interest are: kids are up-growing consumers who already learn a lot about products and brands at a young age; kids live in a 'household-participation' and have an important vote in the commercial decisions made by the households; kids pick up innovations relatively quickly and spread these, also among adults; kids become a more and more prosperous target group. Companies consider the kids market as a difficult market. In the States, more than 90% of the products developed for kids fail. Nowadays, companies communicate to children directly, in a serious and somewhat equal way. Moreover, the angle of 'the household' or 'the family' is being chosen more often. Currently, companies are forced by the authorities and consumer organisations to tune their activities better to the interest of kids and their parents. It is not going cordial, but it is (if we look at the increasing amount of children who is too fat for example) strongly needed.

The child as communication partner

C. van Nijnatten

In normal pedagogical situations, the significance of communication with children is generally acknowledged. Yet, in problematic pedagogical situations, especially when children have been confronted with traumatic events, parents and professional helpers often avoid to talk with them about these events. Exclusion of communication with adults about problematic life conditions, gives children the wrong message that these might better not be discussed. It makes it harder for children to cope with these problems, since they are not helped in putting their experiences into words.

The child image in the Convention on the Rights of the Child

J.C.M. Willems

Children are actors, but they are dependent on others as well. They are actors within their family, school, neighbourhood and society, but they are also dependent on their parents, their school, their neighbourhood and their state. They have rights, and also some duties, in a *Trias pedagogica* of children, parents and the state. In this *Trias pedagogica*, the state has two sets of duties based on the Convention on the Rights of the Child (CRC). The first set consists of duties in relation to child rearing, school education and child protection. The state has duties to prevent, intervene and repair (to promote the healthy development of children and create an integrated system of pro-active youth care and child protection). It also has duties in relation to youth participation and school curricula (to empower and teach children to become democratic citizens and responsible parents). The second set of state duties relates to parents, parenthood and parenting. On the one hand, it has a duty of 'responsibilisation' of parents (what society can expect from parents), and on the other hand, a duty to empower parents (what parents can expect from society). Children's rights are empty shells unless the state lives up to these duties. The CRC provides children with the possibility of a powerful self-image, based on the promise of rights which in many states, including The Netherlands, is still waiting to be translated into laws and concrete policies.

Journala

Het WODC op internet:
www.wodc.nl

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie is via internet bereikbaar. Het WODC is een kenniscentrum op justitieel terrein dat een wetenschappelijke bijdrage levert aan de ontwikkeling en de evaluatie van justitiebeleid. Op de WODC-site is de volgende informatie te vinden:

1. Zoeken op onderwerp:
 - trefwoord ABC (zoeken op standaard trefwoorden);
 - onderwerpsgebieden.
2. Publicaties
 - jaaroverzichten van alle rapporten (inclusief uitbesteed) en *Justitiële verkenningen*;
 - uitgebreide samenvattingen en volledige teksten (in PDF) beschikbaar bij vrijwel alle publicaties;
 - aanpak criminaliteit (elektronische publicatie van het WODC en het Openbaar Ministerie over interventie- en preventie-strategieën inzake diverse criminaliteitsproblemen).
3. Onderzoek
 - overzichten van lopend en afgesloten onderzoek (inclusief uitbesteed onderzoek);

- onderzoeksprogramma;
 - monitoren en prognoses;
 - procedure uitbesteed onderzoek.
4. Cijfers en prognose
 - criminaliteit en rechtshandhaving (teksten en tabellen).
 5. Informatiedesk
 - bibliotheek;
 - bronnengids 'Het criminaliteitsvraagstuk';
 - congressenlijst;
 - opmerkelijk op tv;
 - veelgestelde vragen;
 - ik heb een vraag (vraagformulier informatiedesk).
 6. Over het WODC (onder andere nieuwsberichten, organisatiestructuur, medewerkerslijst, vacatures, jaarbericht, commissies en werkgroepen).

Voor vragen over producten en diensten van het WODC kunt u terecht bij de WODC-informatiedesk (zie: rubriek 'Informatiedesk/Ik heb een vraag' op www.wodc.nl).
 Hans van Netburg (redacteur WODC-site)
 tel.: (070) 370 69 19
 fax: (070) 370 79 48
 e-mail:
c.j.van.netburg@minjus.nl

WODC-Thesaurus 'Het criminaliteitsvraagstuk' (3e herziene uitgave, 2003)

Het WODC heeft de derde herziene versie van de WODC-thesaurus beschikbaar gemaakt op de website van het WODC. Deze gestructureerde standaard trefwoordenlijst inzake het criminaliteitsvraagstuk bestrijkt de volgende terreinen: criminologie, criminaliteitspreventie, delicten/criminaliteitsvormen, justitiële organisatie, politie, slachtoffers, strafrechtspleging, strafstelsel, gevangeniswezen, reclassering en vreemdelingen. Als extra hulpmiddel is ook een nieuwe uitgave van de geografische thesaurus beschikbaar. De beide thesauri zijn te vinden op de WODC-website (www.wodc.nl) via de knop 'publicaties' en de subknop 'Cahiers', kies vervolgens het jaar 2003. Tevens is de gedrukte versie in een beperkte oplage gratis beschikbaar op aanvraag per e-mail: a.eind@minjus.nl

Themanummers *Justitiële verkenningen*

Regelmatig worden, bij voorbeeld ten behoeve van het onderwijs, grote aantallen exemplaren van *Justitiële verkenningen* nabesteld. Voor de bepaling van de oplage is het wenselijk vroegtijdig op de hoogte te zijn

van de mogelijke vraag. Om die reden geven wij, onder voorbehoud, de thema's die de redactie op dit moment in voorbereiding heeft. Over de inhoud van de nummers kan met de redactie contact worden opgenomen. Ook personen die een bijdrage willen leveren aan een van de aangekondigde nummers wordt verzocht contact op te nemen met de redactie.

- JV6, 2005,** september:
Het straffende bestuur
- JV7, 2005,** oktober:
Corruptie
- JV8, 2005,** november/
december:
Internationale strafrechtspraak

Congressen

- 7 september 2005:
De toekomst van het politiebestedel; aanbevelingen voor de organisatie en aansturing van de politie
- 23 september 2005:
Veiligheid bij voetbal & publieks-evenementen; wie draagt de kosten voor veiligheid?
- 27 september 2005:
Evaluatie 10 jaar OTS-herziening
- 27 september 2005:
Ecstasy in Vlaanderen
- 27 oktober 2005:
Straatkwaad en jeugdcriminaliteitsvraagstuk

liteit: naar een generale of etnisch-specifieke aanpak?
28-30 november 2005
100 years of child protection

Hieronder volgen meer uitgebreide beschrijvingen van de hiervoor genoemde congressen.

De toekomst van het politiebestedel; aanbevelingen voor de organisatie en aansturing van de politie

De Commissie-Leemhuis bestudeerde de organisatie en aansturing van de politie in het huidige bestel. Eind juni presenteerde de stuurgroep haar bevindingen en formuleerde aanbevelingen voor de toekomst. Thema's: Toekomst van het politiebestedel; Wijziging van de Politiewet en evaluatierapport; Reacties uit de politiek; Hoe ziet de politieorganisatie eruit in 2010? Bestuurlijke inbedding; positie van de korpsbeheerder; Is lokaal maatwerk mogelijk bij nationale sturing? Nationale politiezorg naast lokale politiezorg; De politie als waardengedreven organisatie. Dagvoorzitter is: prof. dr. W.B. Bruggeman (Stuurgroep Evaluatie Politieorganisatie). Sprekers zijn: prof. dr. J. Naeyé (Vrije Universiteit Amsterdam); B. Visser (Raad van Hoofdcommissarissen); P.J. van Zunderd (KLPD); drs. H.J. Kaiser (Rijnconsult); R. Algra (Fractie

CDA); P.A.J. Straub (Fractie PvdA); J. de Wit (Fractie SP); (Kamerleden onder voorbehoud van kamerwerkzaamheden). Bestemd voor: Korpschefs, commissarissen van politie, managers in het hoger en midden management bij politie; korpsbeheerder, medewerkers openbare orde en veiligheid bij rijk, gemeente en provincie, het Openbaar Ministerie; veiligheidscoördinatoren in de publieke en private veiligheidszorg
Datum: donderdag 8 september 2005, van 09.30-17.30 uur
Plaats: Crowne Plaza Den Haag-Promenade
Informatie: voor vragen of opmerkingen m.b.t. het programma mr. Louise van Nispen (congresontwikkelaar); Organisatorisch: Marlies van Wunnik (projectassistente), tel.: (070) 441 57 55.

Veiligheid bij voetbal & publieksevenementen; wie draagt de kosten voor veiligheid?

Weet u wat uw organisatie te wachten staat als de wet 'bijdrage politiekosten bij publieksevenementen' van kracht wordt? Vindt u het vanzelfsprekend dat veiligheid tijdens een evenement een overheidstaak is, bekostigd uit algemene middelen? Of bent u ervan overtuigd dat extra politie-inzet moet worden betaald

door degene die een publieks-evenementen organiseert?
Thema's: Actualiteiten veiligheid bij publieksevenementen; Wet bijdrage politiekosten bij publieksevenementen; Veiligheid & voetbal; Veiligheid & evenementen; Politieke reacties op het wetsvoorstel; Het wetsvoorstel in staatsrechtelijk perspectief; Lokale taken en verantwoordelijkheden; Alternatief beleid voor veiligheid. Bestemd voor: Bestuurders, directie, hoofden van diensten, coördinatoren, beleidsmedewerkers en projectleiders, werkzaam op het gebied van openbare orde & veiligheid, evenementen, voetbal en justitie, binnen ministeries, provincies, gemeentelijke diensten, politie, evenementenorganisaties, voetbalclubs.

Datum: vrijdag 23 september 2005 van 09.30-16.45 uur

Plaats: De Kuip Rotterdam

Informatie: Voor vragen of opmerkingen m.b.t. het programma: drs. Marjolijn Zanen; organisatorisch: Marlies van Wunnik (projectassistente), tel.: (070) 441 57 55.

Evaluatie 10 jaar OTS-herziening

Tijdens dit congres staat 10 jaar ervaring met de vernieuwde OTS-maatregel centraal. Op 1 november 1995 werd de ondertoezichtstelling ingrijpend her-

zien. Niet alleen de posities van de gezinsvoogdij-instelling en van de gezinsvoogd veranderden, maar ook de positie van de kinderrechter onderging een drastische wijziging. Wat heeft de gewijzigde OTS aan goeds gebracht? Welke verbeteringen aan de OTS-maatregel worden wenselijk/noodzakelijk geacht? Wat brengen de Delta-werken aan verbeteringen? De praktische implicaties voor de gezinsvoogdij en de gevolgen voor de OTS na de invoering van de Wet op de jeugdzorg zijn de kernthema's tijdens dit congres, waarbij tevens de meest populaire en meest ver-guisde kinderbeschermings-maatregelen tegen het licht worden gehouden: De uitgangspunten van de herziening van de OTS-wetgeving; Wat hebben die wijzigingen gebracht? De dagelijkse praktijk van de ondertoe-zichtstelling en de rol van de VSPS; De samenhang tussen de OTS-wetgeving en de nieuwe Wet op de jeugdzorg; De nieuwe rol van de Raad voor de Kinderbescherming en de kinderrechter; Rapporteren, bureaucratise-ren en formaliseren: waartoe en voor wie? Positie cliënt en positie gezinsvoogd en de Stichting Bureau jeugdzorg als GVI.
Dagvoorzitter: prof. mr. P. Vlaardingerbroek (hoogleraar Familie- en jeugdrecht, UvT; Raadsheer-plv. Gerechtshof

's-Hertogenbosch; Rechter-plv. Arrondissementsrechtbank Rotterdam; Voorzitter Sectie Jeugd Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming). Sprekers: prof. dr. W. Slot, mevr. prof. mr. M. Bruning, J. Verbugt, C.J. de Meij, mevr. mr. S.A.J. van 't Hul, prof. mr. P. Vlaardingbroek en anderen. Dit congres is bestemd voor: (gezins)voogdij-instellingen, met name (gezins)voogden en beleidsmedewerkers – beleidsmedewerkers en raads-onderzoekers Raad voor de Kinder-bescherming – medewerkers bureaus Jeugdzorg – functionarissen stichtingen Jeugdzorg – bureaus HALT – medewerkers, parketsecretarissen sector familie en jeugd van rechtbanken en gerechtshoven – (kinder)rechters en raadsheren – advocaten (familie- en jeugdrecht) – medewerkers (jeugd)reclassering – officieren van justitie – departements-ambtenaren, ministeries van Justitie en VWS – medewerkers bureau jeugdzaken gemeenten en provincies – functionarissen (jeugd)politie – aanbieders van jeugdzorg – overige belanghebbers.

Datum: dinsdag 27 september 2005

Plaats: Congrescentrum Oud Londen, Zeist

Informatie: Kerckebosch, Zeist.

Ecstasy in Vlaanderen

Het Instituut voor Sociaal Drugsonderzoek (ISD) aan de Universiteit Gent nam in de loop van 2004 het initiatief om zoveel mogelijk deskundigen vanuit verschillende disciplines en onderzoekscentra rond de tafel te krijgen en ze samen aan een bundel met wetenschappelijk onderbouwde bijdragen over XTC (ecstasy, MDMA) in Vlaanderen te laten werken. Het resultaat is een caleidoscopisch beeld geworden van de maatschappelijke context en de sociaal-epidemiologische dimensies van het XTC-gebruik en de XTC-handel, de ontwikkelingen (of trends) in het gebruik van XTC, en de maatschappelijke reacties erop. Op dinsdag 27 september 2005 organiseert het ISD een halve studiedag waar niet alleen dit boek wordt voorgesteld, maar waar zes gastsprekers vanuit diverse disciplines nog meer actuele inzichten omtrent de effecten van het middel, de gebruiker en de context van het gebruik aandragen. Het boek *Ecstasy in Vlaanderen; een multidisciplinaire kijk op synthetische drugs* is in de inschrijvingsprijs voor de halve studiedag inbegrepen, maar kan uiteraard ook separaat bij de uitgever worden besteld.

Datum: 27 september 2005

Locatie: PAC-Auditorium

De Schelde, W. Wilsonplein 2,
Gent, België
Informatie: Instituut voor Sociaal
Drugs-onderzoek (ISD),
Vakgroep Strafrecht en
Criminologie Universiteit Gent,
www.law.Ugent.be/crim/ISD;
Aanmelding:
marjolein.muys@ugent.be;
Organisatie: ISD, Ugent

Straat kwaad en jeugdcriminaliteit; naar een generale of etnisch-specifieke aanpak?
Hoe kunnen we in jeugdzorg, jeugdhulpverlening en jeugd-(straf)rechtspleging het beste omgaan met etnische of culturele diversiteit van opvattingen over opvoeding, hulp, zorg en straf? Moeten we allochtone jongeren extra streng en extra hard aanpakken of niet? Volgens verschillende deskundigen werkt een etnisch-specifieke aanpak van problemen het beste. Is dat inderdaad het geval? En waar hou je dan rekening mee?
Sprekers onder andere: mw. dr. Mieke Komen (Criminologe Universiteit Utrecht, lector Jeugd en Opvoeding aan de Haagse Hogeschool) – 'Etniciteit in jeugdrechtspleging'; mr. Sadik Harchaoui (directeur FORUM, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, voormalig officier van justitie); prof.dr. Frank Bovenkerk (hoogleraar Criminologie, Universiteit

Utrecht) – 'Loveboys bestaan niet'; drs. W.J. Deetman, burgemeester van Den Haag. Met interessante workshops over functionele gezinstherapie, interculturele communicatie, kwaliteitsmeting experimenteel Antillianenproject, de rol van de islam bij het aanleren van sociaal verstand, effectieve interventies voor Marokkaanse jongens, InZicht – het werken met allochtone intermediairs. Naar aanleiding van de studiedag zal een bundel verschijnen met publicaties van alle betrokkenen.
Datum: vrijdag 7 oktober 2005, 9.30-17.00 uur
Plaats: Haagse Hogeschool, recht tegenover station Den Haag Hollands Spoor
Informatie: mw.dr. M.M. Komen, m.m.komen@hhs.nl en mw.dr. K. Schram, k.schram@forum.nl

100 years of child protection
Children in need are the concern of parents, professionals, policy makers, society, and last but not least of the children themselves. Children who are in need and children who cause serious problems are entitled to protection and help. What is the future of child protection? In 1905, legislation on children and young people entered into force in the Netherlands: a law concerning the removal of parental authority, a juvenile

justice act, and a law on child protection measures. In the same period, similar laws came into force in other European countries. The Century of the Child, declared by Ellen Key, had just begun. One hundred years later it is time for retrospection, for reflection and a new perspective. The Convention on the Rights of the Child is a recent international instrument with standards and procedures that form the basis for the protection of children. During the conference there will be an exchange of ideas, experiences, solutions and visions, concerning the past and the future, between East and West and North and South. The conference will be a breeding ground for new ideas, good practices and promising perspectives. The objective of the conference is to formulate a set of inspiring recommendations and principles for everyone working to realise the protection of children. The following themes are selected for the conference: child protection, juvenile delinquency, organisation of youth care services and multiculturalism in youth care. During the conference the 'when', 'how' and 'how long' of each theme will be addressed.

Child protection by means of mandatory interventions:

When a child's development is at

risk parents do not always cooperate in accepting assistance that is in the best interests of the child. The question when it is appropriate to intervene without the consent of the parents will be addressed during the conference. In what circumstances should parental authority be reduced or overruled? The discussion will furthermore focus on how in such circumstances should be intervened. Finally the issue how long mandatory interventions should endure will be addressed. When can parental authority for example be restored or be assumed by foster parents?

Juvenile Delinquency: In the past years concern about juvenile crime has increased in many countries. The topic when adolescents will engage in criminal behaviour will be addressed. What factors put youth at risk for involvement in crime? In addition, how to tackle juvenile crime will be dealt with during the conference. What are effective measures to prevent first-time offending and to reduce recidivism? Finally, the issue how long parents are allowed to raise their child in their own way, but also how long interventions and child protection may last will be addressed. **Organisation of youth care services:** Existing

youth care services are highly varied, ranging from ambulant care, day care, foster care to residential care. During the conference the issue when what type of youth care service is appropriate will be addressed. In addition, how the different services should be provided and the task of the state in the provision of these services will be discussed. This includes the separation or combination of assistance and judicial provisions, how to control/follow the service to the minor and some latest developments. Finally the issue how long institutionalisation should endure will be discussed.

Multiculturalism in youth care:

Most countries have a multicultural population. How youth care services are accessible for youth from ethnic minority groups and responsive to their needs will be addressed. In addition the enforceability of mandatory interventions on youth from ethnic minority groups will be discussed.

Datum: 28-30 november 2005

Plaats: Vrije Universiteit
Amsterdam

Informatie: www.child-protection2005.nl/index.php

De WODC-rapporten

Om zo veel mogelijk belanghebbenden te informeren over de onderzoekresultaten van het WODC wordt een beperkte oplage van de rapporten kosteloos verspreid onder functionarissen, werkgroepen en instellingen binnen en buiten het ministerie van Justitie. Dit gebeurt aan de hand van een verzendlijst die afhankelijk van het onderwerp van het rapport opgesteld wordt. Overige belangstellenden kunnen tegen betaling rapporten bestellen bij Boom Juridische uitgevers, Boom Distributiecentrum te Meppel, tel.: (0522) 23 75 55, fax: (0522) 25 38 64, e-mail: bdc@bdc.boom.nl.

Een complete lijst van de WODC-rapporten en -cahiers is te vinden op de WODC-internetsite (www.wodc.nl). Daar is tevens de integrale tekst van de rapporten/cahiers gratis te downloaden. Hieronder volgen de titelbeschrijvingen van de in 2005, 2004 en 2003 verschenen O&B-rapporten en de in 2005 verschenen Cahiers.

Onderzoek en beleid (O&B)

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi,
L.M. van der Knaap
Buiten behandeling; een cijfermatige overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-terbeschikkinggestelden
2005, O&B 230

Wartna, B.S.J., S. el Harbachi,
A.M. van der Laan
Jong vast; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van ex-pupillen van justitiële jeugdinrichtingen
2005, O&B 229

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar,
A.A.M. Essers
Door na de gevangenis; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive onder ex-gedetineerden
2005, O&B 228

Wartna, B.S.J., N. Tollenaar,
M. Blom
Recidive 1997; een cijfermatig overzicht van de strafrechtelijke recidive van volwassen en jeugdige daders
2005, O&B 227

Kogel, C.H. de, C. Verwers,
V.E. den Hartogh
'Blijvend delictgevaarlijk'; empirische schattingen en conceptuele verheldering
2005, O&B 226

Jong, E. de
Alle regels tellen mee; de ontwikkeling van het aantal wetten, AmvB's en ministeriële regelingen in Nederland
2004, O&B 225

- Moors, J.A., M.Y.W. von Bergh, S. Bogaerts, J.W.M.J. van Poppel en A.M. van Kalmthout
Kiezen voor delen? Evaluatie van de eerste fase van de invoering van meerpersoonscegebruik
2004, O&B 223
- Beijer, A., R.J. Bokhorst, M. Boone, C.H. Brants, J.M.W. Lindeman
De Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden; eindevaluatie
2004, O&B 222
- Leertouwer, E.C. en G.L.A.M. Huijbregts
Sanctiecapaciteit 2008
2004, O&B 221
- Leuw, Ed., R.V. Bijl en A. Daalder
Pedoseksuele delinquentie; een onderzoek naar prevalentie, toedracht en strafrechtelijke interventies
2004, O&B 220
- Velthoven, B.C.J. van, M.J. ter Voert
Geschildbeslechtingdelta 2003; over verloop en afloop van (potentieel) juridische problemen van burgers
2004, O&B 219
- Faber, W., A.A.A. van Nunen
Uit onverdachte bron; evaluatie van de keten ongebruikelijke transacties
2004, O&B 218
- Moolenaar, D.E.G., P.P.J. Groen, A.G. Mein, B.S.J. Wartna en M. Blom
Wegenverkeerswet 1994; evaluatie van de wijzigingen 1998
2004, O&B 217
- Wartna, B.S.J., N. Tollenaar
Bekenden van Justitie; een verkennend onderzoek naar de 'veelplegers' in de populatie van vervolgte daders
2004, O&B 216
- Bunt, H.G. van de, C.R.A. van de Schoot (eds.)
Prevention of organised crime; a situational approach
2004, O&B 215
- Dijksterhuis, B.M., M.J.G. Jacobs en W.M. de Jongste
De competentiegrens van eenvoudige kamers in strafzaken
2003, O&B 214
- Smit, P.R., F.P. van Tulder, R.F. Meijer en P.P.J. Groen
Het ophelderingspercentage nader beschouwd
2003, O&B 213
- The European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2003 (second edition)
Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2003, O&B 212
- Heide, W. van der, A.Th.J. Eggen (eindred.)
Criminaliteit en rechtshandhaving 2001; ontwikkelingen en samenhangen
2003, O&B 211

- Combrink-Kuiter, C.J.M.,
E. Niemeijer, J.M.M. Kuppens en
M.J. ter Voert
Ruimte voor mediation
2003, O&B 210
- Eshuis, R.J.J.
Claims bij de rechtbank
2003, O&B 209
- Kogel, C.H. de, C. Verwers
*De longstay afdeling van
Veldzicht; een evaluatie*
2003, O&B 208
- Molenaar, D.E.G.,
G.L.A.M. Huijbregts
*Sanctiecapaciteit 2007; een
beleidsneutrale prognose*
2003, O&B 207
- Kromhout, M., M. van San
*Schimmige werelden; nieuwe
etnische groepen en jeugdcrimi-
naliteit*
2003, O&B 206
- Tak, P.J.J.
*The Dutch Criminal Justice
System – Organization and ope-
ration – Second revised edition*
2003, O&B 205
- WODC-Cahiers 2005**
- Baas, N.J.
*Wegen naar het rechte pad;
strafrechtelijke interventies voor
delinquente jongeren, inclusief
verplichte nazorg, en naar het
effect van interventies die zich
voor een strafrechtelijk kader zou-
den kunnen lenen, alsmede naar
interventiecondities die dat effect
beïnvloeden*
Den Haag, WODC, 2005,
Cahiers-10
- Laan, A.M. van der, L.M. van der
Knaap, B.S.J. Wartna
*Recidivemeting onder jeugd-
reclasseringscliënten*
Den Haag, WODC, 2005,
Cahiers-9
- Laan, A.M. van der, L.M. van der
Knaap, B.S.J. Wartna
*Recidivemeting onder de deel-
nemers aan de Sociale
Vaardigheidstraining voor groe-
pen van het Leger des Heils*
Den Haag, WODC, 2005,
Cahiers-8
- Knaap, L.M. van der, A.M. van
der Laan, B.S.J. Wartna
*Recidivemeting onder deelnemers
van nieuw Positief Initiatief*
Den Haag, WODC, 2005,
Cahiers-7
- Knaap, L.M. van der, A.M. van
der Laan en B.J.S. Wartna
*Recidivemeting onder deelnemers
Binnenste Buiten*
Den Haag, WODC, 2005,
Cahiers-6
- Klein Haarhuis, C.M., M.M.J. van
Ooyen-Houben, E.R. Kleemans
en F.L. Leeuw
*Kennis voor beleid; een synthese
van 58 (evaluatie)onderzoeken op
het gebied van rechtshandhaving*
Den Haag, WODC, 2005, Cahiers
2005-5
- Klein Haarhuis, C.M.
*Naar een conceptueel kader voor
de spreiding van rechtspraak; een
verkenning aan de hand van
inzichten uit onderwijs en zorg*

Den Haag, WODC, 2005,

Cahiers-4

Mascini, P., M. Verhoeven

Literatuurstudie naar de facilitering van de gewelddadige jihad

Den Haag, WODC, 2005,

Cahiers-3

Blom, M. (red.), J. Oudhof (red.),

R.V. Bijl (red.) en B.F.M. Bakker

(red.)

Verdacht van criminaliteit;

allochtonen en autochtonen

nader bekeken

Den Haag, WODC, CBS, 2005,

Cahiers-2